

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

SERBEST BÖLGELERİN KARADENİZ TİCARETİNE ETKİSİ

NIHAL ASLAN

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Şükrü İnan**

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2013

SERBEST BÖLGELERİN KARADENİZ TİCARETİNE ETKİSİ

NIHAL ASLAN

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Şükrü İnan**

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2013

KABUL ve ONAY

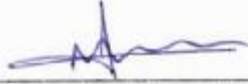
Nihal ASLAN tarafından hazırlanan “Serbest Bölgelerin Karadeniz Ticaretine Etkisi” başlıklı bu çalışma, 05.08.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UĞUR

Yrd. Doç. Dr. Suzan ERGÜN

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

NİHAL ASLAN

ÖZET

Aslan Nihal, ‘Serbest Bölgelerin Karadeniz Ticaretine Etkisi’,Yüksek Lisans Tezi Malatya, 2013

Serbest bölgeler, kuruldukları ülkenin sınırları içerisinde yer alan fakat devlet tarafından uygulanan muafiyetler neticesinde ülke gümrük kanunlarının dışında bulunan bölgeler olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de Osmanlı İmparatorluğu zamanından itibaren serbest bölge kurma çabası içinde olmuş ancak bu isteğini bir türlü hayata geçirememiştir. Nihayet 1980 yılı dışa açılım politikalarıyla birlikte Türkiye’de serbest bölge kurma yönünde ciddi adımlar atılmış ve bugün 21 serbest bölgesi olan ülke haline gelmiştir.

Türkiye Karadeniz ticaretine her zaman önem vermiş ve Karadeniz’e sınırı olan ülkelere de aynı önemi atfetmiştir. Öyle ki Karadeniz’de sınır ülke olan Rusya, en büyük ticaret ortağımız olan ülkelere biri haline gelmiştir. Bu ticaretler sadece Rusya ile sınırlı kalmayıp Bulgaristan, Gürcistan Ukrayna ve Romanya ile kayda değer şekilde Türkiye dış ticaretine önemli katkılar sağlamıştır.

Türkiye’de kurulan serbest bölgelerin üç tanesi Karadeniz Bölgesinde bulunmakta olup Trabzon, Samsun ve Rize illerinde hizmet vermektedir. Bu iller sayesinde Türkiye’nin Karadeniz ticareti ayağında önemli atılımlar beklenmektedir. Bu serbest bölgelerden en önemli gelişmeyi Samsun Serbest Bölgesi kaydetmiş olup, Trabzon Serbest Bölgesi ve Rize Serbest Bölge istenilen başarıyı yakalayamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Serbest Bölgeler, Türkiye’de Serbest Bölgeler, Karadeniz Ticareti, Karadeniz Serbest Bölgeleri,

ABSTRACT

Aslan Nihal, 'Effect of Free Zones to the Black Sea Trade', M.Sc. Thesis, Malatya, 2013

Free trade zones are named as regions within a country, yet referred to be outside of customs laws as a result of the exemptions applied by a government. Since Ottoman Empire, Turkey has been in an effort to establish free zones; however, it could not put the idea into effect. Eventually, in 1980, taken serious steps to establish free zones were initiated in Turkey and today it has 21 free zones.

The Black Sea trade is always vital for Turkey and also Turkey is attributed importance to the countries which bordering the Black Sea. Thus, Russia which has a boundary with the Black Sea has become one of the large trading partners with Turkey. These trades are not only limited to Russia, but they also have significantly contributed to Turkey's foreign trade with Bulgaria, Georgia, Romania and Ukraine.

Three of established free zones in Turkey are available in the Black Sea region which serve in Trabzon, Rize, and Samsun. It is expected that significant progress on the side of Turkey's Black Sea trade by means of these cities. The most important development from these free zones was saved in Samsun Free Zone; however, Trabzon free zone and Rize free zone were not able to reach the desired success.

Keywords: Free Zones, Free Zones in Turkey, The Black Sea Trade, Free Zones in the Black Sea,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİLDİRİM	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TABLolar CETVELİ	ix
GRAFİK ve HARİTALAR.....	x
GRAFİK ve HARİTALAR.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SERBEST BÖLGELER	2
1.1. SERBEST BÖLGELER TANIMI	2
1.2. SERBEST BÖLGELERİN TARİHİ GELİŞİMİ	6
1.2.2. Serbest Bölgelerin Coğrafi Dağılımı.....	10
1.2.3. Fonksiyonellik Açısından Serbest Bölgelerin Ülkelere Dağılımı.....	11
1.2.4. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Gelişim Süreci	11
1.3. TÜRKİYE’DEKİ SERBEST BÖLGELER.....	15
1.4. SERBEST BÖLGELERİN ÖZELLİKLERİ	16
1.5. SERBEST BÖLGELERİN İŞLEVLERİ	18
1.6. SERBEST BÖLGELERİN İŞLETİMİ	19
1.6.1. Serbest Bölgelerin Devlet Tarafından İşletilmesi	19
1.6.2. Serbest Bölgenin Özel Şirketler Tarafından İşletilmesi	19
1.6.3. Serbest Bölgenin Devlet İle Özel Şirket Tarafından İşletilmesi	20
1.7. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞLARINDA YER SEÇİMİ.....	20
1.8. SERBEST BÖLGELERİN DENETİMİ	21
1.8.1. Fiziki Denetim.....	21
1.8.2. İdari Denetim	21
1.8.3. Mali Denetim	22
1.9. SERBEST BÖLGE TÜRLERİ.....	22
1.9.1. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone).....	23

1.9.2. Serbest Üretim Bölgesi (Free Production Zones)	24
1.9.3.Yatırım Bölgeleri	25
1.9.4. Antrepo	25
1.9.5. Serbest Limanlar	26
1.9.6. Serbest Bankacılık Alanları veya Kıyı Bankacılığı	26
1.9.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları	26
1.9.8. İkiz Fabrikalar (Maquiladora).....	26
1.9.9. Serbest Çevre	27
1.9.10. İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi.....	28
1.9.11. Serbest Şehir	28
1.9.12. Transit Ticaret	28
1.10. SERBEST BÖLGELERİN KURULMA AMAÇLARI	29
1.10.1. Ülkenin Ticaret Hacmini Genişletmek.....	29
1.10.2. Döviz Kazancını Artırarak Ödemeler Dengesinin Açığını Kapatmak ...	31
1.10.3. İthalat ve ihracatı Artırmak.....	31
1.10.4. İstihdam Sorununun Azalması	33
1.10.5. Ülkeye Gelişmiş Teknoloji Girişini Kolaylaştırmak.....	35
1.10.6. Alt Yapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi	35
1.10.7. Ülkeye Yabancı Sermaye Girişini Kolaylaştırmak	36
1.10.8. Yabancı Yatırımcıların Dikkatini Çekerek Bölgeye Yönlendirmek	36
1.11. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	38
1.11.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri	38
1.11.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri.....	39
1.11.2.1 Kaynak İsrafının Olması	40
1.11.2.2. İthalat Baskısı Yaratma.....	40
1.11.2.3. Yurtiçi Sanayi ile Rekabet	41
1.11.2.4. İstihdam ve Çalışma Şartlarına Olan Etkisi	41
1.11.2.5. Serbest Bölgelerin Sahip Olduğu Avantajları Kötüye Kullanma....	42

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARADENİZ TİCARETİ.....	44
2.1. KARADENİZ'E GENEL BAKIŞ	44

2.2. KARADENİZ’İN TARİHİ.....	46
2.3. KARADENİZ’İN GÜVENLİĞİ.....	47
2.4. KARADENİZ’İN ULAŞTIRMA, TAŞIMA VE EKONOMİK YÖNLERDEN ÖNEMİ .	48
2.5. KARADENİZ TİCARETİNİ GELİŞTİRME ÇABALARI VE KEİ.....	50
2.6.1. Türkiye- Bulgaristan İlişkileri.....	54
2.6.1.1. Siyasi İlişkiler.....	54
2.6.1.2. Ekonomik İlişkiler	54
2.6.2. Türkiye –Romanya İlişkileri.....	56
2.6.2.1. Siyasi İlişkiler.....	56
2.6.2.2. Ekonomik İlişkiler	56
2.6.3. Türkiye-Gürcistan İlişkileri	57
2.6.3.1. Siyasi İlişkiler.....	58
2.6.3.2. Ekonomik İlişkiler	59
2.6.4. Türkiye-Ukrayna İlişkileri.....	60
2.6.4.1. Siyasi İlişkiler.....	60
2.6.4.2. Türkiye-Ukrayna Ticari İlişkileri	60
2.6.5. Türkiye-Rusya İlişkileri.....	61
2.6.5.1. Siyasi İlişkiler.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARADENİZ TİCARETİ VE SERBEST BÖLGELERİN İLİŞKİSİ	68
3.1. KARADENİZ’DE SOSYO-EKONOMİK DURUM.....	68
3.2. KARADENİZ’DE SERBEST BÖLGELER	69
3.2.1. Trabzon ve Trabzon Serbest Bölgesi.....	70
3.2.1.1. Trabzon’un Genel Durumu	70
3.2.1.2. Trabzon Ticaretinin Genel Durumu	71
3.2.1.2.1. İç Ticaret	73
3.2.1.2.2. Dış Ticaret	73
3.2.1.3. Trabzon Serbest Bölgesi	76
3.2.1.3.1. Trabzon Serbest Bölgesinin Faaliyetleri	77
3.2.1.3.1.1. Trabzon Limanı.....	77
3.2.1.2.3. Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı.....	80

3.2.2. Samsun Serbest Bölgesi.....	82
3.2.2.1. Sasbaş Faaliyetleri.....	84
3.2.2.1.1. Ticaret ve Hizmet Faaliyetleri.....	84
3.2.2.1.2. Üretim Faaliyetleri.....	84
3.2.2.2. Samsun Serbest Bölgesinin Genel Durumu.....	85
3.2.3. Rize Serbest Bölgesi.....	89
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	97

TABLOLAR CETVELİ

Tablo1: Serbest Bölgelerin Dünya Ticaretindeki Yeri	8
Tablo 2: Serbest Bölge Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD\$) ...	10
Tablo 3: Serbest Bölgelerin Coğrafi Dağılımı (1998)	11
Tablo 4: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Serbest Bölgeler ve Kuruluş Yılları	16
Tablo 5: Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (1.000 ABD \$)	30
Tablo 6: Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$) Ocak-Aralık 2011	32
Tablo 7: Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$) ..	33
Tablo 8: Serbest Bölgelerde İstihdam.....	34
Tablo 9: KEİ Üyesi Ülkelerin Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri.....	52
Tablo 10: Ülkelere Göre İhracat (milyon \$)	53
Tablo 11: Ülkelere Göre İthalat (milyon\$)	53
Tablo 12: Yıllar İtibariyle Türkiye –Rusya Federasyonu Dış Ticareti.....	65
Tablo 13: Trabzon İli Sektörel Bazda İhracat İstatistikleri (1000\$).....	73
Tablo14: Trabzon İli İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (1000\$).....	74
Tablo 15: Trabzon ili Karadeniz’e Sınır Ülkelerle Olan Ticareti (1000\$)	75
Tablo16: Trabzon Serbest Bölgesi’nin Ticaret Hacmi (2005).....	79
Tablo17: Trabzon Serbest Bölgesi Ticaret Hacminin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2005).....	80
Tablo 18: Trabzon Serbest Bölgesi Ticaret Hacimleri (1000\$)	81
Tablo 19: Konteynır Elleçlemesi Yapan Karadeniz Limanları.....	83
Tablo 20: Serbest Bölgelerde Gerçekleşen Ticaret Hacimleri(1000 \$).....	86
Tablo 21: Samsun İli Karadeniz’e Sınır Olan Ülkelerle Ticareti (1000\$).....	87
Tablo 22: Ticaret Hacminin Mal Hareketlerine Göre Dağılımı	88
Tablo 23: Samsun Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi (Milyon \$)	88
Tablo 24: Samsun Serbest Bölgesi İstihdam Hacmi	89
Tablo 25: Rize Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi(1000 \$)	90
Tablo 26: Rize’nin Karadeniz’e Sınır Olan Ülkelerle Ticaret Hacimleri(1000\$).....	91

GRAFİK ve HARİTALAR

Harita 1: Karadeniz Haritası.....	45
Grafik 1: Türkiye-Rusya Federasyonu İhracatı.....	63
Grafik2: Türkiye- Rusya Federasyonu İthalatı.....	64

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	: Gayr-i Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
KBDG	: Kişi Başına Düşen Gelir
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
SB	: Serbest Bölgeler
UNCTAD	: The United Nations Conference on Trade and Development
WEPZA	: World Economic Processing Zones Association
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	:Avrupa Konvensiyonel Kuvvetler Antlaşması
KAİK	:Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
AAOK	:Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
AGSP	:Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
BİO	:Barış İçin Ortaklık Girişimi
GUUAM	:Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma
RACVİAC	:Bölgesel Silahların Kontrolü Doğrulama ve Uygulama
Yardım Merkezi	

GİRİŞ

Küreselleşen dünya hareketlerinin yoğunlaştığı zamanlarda ülkeler dünya pazarlarından daha fazla pay alabilmek amacıyla çeşitli iktisadi faaliyetlere başvurmuşlardır. Bu faaliyetlerden biri de serbest bölgeler olmuştur. Kökeni ilkçağlara dayanan serbest bölgeler ikinci dünya savaşı öncesinde Uzakdoğu ülkelerinde uygulanıp başarıya ulaşmasından sonra dünyanın ilgisini çekmeye başlamıştır. Genel tanım itibariyle bakıldığında serbest bölgeler; bir ülkenin sınırları içerisinde olan fakat ülkenin gümrük sınırları dışında olan alanlardır.

Türkiye de ise, serbest bölge uygulamaları 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı serbest bölge kanunu ile hayata geçmiştir. 3218 sayılı kanun ile serbest bölgelerde vergi resim ve harç mükellefiyetlerinin uygulanmayacağı belirtilmiş. Bu sayede serbest bölge uygulamalarına hukuki zemin hazırlanarak Türkiye’de bu faaliyetlerin önü açılmıştır.

Türkiye’nin gelişmekte olan ülke kategorisinde olması nedeniyle ticari faaliyetlerinin gelişmesi ve bunun sonucunda da bazı birliklere üye olması kaçınılmaz bir hal almıştır. Karadeniz, tarih boyunca ticaret potansiyeli hayli yüksek bölgelerdendir. "Serbest Bölgelerin Karadeniz Ticaret’ine Etkisi" konulu bu çalışmada, serbest bölgelerin Karadeniz ticaretini nasıl ve ne şekilde etkilediğini ve buna bağlı olarak ülke ekonomisine nasıl bir katkının sağlanacağını incelenmesi amaçlanmıştır.

İlk bölümde; serbest bölge tanımları, serbest bölge çeşitleri, amaçları ve tarihsel gelişimi açıklanmıştır. İkinci bölümde ise; Karadeniz ticareti açıklanmış ve Karadeniz ticaretinin ülke ekonomisine katkısı incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise; serbest bölgelerin Karadeniz ticareti ile ilintisi ve serbest bölgelerin Karadeniz ticaretine etkisi incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SERBEST BÖLGELER

Serbest bölgeler (SB), devlet tarafından yatırımları artırmak ve ticaretin yönünü ihracattan yana geliştirmek için imtiyazların tanındığı ve teşviklerin daha etkili olduğu bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu bölümde SB tanımları, SB türleri, SB'lerin ülke ekonomisine katkısı ve Türkiye'deki SB' ler incelenmektedir.

1.1. SERBEST BÖLGELER TANIMI

SB'ler kurulduğu ülkenin sınırları içinde olmakla birlikte bunu yanında gümrük hattı dışında bırakılan, ülkede geçerli olan dış ticaret ile diğer mali ve iktisadi alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin kaldırıldığı ya da kısmen uygulandığı, ihracatın artırılması amacıyla ülkenin diğer kesimlerine oranla bazı sanayi ve ticari faaliyetler için daha fazla teşvikin sağlandığı bölgeler olarak tanımlanmaktadır(Erdoğan, Ener, 2005: 3).

SB'ler , uzun zamanlı geçmişinden beri bulunduğu ülke sınırları içinde olup aynı zamanda dışında sayılmaktadır. Tüm bunların yanında SB'lerin sahip oldukları avantajlı koşullar sayesinde ülkelerin ticarete meylettiği zamanlardan bu yana cazibe odakları olmuşlardır.

Kuruldukları günden itibaren SB'ler şekil ve özellik açısından birçok değişime uğramış ve buna bağlı olarak da farklı birçok tanımlama ile gündeme gelmiştir. Ülkelerin ticaret hacimlerini genişletmek amacıyla kurdukları ya da daha çok yerli ve yabancı yatırımcıları çekmek amacıyla oluşturdukları bölgeler olmuştur.

Genel tanımıyla SB, bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuat uygulaması bakımından gümrük hattı sınırları

dışında sayılan, ekonomik hayatta devlet müdahalesinin en aza indiği özel uygulama alanları olarak tanımlanır (Yazıcılar, 2007: 3). SB, bulunduğu konum itibarıyla ülkenin sınırları içinde yer almaktadır. Fakat devletin uyguladığı muafiyetler sayesinde ekonomik anlamda ülke sınırlarında uygulanan bazı yükümlülüklerden kurtarılmış bölgelerdir. Bundan dolayıdır ki, SB' ler ticarete kazanç bakımından yarışa birkaç adım önde başlama şansı yakalamaktadır. Farklı tanıma göre, SB'ler ülkenin gümrük alanlarından ayrılmış bölgeleridir.

Ayrıca SB'ler ulaşım merkezlerinin yakınında kurulan ülkenin gümrük alanından özel amaçlarla ayrılmış bir bölgesi içerisinde ithal mallarının gümrüksüz olarak getirilmesine izin verilen, bu malların depolanabildiği, çeşitli işlemlerden geçirebildiği, üretim amacıyla kullanabildiği ve malların ulusal gümrük alanına girmediği sürece gümrük vergisinin ödenmediği diğer vergi ve sınırlayıcı faktörlerin en aza indiği sınırları belli alanlardır (Ural, 2009: 3). SB'ler , gümrük alanlarından ayrılması yönüyle ülke içinde değerlendirilirken, bu mallar depolama ve ticareti kolaylaştırma adına her türlü imtiyazın sağlandığı alanlar olarak tanımlanmaktadır.

SB'ler, bir ülkenin egemenlik sınırları içinde bulunmakla birlikte, o ülkenin gümrük sınırları dışında yer alan, değişik amaçlarla kurulabilen ve bu amaçlara hizmet eden sınai ve ticari faaliyetler açısından ülkenin diğer bölgelerine göre daha çok teşvik gören, sınırları belirlenmiş ve sıkı bir şekilde korunan bölgeleri olmuştur. Bu tanım çerçevesinde SB; ülkenin gümrük alanından ayrıldığı, malların ve hizmetlerin gümrük işlemlerine tabi tutulmadan ithal edildiği, depolanabilir ve yeniden ihraç edilebilir duruma geldiği bir alan anlaşılmaktadır (Gümüş, 2007: 48). SB'ler elinde bulundurduğu özel şartlar sebebiyle ticari hayatta bir çok kazanımları da beraberinde getirip, ülkenin özel şartlarla korunaklı bölgeleri halini almaktadır.

SB'ler, bir ülkenin siyasal sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, özellikle gümrük uygulamaları gibi yasal kısıtlamaların dışında bırakılmış alanlar olup, bu bölgeleri oluşturan ülkeler, kendi bölgelerini yerli veya yabancı yatırımcılar açısından daha çekici kılmak amacıyla çeşitli vergi muafiyetleri tanımakta, bölgelerde dünya standartlarında iletişim ve haberleşme gibi altyapı olanakları

sunmakta ve ihracata yönelik yapılan üretime çeşitli sübvansiyonlar sağlamaktadır (Öztürk, 2004: 7). Bu şekliyle SB'ler sundukları avantajlar açısından odak noktası olurken diğer yandan yabancı ülkelerin SB'leri ile girdikleri rekabet ortamında kazançlı çıkma adına sürekli yenilenme gayreti içerisinde olmaktadır ki bu da iletişim haberleşme ve alt yapı hizmetleri alanlarında görülmektedir.

SB'ler genellikle bir uluslararası liman ya da havalimanına yakın bölgelerde kurulurlar (Orhan, 2003: 119). SB'lerin ulaşım yolları, liman ve havalimanlarına yakın olması malların nakliye hizmetine daha kolay şekilde ulaşmalarına neden olacaktır. SB uygulama yerlerine bakıldığında; daha çok ulaşım imkanına sahip, kaynaklar açısından daha zengin mümkün mertebe üretim aşamasında her türlü zorluktan ve meşakkatten arındırılmış bölgelerde kurulması göz önünde bulundurulmuştur.

SB'lerin yapılan tüm tanımlarının yanında bir de Gümrük Kanunu'ndaki tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır; Gümrük Kanunu'nun 152.maddesinde ise;

“SB'ler, Türkiye gümrük bölgesinin parçaları olmakla birlikte, serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye gümrük bölgesi dışında olduğu kabul edilen serbest dolaşımdaki eşyanın bir SB'ye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir” (Ural, 2009: 3).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD - The United Nations Conference on Trade and Development) tarafından yapılan tanıma göre, “SB bir uluslararası liman (veya havaalanı) yakınında kurulan, ulusal gümrük alanından özel amaçlarla ayrılmış bir bölge niteliğinde olup, buraya mallar gümrük işlemleri olmaksızın getirilebilir. İthal edilen mallar depolanabilir, çeşitli işlemlere tabi

tutulabilir, üretim amacıyla kullanılabilir ve mallar ulusal gümrük alanına girmediği sürece gümrük vergisi ödenmesi gereği ortaya çıkmaz” (Yazıcılar, 2007: 4).

1615 sayılı Gümrük Kanununun Uygulanmasına Dair Gümrük Yönetmeliğinin 821. maddesinde;

“SB, Türkiye gümrük bölgesinin parçaları olmakla beraber; serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmamak, serbest dolaşıma girmemek kaydıyla konulduğu; gümrük vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından, Türkiye gümrük bölgesi dışında olduğu kabul edilen; serbest dolaşımdaki eşyanın ise, çıkış rejimi hükümlerine tabi tutularak konulduğu, yerler olarak tanımlanmıştır”(Kök, 1998: 1).

En yalın ifadesiyle SB’ler, ülkelerin çıkarları için gümrük kurallarının işlemediği bölgelerdir. Daha geniş ifadeyle ise, ülkelerin kendi siyasi sınırlarında yer alan fakat gümrük kurallarının uygulanmadığı özel bölgelerdir. SB uygulaması, gelişmiş ülkelerde gelişme seviyesini daha üst düzeylere çıkartmak ve dünya pazarlarında daha fazla pay alıp ticari etkinliğini artırmak için yapılırken, gelişmekte olan ülkelerde ise, bu ülkelerin en temel hedefleri olan gelişmişliklerini sağlamlaştırmak amacıyla uygulanmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde devlet müdahalesi daha bariz şekilde hissedilmektedir. Buna sebep ise gelişmekte olan ülkelerde, yeterli girişimcinin olmaması ve bu açığın devlet katılımıyla ortadan kaldırılması ve aynı zamanda sermaye kaynaklarının azlığı sebebiyle devletin bu alanda da etkinliğini arttırılmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı devlet müdahalesi gelişmekte olan ülkelerde SB’ler de dahi görülmektedir.

Tüm bu tanımlar ışığında görülen SB’ler, ülkenin ticaret hacmini artırmak amacıyla yerli ve yabancı yatırımcılara kayırmacı politikalar eşliğinde sağlanan avantajlı durumların hakimliğinde teşviklerin etkin olduğu vergi engellerinin kaldırıldığı ortamlar olduğu ile özetlenebilir.

1.2. SERBEST BÖLGELERİN TARİHİ GELİŞİMİ

SB tarih boyunca farklı adlar almış olsa da temel amaç olarak ticaretten daha fazla pay almak için sürekli ülkelerin gündeminde olmuştur. İlk örnekleri ilkçağa dayanan SB, günümüzde de etkinliğini sürdürmekle birlikte gelişen ekonomik yapılar ve dünya ticaret yapısının değişmesiyle sürekli değişime uğrayarak gelişmiştir.

Başlangıç zamanı tam olarak bilinmemekle birlikte ilkçağlarda, Akdeniz'in doğu ve güney kıyılarında ticari başarılarıyla tanınan Kartaca şehri, Sur şehri ve daha küçük bazı yerlerde, farklı yerlerde farklı özellikler gösteren uygulamaların yapılmasıyla, serbest şehirlerin ilk belirtilerinin meydana geldiği görülmektedir. Kartaca şehri kendi limanlarını kullanma zorunluluğu getirerek transit merkezi haline gelmiştir (Erdoğan, 1985: 9). İlkçağ'da Kartaca ile başlayan SB böylece ticari hayat literatürüne girmeye başlamıştır. İlkçağlarda Yunanistan'da Chalcis ve Pire zamanın en hareketli limanları olup, Pire limanından bir duvarla ayrılmış şekilde bir SB oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında transit ticaret vasıtasıyla dönemin zengin şehri haline gelen Rodos ise dikkatleri üzerine çekebilmek için kendini serbest liman olarak ilan etmiştir (Yazıcılar, 2007: 15). İlkçağ'da amatör olarak başlayan SB'ler uygulamaları bu yolla iktisadi hayatta yerini almıştır.

Ortaçağ'da SB'lerin durumuna bakıldığında, Roma imparatorluğunun yenilgi ve parçalanmasını izleyen yüzyıllarda serbest şehir uygulamalarında gerilemeler gözlenmiştir. Feodalitenin hükümrانlığının olduğu dönemlerde ticaretin önemini yitirmesi serbest şehirlerin sonunu getirmiş ve böylece ortaçağ şehir ekonomisinin doğmasına sebep olmuştur (Erdoğan, Ener, 1985: 14). Ortaçağ'da feodalitenin güçlülüğü SB'lerin zayıflamasına yol açmıştır.

Yeniçağ'da 15. yy' da Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde iktisadi hayatta önemli değişikliklere kapı aralanmıştır. Merkezi otoritenin güçlenmesi

neticesinde milli devletler kurulmuş ve feodal devlet düzeni ile birlikte şehir devletleri son bulmuştur. 16. yy’ da ise, deniz ticaretinin yolları üzerinde bulunan Akdeniz limanlarına ayrıcalık tanındığı bilinmektedir. Bu dönemde Cenova’daki uygulama ise günümüz SB’lerinin habercisi olmuştur (Toroslu, 2000: 3). Feodal düzenin yerine artık merkezi otoritelerin geçmesi neticesinde SB’ ler yeniden iktisadi hayatta yerini almaya başlamıştır.

1929 Büyük Buhran’ı izleyen yıllarda ülkeler, ekonomik alanda oluşan çöküntünün yaralarını sarabilmek için serbest bölge uygulamalarına başvurulmuştur. Bu dönemde ise, serbest şehir uygulaması hemen hemen ortadan kalkarken yerinin serbest bölgelere bırakmıştır (Erdoğan, 1985: 15).

Yakınçağ’da serbest bölgeleri 1950 öncesi ve 1950 sonrası dönem diye iki döneme ayırmak gerekiyor. 1950 yılı SB’lerin önemini anlamında milat özelliği taşımaktadır.

1950 öncesi dönemde, özellikle 19.yy ikinci yarısından sonra sanayi devriminin sonucunda batı ülkelerinin sanayileşmesiyle birlikte hızla artış gösteren sermaye birikimi ve zengin devletlerin pay alma yarışı bu ülkelerin yatırım alanları aramaya yöneltmiştir. İhtiyaç olunan daha ucuz işgücü, daha fazla doğal kaynak sömürgecilik faaliyetlerini artırmıştır (Yazıcılar, 2007: 18).

1950 sonrası dönemde SB’lerin durumu ise, 1960’ların ikinci yarısında SB’lerin kurulmasına yönelik yoğun bir eğilim yaşanmıştır. 1960’ların sonları ve 1970 yıllar boyunca çok sayıda gelişmekte olan ülke hükümetleri ithal ikameci kalkınma stratejilerinden vazgeçerek dışsatıma yönelik kalkınma stratejilerini tercih etmiş ve stratejiyi desteklemek üzere yabancı sermayeyi ülkelere çekmeye çalışmışlardır (Kibritçioğlu, 1997: 76).

Gelişen haberleşme ve ulaşım yollarıyla malların çok uluslu şirketler tarafından uygun yatırım bölgelerine taşınması kolaylaşırken kaynak tahsisi ise evrensel boyuta ulaşmıştır (Toroslu, 2000: 5).

İrlanda'nın Shannon bölgesi (1959) ve Porto Riko (1962) ile Panama, Tayvan ve Güney Kore'deki başarılı SB kurma denemeleri, zamanla dünyanın değişik ülkelerinde de çok sayıda SB kurulmasını teşvik etmiştir. 1970'lerin başında dünyada yalnızca 20'si on geliştirmekte olan ülke olmak üzere toplam 130'dan fazla aktif SB bulunmaktaydı. 1986'da 46 geliştirmekte olan ülkede 175 SB kurma aşamasıydı. Dünyada SB'lerin toplam sayısı 1980'de 362 yi 1990'ların ortalarında ise 500'ü aşmıştır (Kibritçioğlu, 1997: 77). 1950 sonrası dönem genel hatlarıyla incelendiğinde, dünya çapında SB'lerin artık farkına varıldığı zaman dilimi haline gelmiştir. Yaratılan farkındalık durumu sayesinde bir çok serbest bölge kurulmasına zemin hazırlamıştır.

1.2.1. Dünya'da Serbest Bölgelerin Tarihi

SB istihdam sağlama, üretim artışı, ülkeye teknoloji girişi, işsizliği azaltıcı etkisi, ve daha birçok önemli etkilerinden dolayı dünya üzerinde tercih edilmektedir. SB'lerde 1970'lerde bir patlama olduğu görülmektedir. Bu durum, daha çok düşük ve orta gelirli Latin Amerika ülkeleri, Karayip'ler, Asya ve daha az oranda Afrika ülkelerinde görülmüştür.

Tablo1: Serbest Bölgelerin Dünya Ticaretindeki Yeri

Yıllar	1970	1980	1985	1994	1998	2002
Serbest Bölge Sayısı	130	362	450	526	847	3000
Serbest Bölgelerin Dünya Ticaretindeki Yeri %	—	9	15	—	20	—

Kaynak: Tıraş, 2008, 42

1970 yılında 10'u geliştirmekte olan 20 ülkede olmak üzere yaklaşık 130 aktif SB bulunmaktadır. 1980'e gelindiğinde bu sayı 362'ye çıkmış (Artış %278) v1990'larda SB sayısı 500'ü geçmiştir. 1994'te 526 olan SB sayısı 1998'de 847'ye yükselmiştir (Artış % 161). 1998 yılından 2002 yılına kadar SB'lerin sayısında çok büyük bir artış olmuş ve % 354'lük artışla 3.000'e çıkmıştır. Geçen 28 yıllık süre içerisinde dünya çapında SB'ler 130'dan 3000'e çıkarak % 2307 oranında artış göstermiştir. Bu hızlı

artışta Çin’de kurulan; ihraç isleme bölgeleri, özel ekonomik bölgeler, endüstriyel ve teknolojik gelişme bölgelerinin sayısındaki çok büyük artışın önemli bir payı bulunmaktadır. SB’lerin sayısı hızla artarken, gerçekleştirilen ticaret hacmi ile de dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. 1980 yılında dünya ticaretinin %9’u SB’lerden gerçekleştirilirken oran 1985’te %15’e, 1998’de %20’ye yükselmiştir. Buna göre dünya ticaretinin beste birinin gerçekleştirildiği SB’ler, dünya ticaretinde önemli bir rol oynamaktadır. Tablodan da anlaşıldığı üzere SB’ler profesyonel olarak kurulduğu 1970’li yıllarda sayısı 130 iken dünya ticaretinin giderek serbestleşmesi, ülkelerin daha fazla oranda dış ticaretten faydalanma isteği, SB’lerin giderek cazibe merkezi haline gelmesiyle birlikte 2000’li yıllarda bu sayının 3000’lere çıktığı gözlenmektedir (Tıraş, 2008: 42).

Sadece bazı SB’ler dış ticarete yönelik çalışırken, diğerleri ise iç pazara yönelik faaliyet göstermektedirler. Bu tür bölgeler iç sanayiye geliştirmek ve yabancı sermayeyi çekebilmek için kurulmuş ve gelişmiş ülkelerin dünya bankalarının mevduatının üçte birini toplanmaktadır (Muzhdabayeva, 2006: 1).

SB’lerin ticaret hacimlerinin ülkelere göre dağılımında, serbest bölgelere giriş toplamı yaklaşık olarak 10 milyar \$ iken serbest bölgelerden çıkan 13 milyar \$ olup toplamda 23 milyar \$’lık bir hacme sahiptir. Bölgeden giriş bazında değerlendirildiğinde en fazla giriş olan ülkeler OECD ve AB Ülkeleri’nde iken en az giriş Diğer Avrupa ülkelerinde olmaktadır. SB’ler çıkış değerleri açısından değerlendirildiğinde ise; en fazla çıkış Türkiye’den olurken en az çıkış ise Diğer Avrupa Ülkelerinde gerçekleşmektedir. Türkiye’de serbest bölgelere giren ticaret hacmi ile, serbest bölgelerden çıkan ticaret hacmi toplamda yaklaşık olarak 9 milyar \$ olduğu görülmektedir. SB’lerin ülke ekonomisinde ne denli önemli yeri olduğu hakkında bilgi vermektedir (Tablo: 2).

Tablo 2: Serbest Bölge Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD\$)

Ülkeler	Bölgelere Giriş	Bölgelerden Çıkış	Toplam
1-OECD ve AB Ülkeleri	4.640.679	3.859.859	8.500.538
A-AB(27) Ülkeleri	3.685.589	3.232.935	6.918.524
B-Diğer OECD Ülkeleri	955.090	626.924	1.582.014
2-Diğer AVRUPA Ülkeleri	8.372	21.055	29.427
3-Bağımsız Devletler Topluluğu	461.485	654.916	1.116.401
4-Kuzey Afrika ve Ortadoğu	689.274	1.448.322	2.137.596
5-Diğer Ülkeler	1.457.732	1.086.491	2.544.224
6-Türkiye	2.971.393	5.753.556	8.724.949
TOPLAM	10.228.936	12.824.199	23.053.135

Kaynak: www.ekonomibakanligi.gov.tr, 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

1.2.2. Serbest Bölgelerin Coğrafi Dağılımı

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1998 verilerine göre dünya üzerinde faaliyette bulunan 847 SB'nin coğrafi dağılımında 320 SB ile Kuzey Amerika ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 225 bölge ile Asya kıtası gelmektedir. Kuzey Amerika ve Asya'ya kıyasla az sayıdaki SB'leri ile sırasıyla, Avrupa (81), Karayipler (51), Afrika (47), Orta Amerika (41), Güney Amerika (41), Orta Doğu (39) ve Pasifik (2) yer almaktadır (Tıraş, 2008: 47).

1998 yılı itibarıyla Kuzey Amerika 320 SB ve % 38 oran ile en fazla SB'ye sahiptir. Kuzey Amerika'dan sonra 225 SB ve % 27 ile en fazla orana sahip bölge Asya Bölgesidir. Bu iki kıtadaki SB sayısı dünyadaki toplam SB'lerin %64'ünü oluşturmaktadır. Yani SB'lerin daha çok Asya ve Amerika Kıtasında kurulup faaliyet gösterdiği söylenebilmektedir (Tablo: 3).

Tablo 3: Serbest Bölgelerin Coğrafi Dağılımı (1998)

Coğrafi Bölge	Bölge Sayısı	% Dağılımı
Kuzey Amerika	320	% 37.8
Orta Amerika	41	% 4.8
Karayipler	51	% 6
Güney Amerika	41	% 4.8
Avrupa	81	% 9.6
Orta Doğu	39	% 4.6
Asya	225	% 26.6
Afrika	47	% 5.6
Pasifik	2	% 0.2
Toplam	847	% 100

Kaynak: Tıraş, 2008: 43

1.2.3. Fonksiyonellik Açısından Serbest Bölgelerin Ülkelere Dağılımı

Dünya’da SB’lerin büyük bölümü genel amaçlı SB’lerden oluşmaktadır. Ancak SB’ler fonksiyonları itibariyle, değişik uygulamalara sahne olmaktadır. Tayvan, Kore, ABD gibi ülkelerde görülen başarılı SB uygulamalarında, klasik SB anlayışının dışına çıkılarak ihtisaslaşma ve yüksek teknolojiye yönelik uygulamalarda bulunmaktadır. Yüksek kalitede olan ve yüksek katma değer yaratan ürünlerin gelişmiş teknoloji ile üretildiği teknoparklar buna örnek olarak verilebilir (Tıraş, 2008: 44). Ülkelerin teknoloji ve refah yönünden gelişmişlikleri arttıkça SB’lerin amaçlarında da değişimler olduğu gözlenmektedir. Gelişmiş ülkeler SB’lerde uzmanlık kazanırken, az gelişmiş ve ya gelişmekte olan ülkeler daha çok kendilerine yetecek şekilde SB’leri kullanmayı amaçlarlar.

1.2.4. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Gelişim Süreci

SB’ler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kurulmasıyla birlikte ticaretin canlanmasına vesile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ile başlayan SB serüveni günümüze kadar devam etmektedir.

SB'lerin ilk oluşum zamanları Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Örneğin, bugün Romanya sınırları içinde kalan, Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerdeki Sulina Limanı'nın SB olması için 1870 yılında teşebbüse geçildiği bilinmektedir. Bu liman, Romanya Devleti tarafından bugün halen SB olarak kullanılmaktadır (Ebiri, 2006: 30).

Rusya ve Romanya'da SB kurulmasıyla birlikte İstanbul, ticari manada üstünlüğünü kaybetmiştir. İstanbul bu durumu koruyabilme adına İstanbul'da SB'lerin kurulması gerekli görülmüştür (Erdoğan, Ener, 2005: 68).

Kurtuluş Savaşı sonrasında serbest liman konusu İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda oluşturulmuş olan İstanbul İktisat Komisyonu'nun hazırladığı rapor tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Bu raporda; SB içerisinde bazı imalathaneler açılmasının da mümkün olacağı, bilhassa serbest mıntıka sayesinde bir çok kişiye iş bulmak ve belki İstanbul'un yeni bir iş merkezi haline getirmesinin mümkün olabileceği belirtildikten sonra, böyle bir serbest mıntikanın Tophane'de kurulması önerilmiştir (Yaşar, 2001: 40).

Cumhuriyet döneminde SB'lerin kuruluş aşamalarına bakıldığında, yabancı tüccarların piyasadan çekilmesiyle birlikte Türk tüccarlara yeni iş imkânları açılmış oldu. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nca kurulan komisyon tarafından hükümete iki rapor sunulmuştur. İlk raporda, halihazırdaki imkânlar ile zaman kaybı olmadan Tophane Rıhtımı'nın SB olarak ilan edilebileceği belirtilmiş; ikinci raporda ise dikkate alınan en önemli faktörün transit ticaret olduğu, ancak çevrede kurulabilecek üretime dönük sanayilerle istihdamın da hesaba katıldığı belirtilmiştir. Hazırlanan bu raporlara dayanarak hükümetçe Meclise sunulan kanun teklifi, 22 Haziran 1927 tarihinde 1132 sayılı "Serbest Mıntıka Kanunu" adı ile kabul edilmiştir. İstanbul ve çevresinde SB kurulması için hükümete yetki veren bu yasa çerçevesinde Türkiye ile Ford Motor Company arasında bir sözleşme imzalanmış ve bu sözleşme 1929 yılında kanun olarak onaylanmıştır. Buna göre otomobil, kamyon ve traktör montajı yapmak

üzere İstanbul'un Tophane semtinde bir alan Türkiye hudutları dışında sayılarak SB olarak kullanılacak ve buraya montaj amacıyla ithal edilecek malzemelerden gümrük vergisi alınmayacaktı. Ancak, inşaatına başlanan tesisler yaşanan bazı pürüzler nedeniyle bir süre sonra kapatılmış ve ilk SB denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin yaygınlaşması, Türkiye'nin bir çok ülke gibi ithal ikamesine dönük sanayileşme çabalarına girmesi seklindeki faktörler 1132 sayılı Serbest Mıntıka Kanunu'nun güncelliğini yitirmesinde etkili olmuştur (İnan, 2007: 48).

1950 yılındaki Kore Savaşı nedeniyle hammaddelere karşı talep oldukça artmış bunun sonucunda da fiyatları yükselmiştir. Tarım ve maden ihraç eden Türkiye talebin ve fiyatların artmasından dolayı ihracatın geliştirmiştir. Ülkedeki bu olumlu şartlar ve uluslararası ticari ilişkilerin yeniden kurulmaya ve güçlenmeye başlamış ve 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti, yabancı sermayeye büyük önem vermiş ve bunu liberal iktisat politikasının temel öğelerinden biri olarak ele almış ve bunun sonucunda SB kurulması fikri de gündeme gelmiştir (Kök, 1998: 10). 1953'te "Serbest Bölgeler Kanunu" ve bunu desteklemek için 1956'da "Serbest Bölge Nizamnamesi" çıkarılmış ve İskenderun'da bir serbest bölge kurulmuş ama yine başarı sağlanamamıştır (Ayhan, 2003: 124).

Türkiye'nin SB kurma çabaları yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Cumhuriyet döneminde de akamete uğramıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki uğraşlar dünya çapında yaşanan Büyük Buhran ile hezimete uğrarken, 1950 yılında Demokrat Parti dönemi ile oluşan olumlu hava serbest bölge kurma fikrinin yeniden yeşermesine sebep olmuştur. 1953'te çıkartılan SB kanununa rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir.

Osmanlı zamanından beri düşünülen fakat imkansızlıklar veya olumsuzluklar yüzünden bir türlü hayata geçirilemeyen SB uygulamaları nihayet 24 Ocak 1980 kararları ile tam anlamıyla gündeme gelmiştir. 1980'de küreselleşme hareketlerinin hız kazanmasıyla birlikte artan rekabet koşulları ve daha fazla pay alma isteği ülkeleri SB kurma yoluna itmiştir.

Başarısız geçen denemelerin ardından uzun yıllar boyunca SB’ler konusunda ciddi bir çalışma yapılmamış, adeta bu konu unutulmuştur. 24 Ocak 1980 tarihli 24 Ocak Kararları çerçevesinde uygulanmaya başlanan ihracata yönelik sanayileşme politikası ile SB kavramı yeniden gündeme gelmiştir. 24 Ocak Kararlarından sonra, ithal ikameci kalkınma stratejisinden ihracata yönelik kalkınma stratejisi sürecine geçilmesi ile birlikte serbest bölge konusu ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra konu, gerek bilimsel toplantılarda gerekse kamuoyunda ilgi görmeye başlamış, hükümet de bununla ilgili bazı düzenlemeler yapma gereği görmüştür (Paksoy, Güllü, 2011: 116).

24 Ocak 1980 kararlarıyla ihracata yönelik kalkınma politikasını benimseyen Türkiye’de Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in beyanatları ile SB’ler konusu tekrar gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Uzakdoğu gezisine çıkmış, geziden döndüğü 26 Aralık 1982 günü yaptığı açıklamada:

“Senelerden beri bu SB konusu münakaşa edilip durulmaktadır. Türkiye’de bir türlü karar verilememiştir. Ziyaret ettiğim bütün ülkeler bu SB’leri ihdas etmişler ve bundan bir hayli fayda sağlamışlardır. Zannediyorum ki bu konuda bir karar verme zamanı gelmiştir. İlgililerle, sayın hükümetimiz erkânıyla bir karara kısa zamanda varıp, bu SB’yi ihdas etmemiz halinde zannediyorum ki Türkiye bundan çok kazançlı çıkacaktır.” demiştir.

Kenan Evren’in bu açıklamalarından sonra Türkiye’de bu konuda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Basın ve bilim kuruluşları bu konuya ilgi göstermeye başlamışlar, Hükümet de bu alanda bazı kanuni düzenlemeler yapma gereğini duymuştur (Kök, 1998: 22).

1983 yılında SB kurma çalışmaları yeniden başlatılmıştır. Bakanlar Kurulu kararı ile 1984 Yılı Geçiş Programında SB’lerin kurulmasına karar verilmiş ve Serbest Bölgeler Müdürlüğü bu yılda 223 sayılı KHK ile Başbakanlık olarak Devlet

Planlama Teşkilatına bırakılmıştır. 1983 tarihli Resmi Gazetede Antalya ve Mersin’de ilk SB’leri olarak belirlenmiştir (Toroslu, 2000: 64).

1.3. TÜRKİYE’DEKİ SERBEST BÖLGELER

Türkiye’deki SB serüveni, Osmanlı dönemine kadar uzanmakta ve bu süreç 1870 yılı itibariyle startını almaktadır. Daha sonra 1908 yılında 2. Meşrutiyetle SB’nin önemi üzerinde durulmuş ve nihayet 1927 yılında “Serbest Mıntıka Kanunu” ile SB’ler için ilk ciddi adımlar atılmış oluyor. Fakat 1929 Büyük Bunalımla SB’lerin uygulamaları rafa kalkmış oldu.

1959 yılına gelindiğinde Serbest Bölge Nizamnamesi çıkartılarak İskenderun’da SB kurulmuş fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. 1980 yılı Türkiye’nin artık ithal ikameci politikalardan vazgeçip ihracata yönelik politikaların hız kazandığı dönem olmuştur. 1983 yılında Serbest Bölge Teşkilatı kurulup Mersin ve Antalya’da ilk SB’ler kurulmuş ve bu serüven bugün itibariyle 21 SB ile yoluna devam etmektedir.

Türkiye’de ilk SB uygulaması 1987 yılında faaliyete geçen Mersin serbest bölgesidir. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde 21 SB faaliyete geçmiştir. Bunun dışında Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları tespit edilmiş SB ve DTM Serbest bölgeler Genel Müdürlüğü’ne kendi illerine SB kurulması için başvurmuş 60’a yakın il bulunmaktadır.

İlk kurulan SB’ler olan Mersin ve Antalya SB’leri 1987 yılında kurulmuştur. Daha sonra 1990 yılında kurulan Ege ve İstanbul Havalimanı SB’leri takip etmektedir. 1992 yılına gelindiğinde Trabzon’da kurulan SB ile Türkiye’de ki bölge sayısı 5’e yükselmiştir. 1995’te İstanbul Deri, Doğu Anadolu ve Mardin SB’leri ile SB kurulumu hız kazanmıştır. Fakat en büyük ivmeyi 1998 yılında İzmir Menemen Deri, Rize, Samsun, İstanbul Trakya ve Kayseri’de kurulan SB ile kazanmıştır. 1999 yılında Avrupa, Gaziantep, Adana-Yumurtalık’ta 2001’de Bursa, Denizli, Kocaeli

SB'leri 2002'de TÜBİTAK-Marm. Arş Merkezi son olarak 2007'de Sakarya İpek yolu'nda kurulan SB ile Türkiye'de kurulan SB sayısı 21'e yükselmiştir.

Tablo 4: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Serbest Bölgeler ve Kuruluş Yılları

Sayı	İller	Yıl
1	Mersin	1987
2	Antalya	1987
3	Ege	1990
4	İst Atatürk Havalimanı	1990
5	Trabzon	1992
6	İst.Deri ve Endstri	1995
7	Doğu Anadolu	1995
8	Mardin	1995
9	İzmir Menemen Deri	1998
10	Rize	1998
11	Samsun	1998
12	İstanbul Trakya	1998
13	Kayseri	1998
14	Avrupa	1999
15	Gaziantep	1999
16	Adana-Yumurtalık	1999
17	Bursa	2001
18	Denizli	2001
19	Kocaeli	2001
20	TÜBİTAK-Marm.Arş	2002
21	Sakarya İpek yolu	2007

Kaynak: Demirel, 2009: 1

1.4. SERBEST BÖLGELERİN ÖZELLİKLERİ

SB'ler tanımlarından da anlaşılacağı üzere birçok avantajları olan ve kuruldukları ülkelerde ekonomiye büyük kazanımlar sunan bölgelerdir. Bu nedenle kurulumu daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha fazla rağbet görmektedir. Gerek üretim esnasında sağladığı avantajlı koşullar, gerekse ekonomik durum ve gelişmişlik seviyesi açısından zayıf durumda olan ülkelerin elde edeceği

teknolojik gelişmeler ve alt yapı açısından sunulan imkanlar bu bölgelere çekicilik kazandırmıştır.

Fakat ister az gelişmiş ister gelişmekte olan isterse gelişmiş ülkelerde kurulmuş olsun SB'lerin tüm düzeydeki ülkeler için ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Ural, 2009: 5-6);

- SB'ler genelde ülkenin dış ticaretini geliştirmek, döviz gelirlerini artırmak, ülkeye yabancı sermaye ve teknolojilerinin getirilmesine imkan sağlamak, ülkedeki sanayiye canlandırmak, ithalat ve ihracatı kolaylaştırmak amacıyla kurulurlar.
- SB'ler, çeşitli ticaret, üretim ve transit faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve odaklandığı yerlerdir.
- Sağlanan teşvik ve avantajlarla düşük maliyetli mal üretimi ve ihracı gerçekleştirilebilir.
- Sanayicinin ihtiyaç duyduğu bazı hammadde ve ara malların kolaylıkla, istenilen miktarda ve zaman kaybı olmadan temin edilebildiği yerlerdir.
- SB'lerde yapılan tüm işlemler, kanuni düzenlemelerle yapılan bir takım işlemler dışında yabancı para birimleriyle yapılmaktadır.
- SB'ler sınırları kesin olarak belirlenmiş yerlerdir. Bir limanın yada bir şehrin tamamen serbest bölge ilan edilmesi de mümkündür.
- SB'lerde, ikamet işi gereği zorunlu olan kişiler dışında yerleşim yasaktır.
- SB'lerde yapılmasına izin verilen faaliyetler; depolama, yükleme-boşaltma, ambalajlama, çeşitli biçimlerde işleme ve pazarın ihtiyaçlarına göre hazırlama, karıştırma, temizleme, imha etme, montaj, bankacılık, sigortacılık, araçların bakım onarımı ve çeşitli endüstriyel faaliyetlerdir.
- SB'lerde genellikle yabancı şirketler ve bankalar şube açabilir çeşitli yatırımlarda bulunabilirler. Bunların bir kısmı özel izne tabi olabilir.
- SB'lerde malların giriş çıkışları ortak özellikler gösterir. Genellikle SB'ye girecek olan mallar miktar malın menşei veya bölgede kalma süresi olarak kısıtlanamaz. SB'ler malların giriş ve çıkışları bakımından yabancı ülke

statüsünde sayılırlar. Dış ülkelerden SB'ye giren mallar her türlü ithalat vergisi ve formaliteden muaftır. SB'nin bulunduğu ülkeden SB'ye gönderilen mallar ihraç edilmiş sayılırlar ve ihracat prosedüre tabidir. SB'den ülke içine alınan mallar ise o ülke açısından ithalat sayılır ve ithalat işlemlerine ve vergilerine tabi tutulurlar. SB'den diğer ülkelere gönderilen malla ise o ülkeye girerken gümrüğe tabidir.

- SB'ler genellikle geniş hinterlandı olan uluslar arası transit yollar üzerinde bulunan gelişmiş ulaşım olanaklarına sahip yerlerde kurulurlar.
- SB'ler bulundukları ülkenin gümrük sınırları dışında sayılmalarına rağmen gümrük yetkilerinin direkt veya indirekt kontrolü altındadırlar ve kaçakçılığın önlenmesi için etrafı duvar ve parmaklıklarla çevrilmiş ve polisiye tedbirler alınmıştır.

1.5. SERBEST BÖLGELERİN İŞLEVLERİ

SB'lerin her ne kadar faaliyet alanları çok geniş olsa da, genel işlevselliği açısından değerlendirildiğinde üç ana işlevi göze çarpmaktadır (Atik, 1998: 2):

Re-export(yeniden ihraç) imkanları, ithalatı gümrük vergisine bağlı mallarda tarife duvarlarının dışında kalması açısından SB'ler; re-export konusunda “yasal cennetler” dir. Çünkü, ithalatçı ya da ihracatçıların bu bölgelerde alım satımını yaptıkları malları bir başka ülkeye göndermeleri, gümrük vergisini yalnızca ithalatı yapan son ülkede ödenmiş olması nedeniyle bire indirgemektedir. Aksi takdirde mal, kaç alım satım işlemi geçirmiş ise o kadar ülkeyi dolaşmış olacağından ödenecek ithalat vergileri de o kadar artacaktır. Bu nedenle re-export işlemleri SB'lerin en önemli fonksiyonu konumu durumundadır (Atik, 1998: 2). SB'lerin ithal edilen mallara vergiler bakımından sağladığı kolaylıklar nedeniyle re-export fonksiyonu biraz daha önem kazanmaktadır.

İthalatı kolaylaştırması ve ithalat halkasını oluşturması, ithal malların ithalatçı tarafından önceden SB'ye getirilerek depolanması mümkün bir hâl aldığından, malın

siparişi ve ülkeye girişi arasındaki süre azalmış olacaktır. Buna bağlı olarak yerli üreticilerin stok maliyetleri azalacak ve bu da üretim maliyetlerini aşağı çekerek ithalatı daha ucuz ve kolay hâle getirecektir (Toroslu, 2000: 66).

Dağıtım kanalı halkasını oluşturması, SB’lerde üretim yapılması halinde ise dağıtım kanalı halkasını oluşturması daha çok önem kazanmaktadır. Her ne kadar depolama, re-export ve montaj gibi çalışmalar, dağıtım kanalının bir halkası olarak merkezi dağıtım-pazarlama faaliyetlerinde yer almakta ise de, üretim söz konusu olduğunda konu farklı bir boyut kazanabilmektedir. Çünkü üretimi yapılan malların hem iç pazara hem de dünya pazarlarına dağıtım zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle üretimin hangi pazarlara yakın SB’de gerçekleştirileceği önem kazanmaktadır (Tıraş, 2008: 11).

1.6. SERBEST BÖLGELERİN İŞLETİMİ

SB’ler işletimi açısından değerlendirildiğinde; devlet tarafından, özel şirket tarafından ve devlet ve özel şirket ortaklığı ile olmak üzere üç şekilde işletildiği görülmektedir.

1.6.1. Serbest Bölgelerin Devlet Tarafından İşletilmesi

Bu modelde SB’nin işletilmesini bir kamu kuruluşu üstlenir ve bölge kamu hizmeti ilkelerine göre işletilir. Yalnız SB işletmeciliği bir uzmanlık dalıdır. Buna bağlı olarak devletin katı kural ve ilkelerine bağlı kalınarak yönetilmeye çalışılan SB işletmeciliği, başarılı sonuçlar vermeyecektir (Toroslu, 2000: 14).

1.6.2. Serbest Bölgenin Özel Şirketler Tarafından İşletilmesi

SB’ler bir imtiyaz şeklinde özel şirketlere verilir ve yönetim bu şirketlerce gerçekleştirilir. Bu tür yönetim şekline daha çok ABD SB’lerinde rastlanmaktadır.

ABD’de SB işletmeciliği bir kamu hizmeti olarak belirtilmekte ve bu tür kuruluşlar, Ticaret Bakanlığı’na ait SB kurulu tarafından denetlenmektedir (Tıraş, 2008: 11).

1.6.3. Serbest Bölgenin Devlet İle Özel Şirket Tarafından İşletilmesi

SB işletmeciliği bir ticari iş olması yanında aynı zamanda bir kamu hizmeti özelliği de taşımaktadır. Bu sebepten dolayı SB’lerin, devletin de ortak olacağı bir şirket tarafından işletilmesi ideal bir yöntem olacaktır. Bu sayede devletin işletici şirket olarak her zaman denetleme hakkı olacaktır (Toroslu, 2000: 14). Her zaman denetime muhtaç olan SB’ler, devletin de içinde olduğu ortak bir işletim şekliyle daha uygun şekilde işletilecektir.

SB’lern işletim yolu gerek devlet gerek özel gerektiğinde ise devlet ve özel şirketlerin ortaklığında sürmektedir. Bu bölgelerin işletilme şekli devlet eliyle yapıldığında daha kısır sonuçlar doğarken tamamen özel şirketlere bırakılması gelişmiş ülkelerde görülmekte ve daha liberal rejimlerde rastlanmaktadır. İşletilme şekli açısından devlet ve özelin ortak şekilde yürütmesi daha makul sonuçlar doğurmaktadır.

1.7. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞLARINDA YER SEÇİMİ

SB’lerin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi amacına uygun olarak varlığını sürdürebilmesi için ve ulaşım, haberleşme ve yaşam koşullarının idamesi için en uygun yerlerde kurulması gerekmektedir. Bu nedenle SB’ler kurulacakları zaman bu bölgelerin faaliyetlerini kısıtlayıcı herhangi olumsuz durum içermeyen yerler göz önünde bulundurularak yer seçimi yapılır. SB’lerin kurulmasında şu faktörler göz önünde bulundurulur (Erdoğan, 1985: 136);

- SB’nin coğrafi olarak ulusal ve uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunması.
- Bölgenin bir deniz ve hava limanı çevresinde yerleşmesi.

- Arazi yapısının en uygun olan yerlerde kurulmasına dikkat edilmesi.
- Bölgenin bir limana bitişik olması halinde bölge alanının; bölgenin, limanın veya her ikisinin gelişimine imkân tanıyacak nitelikleri taşımasına özen gösterilmeli.

SB'ler, ticaret trafiğinin yoğun olarak yaşandığı yerler olduğundan bu bölgelerde ortaya çıkabilecek sorunlar çözülmelidir.

1.8. SERBEST BÖLGELERİN DENETİMİ

SB sınırları içerisindeki firma faaliyetleri ve firma yönetimi bağımsız olmakla birlikte, SB'lerin bulundukları ülke yönetimi tarafından fiziki, idari ve mali yönden denetlenmeleri söz konusudur. Bu denetim türlerini şöyle açıklayabiliriz.

1.8.1. Fiziki Denetim

Fiziki denetim, SB'ye yapılan giriş ve çıkışlarda gümrük görevlileri tarafından, giriş-çıkış yapan kişi, mal ve araçların kontrol edilmesidir. Buradaki esas amaç, kaçakçılığın önüne geçmek ve gümrük vergisi kaçırılmasını engellemektir. İdari denetim, bölgeye giriş ve çıkışı yapılan malların cins, miktar, değer ve fiyatlarının yönetmeliklere uygunluğu, gümrük işlemleri, stok miktarları, fon giriş ve çıkışları, arazinin kullanımı, kiralar vb. konulardaki denetimi kapsamaktadır. Mali denetim ise, SB'de faaliyette bulunan firma ve kuruluşların muhasebe kayıtlarının kontrolü ile ilgilidir. SB'lerde faaliyette bulunan firmalar, ülke yönetimi tarafından istenen bilgi ve belgeleri vermekle yükümlüdür (Atik, 1985: 5).

1.8.2. İdari Denetim

İdari denetim kapsamında bölgeye giriş ve çıkışı yapılan malların cins, miktar, değer ve fiyatlarının yönetmeliklere uygunluğu, gümrük işlemleri, stok miktarları, fon giriş ve çıkışları arazinin kullanımı, kiralar vb. konular yer almaktadır (Atik, 1998: 5).

1.8.3. Mali Denetim

SB’de faaliyette bulunan firma ve kuruluşların muhasebe kayıtlarının kontrolü ile ilgilidir. Bölgede yer alan kuruluşların tümü, ülke yönetimi tarafından istenen bilgi ve belgeleri vermekle mükelleftir (Atik, 1998: 6).

1.9. SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

SB’ler kuruluş aşamasında iki temel kritere dayanmaktadır. Birinci kriter, SB’de sürdürülen faaliyetlerin türüyle ilgilidir. SB’nin faaliyetleri sadece ticari olabileceği gibi, ticari ve endüstriyel bir nitelikte taşıyabilir. Gelişmiş ülkelerde bulunan SB’lerin çoğu temel olarak ticari rol üstlenmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise endüstriyel amaçlı SB kurma eğilimi daha fazla görülebilir (Orhan, 2003: 120).

Bu kriterlerden ikincisi ise; SB’nin faaliyetleri sonucunda oluşan üretimini nasıl kullandığıdır. İlki üretimlerini iç piyasasında tüketerek kendi ihtiyaçlarına cevap verir ki bu daha çok gelişmiş ülkelerin politikalarıdır. Diğeri ise üretiminin dış piyasaya sürerek ihracatını artırması yönündedir. Üretimini ihracat yoluyla dış ülke piyasalarına sürmek ise gelişmekte olan ülkelerin izlediği yoldur. SB’lerin her ne kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kurulmasında ve üretimleri kullanılmasında farklılıklar görülse de ülke ekonomilerine olan faydaları yadsınamayacak şekildedir. Gelişmekte olan ülkeler daha çok ihracat yoluyla dış ticaret hacmini genişleterek dış açıkları kapatmak için SB’leri kullanırken, gelişmiş ülkeler kendi iç piyasalarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla SB’lere rağbet etmektedir.

SB’ler bulundukları ülkenin ekonomik yapısına ve kuruluş amaçlarına göre; serbest ticaret bölgeleri, serbest üretim bölgeleri, ikiz fabrikalar, serbest limanlar, yatırım bölgeleri, serbest bankacılık alanları ya da kıyı bankacılığı gibi çeşitli isimler alabilirler.

1.9.1. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone)

Serbest ticaret bölgeleri genellikle bir liman civarında ve sınırları belirlenmiş bir alanda ticari faaliyetleri kolaylaştırmak amacı ile kurulmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinde transit ticareti yeniden ihracat amacıyla depolama paketleme pazara hazırlama ve kural ve hafif montaj gibi işlemlere izin verilir. Bu tür işlemler ev sahibi ülkeye sokulmadıkça o ülkenin gümrük yasalarının ve dış ticarete ilişkin kural ve kısıtlamaların dışında kalır (Tekeli, İlkın, 1987: 12).

Buralardan dünyanın çeşitli ülkeleri ile serbest bir şekilde ticaret yapılabilmektedir. Bu işlemler sırasında gümrük vergisi ödenmemekte, mallar burada belli süreler dahilinde depolanabilmektedirler. Bu bölgelerde yapılacak işlemler depolama, yeniden ambalajlama, hafif montaj, sınıflama ve gemilere gümrük vergisi ödmeden yeni yükleme olarak tanımlanabilir. SB'lerin faaliyetleri, ortaya çıkışlarından 1960'lı yıllara kadar yalnızca ticari nitelik taşımıştır. Günümüzde serbest ticaret bölgelerinin başlıca faaliyetlerini ev sahibi ülkenin transit ticaretini geliştirme, ithalat ve ihracatını kolaylaştırma ile depolama ve malların islenmesine yönelik faaliyetler oluşturmaktadır (Uzundaç, 2008: 12).

Serbest ticaret bölgeleri iktisadi ve mali anlamda bazı muafiyetler içermesine rağmen bu muafiyetlerin kısmen veya tamamen uygulanmasına göre açık SB'ler ve kapalı SB'ler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Açık SB'ler, her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin yapılmasına müsaade edilen ve ülkeye ait mevzuatın tamamının uygulanmadığı, oldukça liberal ilkelere göre kurulmuş olan SB'lerdir (Türk Serbest Ticaret Kanunu).

Kapalı SB'ler, sadece belirli bazı iktisadi faaliyetlerin yapılmasına izin verilen ve kanunların yalnız bir kısmının uygulanmadığı bölgelerdir. Burada girişilebilecek faaliyetler açıkça belirlenmiştir. Ancak uygulamada böyle kesin bir ayırım yapılamaz ve duruma göre karma kuruluşlar daha yaygındır (Türk Serbest Ticaret Kanunu). Kapalı serbest bölgeler de o ülkeye ilişkin yasa ve kuralların bir kısmı

uygulanmaz. Ve sadece belli türde ekonomik faaliyetlere izin verilir Hem yaratılan kural dışılık hem de yer alacak faaliyetler bakımından seçicilik vardır (Tekeli, İlkin, 1987: 12).

Bu açıdan bakıldığında; gümrük mevzuatının geçerlilik derecesi dikkate alındığı zaman iki tür serbest bölge oluşmaktadır ki bu bölgelerin ayrımı gümrük mevzuatının uygulanıp uygulanmamasına bağlı olarak farklılık arz eder.

1.9.2. Serbest Üretim Bölgesi (Free Production Zones)

Serbest üretim bölgelerinin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Bir tanıma göre serbest üretim bölgesi, ülke içinde ülkedir ki fiziksel mânada ülkeden ayrılmış ve polis koruması altında bulunan bölgelerdir. İkinci bir tanım ise; “geri kalmış ülkelerin iş gücüne endüstri alanında dünya pazarlarına yönelik biçimde kullanan üretim merkezleridir (Erdoğan, Ener, 2005: 33). Bu tip SB’ler , sınai üretimi ve sınai mal ihracatını arttırmak amacı ile kurulmaktadır. Bu bölgelerde genellikle hafif sanayi ürünlerinin emek yoğun parçaları üretilmekte veya emek yoğun montaj işleri yapılmaktadır. Serbest üretim bölgelerinde genel olarak sanayi üretimi yer almaktadır. Burada üretilen mallar ev sahibi ülkeye sokulmadıkça o ülkenin gümrük yasalarının ve dış ticaret rejimlerinin dışında kalır. Bu alanlara yatırımcıları çekebilmek için değişik türde vergi bağışıklıklarıyla ek kural dışılıklar yaratılır (Tekeli, İlkin, 1987: 12).

Serbest üretim bölgelerinde temel amaç; sınai üretim yapabilmektir. İşgücünün ucuz olduğu, her türlü vergi, resim, harç muafiyetinin tam ve kısmi olarak uygulandığı, altyapı imkanlarının gelişmiş olduğu bu bölgelerde genellikle ihracata yönelik yerli ve yabancı yatırımlar yapılabilmektedir (Ural, 2009: 10).

1.9.3.Yatırım Bölgeleri

Ülkelerin, nispeten geri kalmış bölgelerini kaldırmak için kendi yatırımcılarına birtakım özel teşvikler sağlayarak kurdukları bölgelerdir. Bilindiği üzere SB'ler, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha çok yatırıma çekicilik kazandırma ve aynı zamanda avantajlı yönlerinden dolayı ticareti arttırma yönünden ülke ticaretine atılımlar kazandırdığı için tercih edilmektedir. Buralarda uygulanan teşvikler sadece yerli yatırımcılar içindir. İlk uygulaması 1977 yılında İngiltere'de denenmiş ve Serbest Çevreler (Free Perimeters) olarak adlandırılmışlardır. Serbest yatırım bölgeleri kent merkezlerindeki çöküntü alanlarına küçük girişimcilerin yatırım yaparak istihdam yaratmaları için kurulur. Bu bölgede küçük girişimciyi denetleyen kuralların ve vergilerin bir kısmı kaldırılmıştır. Ekonomik faaliyetlerin türüne göre SB'lerin çeşitlendirilmesi, serbest kumar bölgeleri, serbest tıp bölgeleri vb. ile adlandırılır (Tekeli, İlkin, 1987: 12).

Yatırım bölgeleri, daha çok yerli üreticilere yönelik olup teşvik ve kayırcılık politikalarının yerli üreticiler için uygulandığı bilinmektedir. Aynı zamanda yatırım bölgelerine albeni kazandırmak ve ticareti canlı tutmak adına kullanılan bu politikalar sadece yerli üreticiler için değil yabancı yatırımcıların da dikkatini cezbetmek için kurulmuş bölgelerdir.

1.9.4. Antrepo

Antrepo yabancı kaynaklı malların geçici bir süre için gümrük vergisi ödemeksizin konulduğu ve gümrük idaresinin denetimi altında olan kapalı yerlere verilen bölgelerdir (Erdoğan, Ener, 2005: 49). Antrepolar sayesinde yabancı mallar herhangi bir ödeme yapmadan bu alanlarda bekletilerek, piyasanın an uygun olduğu zamanda satışı yapılarak ithalatçıya kolaylık sağlar.

1.9.5. Serbest Limanlar

Ülkenin belli bir limanının ithalât, ihracat, transit ticaret, taşımacılık ve re-export açısından serbest hale getirilmesiyle kurulan serbest bölgelerdir. Özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde uygulamaları daha yoğundur (Tekeli, İlkin, 1987: 12).

1.9.6. Serbest Bankacılık Alanları veya Kıyı Bankacılığı

Serbest bankacılık bölgeleri, uluslararası piyasalarda dolaşan yabancı sermayeyi çekebilmek için yaratılan bölgelerdir. Bu bölgelerde genellikle döviz kontrolleri, kredi kontrolleri, munzam karşılık oranları ya gevşetilmekte ya da tamamen ortadan kaldırılmaktadır. Vergiler konusunda da bankalara türlü avantajlar sağlanmaktadır. Kıyı bankacılığı için belli bir alan ayrılmasına gerek yoktur, mevzuatı düzenleyerek de kıyı bankacılığı yapmak mümkündür. Ev sahibi ülkelerin merkez bankaları tutulmasını öngördüğü kurallar dışında kalarak, örneğin en az karşılık gibi uluslararası bankacılık faaliyetlerinde bulunur (Tekeli, İlkin, 1987: 12). Serbest bankacılık faaliyeti, SB'deki yerli ve yabancı yatırımcıların bankacılık faaliyetlerini yürütmek amacıyla kurulmuş ve SB'lerin ruhuna uygun muafiyetlerin yaşandığı bölgelerdir.

1.9.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları

Havaalanları ve gümrük kapılarında bulunan sigara, içki ve çeşitli kıymetli eşyaların satıldığı mağazalara gümrüksüz satış mağazaları denir (Toroslu, 2000: 8).

1.9.8. İkiz Fabrikalar (Maquiladora)

KOBİ'ler (Uluslararası standartlara göre çalışan sayısı 500'ün altında olan işletmeler KOBİ olarak kabul edilmektedir ve Maquiladora'lar da ortalama çalışan sayısı 374 kişidir) büyük ölçekli işletmelere nazaran uluslararası ticarete daha az entegre olmuş durumdadırlar. Bu durumun istisnası olan bu tip bölgeler, komşu

Ülkelerin karşılaştirmalı üstünlüklerinden yararlanılması amacıyla kurulup daha çok ikili ticaretin canlandırılması biçiminde yararlar sağlamaktadırlar. ABD-Meksika sınırında kurulan Maquiladora’larda ABD’de yapılmış malların parçaları gümrüksüz olarak Meksika tarafına geçirilmekte, Meksika’daki ucuz işçilikten faydalanılarak bu mallar monte edilip tekrara ABD tarafına geçirilmekte ve gümrükten sadece işçiliğin katma değeri ithalat vergisi olarak alınmaktadır (Tekeli, İlkin, 1987: 12). Temelde karşılaştirmalı üstünlük teorisini baz alarak oluşturulmuş bölgeler olan İviz fabrikalar sayesinde ticaret daha canlı hale gelmesi söz konusu olabilmektedir.

1.9.9. Serbest evre

Ticari malların tüketim amacıyla ithalat ve ihracatının vergisiz olarak yapıldığı özel bölgelerdir. Bölgedeki faaliyetler, yükleme, boşaltma, paketleme, işleme, imalat, montaj, örnekleme, harmanlama olarak sayılabilir. lke içinde yer alan herhangi bir bölgede ithal gümrük vergisinin kaldırılmasındaki amaç, bölgenin tüketim ihtiyaçlarının rahat bir şekilde karşılanmasıdır (Ural, 2009: 11).

Gelişmiş lkelerde SB’ler daha çok serbest liman şeklinde iken, gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok üretim, ticaret ve depolama şeklindeyir. Bu SB’ler de, kuruluş biçimleri itibariyle dört şekilde olabilirler (Gümüş, 2007: 49);

- Arazi ve altyapı finansmanı Devlet tarafından karşılanan, üst yapısı yatırımcı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen, işletmesi ise özel sektöre verilen SB’ler (Antalya, Mersin),
- Devlet tarafından sağlanan arazi üzerinde, özel sektör tarafından kurulup işletilen ve üst yapı tesislerini yatırımcı kullanıcıların gerçekleştirdiği SB’ler (Ege, Trabzon, Adana Yumurtalık),
- Arazisi, altyapı ve styapısı Devlet tarafından sağlanan ve kamu tarafından işletilen SB’ler (Atatürk Havalimanı),
- Arazi, altyapı finansmanı özel sektör tarafından sağlanan, üstyapısı yatırımcı kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen ve işletmesi özel sektöre verilen SB’ler

(İstanbul-Trakya, İstanbul-Deri ve Endüstri, Avrupa, Kayseri, Gaziantep, Menemen, Mardin).

1.9.10. İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi

İhracatı teşvik etmek ve hafif imalat sanayi ürünlerinin üretim veya montajına imkan vermek amacıyla kurulmuştur. İhraç ürünleri işleme bölgelerinin serbest ticaret bölgelerinden farkı, gümrük vergi ve formalitelerinden arındırılmış olan bölgelerde, yerli ve yabancı firmalara büyük sanayi siteleri görünümünde yatırım yapma imkanının verilmesidir. Bölgeye yatırım yapmak isteyenlere ayrıca mali ve idari teşvikler sağlanmakta, mamullerin tümünü ihracata yönelterek, firmalara çeşitli ücret, maliyet, alt yapı olanakları ve vergi ayrıcalıkları tanınmaktadır. Dünya Bankası kaynaklarına göre ihraç işleme bölgelerinin üç temel amacı bulunmakta ve şöyle sıralanmaktadır (Tıraş, 2008: 17);

- Yeni ihracat biçimleri geliştirerek ülkeye döviz kazancı sağlamak,
- Gelir sağlayıcı iş alanları oluşturmak,
- Doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmek, teknoloji transferi, bilgi transferi ve uygulamada geri beslemeyi sağlamaktır.

1.9.11. Serbest Şehir

SB'nin bütünüyle bir şehri kapsamaması durumunda serbest şehir söz konusu olmaktadır. Çin'de üç adet bulunmakla birlikte, bugün dünyanın en büyük serbest şehirleri; Hong Kong, Dubai ve Bahreyn'dir (Tıraş, 2008: 22).

1.9.12. Transit Ticaret

Uluslararası ulaştırma ağları üzerinde kurulacak SB'ler daha önce o ülkeye uğramayan transit taşımacılık araçlarını o ülkeye yönlendirebilir. Bu durum taşımacılık gelirlerinin artmasına yol açar (Yavaş, 2011).

Esas özelliği ticareti canlı tutma ve mal kullanımında ithal maldan ziyade yerli mal kullanma ve mal ihraç etme üzerine kurulmuş SB'lerin birçok türü mevcut olup ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre tercih edecekleri SB'ler değişmektedir. Gelişmiş ülkeler daha çok üretim ve ticaretin etkin olduğu SB'leri kullanırken, gelişmekte olan ülkeler ise depolama ve yerli malı üretme konusunda etkili olan SB'lerin kurulmasına önem vermektedir.

1.10. SERBEST BÖLGELERİN KURULMA AMAÇLARI

SBlerin kurulma amaçları genel hatlarıyla incelendiğinde, ülke ticaretini ihracata ağırlık verecek şekilde yönlendirme ve ülke ekonomisini iyileştirme yönünde adımlar öncelik kazanmaktadır. SBlerin kurulmasındaki amaçlar şöyle açıklamak mümkün.

1.10.1. Ülkenin Ticaret Hacmini Genişletmek

Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarının başında, ülkelerin dış ticarete koymuş oldukları kısıtlamaları belli bir alanda da olsa kaldırmak veya hafifletmek arzusu yatmaktadır. Aslında bu arzu, ülkelerin mevcut dış ticaret politikalarında değişiklik yapılmaksızın, dış ticaret hacimlerini artırma ihtiyacından doğmaktadır. Ülkelerin dış ticareti artırmak için kullandıkları araçlardan biri olan SB'ler, kuruldukları bölge ve ülke üzerinde bazı ekonomik etkilere sahiptirler (Gümüş, 2007).

SB'ler, sahip oldukları avantajlı şartları sebebiyle gerek yerli yatırımcıların gerekse yabancı yatırımcıların her zaman odak noktası olmuştur. Bu sayede üretim artışında söz sahibi olmuşlardır. Üretim artışı beraberinde ithalat ve ihracat oranlarında yükselmeye sebep olarak ticaret hacminde önemli ölçüde olumlu gelişmelere neden olmaktadır. Teşviklerin hakim olduğu, bunun yanında vergi gibi ticarete maliyetleri artırıcı bazı etkenlerin olmadığı ortamda ticaret hacmi her zaman genişleyici yönde seyir izler. SB'lerde üretilen ürünlerde üretim sürecinde uygulanan sübvansiyonlar, ihraç aşamasında tanınan kolaylıklarda ithal edilen malların

stoklanmasında depolanmasında her türlü desteğin sağlanmasına bağlı olarak SB'lerin önemli ticaret merkezleri olmasında rol oynamıştır.

Tablo 5: Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (1.000 ABD \$)

Bölgeler	2008	2009	2010	2011	2012	2012 % Pay
İst. End. ve Tic.	6.001.678	3.857.187	4.270.831	3.603.223	3.220.084	% 13
Ege	3.763.964	2.658.772	2.502.919	5.747.500	5.221.937	% 22
İst. Atatürk Hvl	3.539.000	2.954.765	2.718.109	2.241.525	2.103.566	% 9
Mersin	2.637.921	1.918.637	2.227.309	2.693.046	3.832.246	%16
İst. Tic.	1.862.771	1.190.035	1.480.979	1.533.749	1.443.596	% 6
Bursa	1.604.603	1.279.473	1.352.280	1.571.579	1.532.317	% 6
Avrupa	1.575.653	1.180.940	1.288.563	2.059.462	2.364.905	% 10
Antalya	729.233	605.927	716.721	731.252	749.707	% 3
Kocaeli	705.309	810.654	387.919	549.607	738.265	% 3
Kayseri	702.948	442.397	525.028	700.713	696.971	% 3
İzmir	412.922	280.040	307.913	356.553	326.535	% 1
Samsun	406.402	37.290	93.021	118.377	70.139	% 0.3
Adana-Yumurtalık	263.148	172.937	219.516	265.654	295.816	% 1
Gaziantep	143.306	110.740	128.338	112.053	102.659	% 0.4
Tübitak-Mam Tekn.	111.715	164.828	231.643	196.787	208.007	% 0.9
Trabzon	67.114	42.675	48.495	90.204	70.079	% 0.3
Denizli	43.584	33.079	62.048	67.694	72.293	% 0.3
Rize	6.784	6.507	3.701	4.565	4.012	% 0.01
Mardin	-	-	6.872	2.628	0	% 0
Toplam	24.578.055	17.756.882	18.572.206	22.646.175	23.053.135	% 100

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, [www. ekonomibakanligi@gov.tr](http://www.ekonomibakanligi.gov.tr) 2013 verilerinden tarafımızdan düzenlenmiştir.

Ekonomi Bakanlığı'nın verileri ışığında SB'lerin ticaret hacimleri incelendiğinde, en fazla ticaret hacminin İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi'nde, en az ticaret hacminin ise, Mardin Serbest Bölgesi'nde gerçekleştiği görülmektedir. 2008-2012 yılları ticaret hacimlerinde 2008 yılında daha tatmin edici

rakamlara ulaşılmışken zaman zaman yaşanan düşüşler neticesinde ticaret hacminde gerilemeler olduğu görülmektedir.

1.10.2. Döviz Kazancını Artırarak Ödemeler Dengesinin Açığını Kapatmak

Daha çok az gelişmiş ülkelerde bu açıdan çok büyük önem arz etmektedir. Bu yolla ihracatın artırılması ve diğer birtakım yollardan ülkenin döviz kazancından artışlar sağlayarak ödemeler dengesi açığını bir ölçü de kapatmak amaçlanmaktadır. SB içinde satışı söz konusu olan mal, hizmet ve işgücü gelirleri şeklinde ortaya çıkan kazançlar doğrudan döviz kazançlarıdır. Bunların yanında katma değer unsurlarını da (arazi kirası, bina kirası, kredi faizleri, vergi ve harçlar v.b.) unutmamak gerekir (Orhan, 2008: 123). SB’ler kurulma amaçları göz önünde bulundurulduğunda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde temel amaç ihracata yönelik ticareti artırarak ülkeye daha fazla döviz girmesine sebep olmaktır. Artan döviz girdisine bağlı olarak da ödemeler dengesinde olan açıkları bu yolla kapamak temel amaçlardan biridir.

1.10.3. İthalat ve ihracatı Artırmak

SB’ler ihracatı artırmanın teşvik yöntemlerinden biridir. SB’lerde ihraç edilen malların avantajı, yurt içinden ihraç edilen mallara oranla maliyetlerinin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Gümüş, 2007: 49). SB’lerin en temel amaçları arasında ihracatı artırma gayreti bulunmaktadır. Bu amaç neticesinde daha fazla üretim ve yurt dışına satış ile kazançlar misliyle elde edilmektedir.

İthalatta sağlanan yararlar: Bu bağlamdaki yararlar 4 grupta toplanabilir.

- Zaman bakımından
- Stok ve stoklama maliyeti bakımından
- İthalat vergileri bakımından
- Kalite güvencesidir

SB'ler, ithalat açısından değerlendirildiğinde; zaman kaybı olmadan malların SB'ye getirilmesi zaman yönüyle, SB'lerin stoklama özgürlükleri stok yönüyle, SB'lerin vergisel yönden sahip olduğu avantajların ithalat vergileri yönüyle ve SB'lerin herkese açık olması hasebiyle kaliteden ödün vermenin çok büyük riskler taşıması kalite güvencesi yönüyle yararlar sağlamaktadır.

İhracattan sağlanacak yararlar: Bu durumu 3 grupta toplanabilir;

- Rekabet Üstünlüğü
- Kaynak Ucuzluğu
- İhracat artırıcı Etkisi

Tablo 6: Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$) Ocak-Aralık 2011

SEKTÖRLER	Bölgelere Giriş	%	Bölgelerden Çıkış	%	Toplam	%
1-TARIM	775.048	7,81	729.576	5,73	1.504.624	6,64
2-Madencilik Taşocakçılığı	24.738	0,25	25.092	0,20	49.829	0,22
3-SANAYİ	9.121.196	91,94	11.970.526	94,07	21.091.722	93,14
TOPLAM	9.920.982	100,00	12.725.193	100,00	22.646.175	100,00

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomibakanligi.gov.tr 2012 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Tabloda SB'de ticaret hacimlerinin sektörlere göre dağılımı görülmektedir. SB'lere girişte tarımın % 8'i, bölgeden çıkış ise % 7, madencilikte bölgeye giriş % 0.25, bölgeden çıkış % 0.22, sanayi alanında bölgeye giriş % 91, bölgeden çıkış % 93 olduğu görülmektedir. En fazla payı sanayi ürünleri alırken, en az pay madencilik ürünlerinin olmaktadır.

Tablo 7: Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$)

	2008	2009	2010	2011	2012
Yurt İçinden SB.lere	3.194.849	2.176.871	2.294.777	2.668.180	2.971.393
SB.lerden Yurt Dışına	5.873.559	4.913.524	4.360.716	6.924.450	7.070.643
Yurt Dışından SB.lere	8.247.524	5.492.960	6.625.524	7.252.802	7.257.543
SB.lerden Yurt İçine	7.262.124	5.173.528	5.291.189	5.800.743	5.753.556
TOPLAM	24.578.055	17.756.882	18.572.206	22.646.175	23.053.135

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomibakanligi@gov.tr. 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Yönü itibariyle Türkiye'deki SB'lerin ticaret hacmine bakıldığında 2008 yılında yurt içinden SB'lere ticaret % 13'ünü kapsarken 2009 yılında % 0.74'lük bir düşüşle % 12 seviyesinde olmuştur. 2010 yılında ise oran biraz daha artarak %12 olurken 2011 yılında ise %11 oranını görmüştür. SB'lerden yurt dışına ticarete ise 2008 yılında % 24 iken 2009'da % 28 2010'da % 23 2011 de ise % 31'e çıkarak son dört yılın en yüksek seviyesini yakalamıştır. Yurt dışından SB'lere olan ticarete bakıldığında ise 2008 yılında %34 2009'da bu oran % 3 düşerek %31 seviyesinde olmuştur. 2010 yılında yurt dışından SB'lere olan ticaret % 36 iken 2011 yılında ise %32 olmuştur. SB'lerden yurt içine yapılan ticarete 2008 yılı itibariyle % 30 iken 2011 yılında bu ticaret hacmi 3,94 puan düşerek % 27 seviyesinde olmuştur. Tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda ticaretin daha çok yurt dışından SB'lere doğru olduğu görülmektedir. En az oran ise SB'lerden yurt içinden SB'lere olduğu gözlenmektedir. SBler açısından sevindirici olan ise; SBden yurt dışına ticaret artarken, yurt dışından SBlere olan ticaretin ise azalan yönlü seyir izlemesidir. Bu yolla yurt dışından SBlere ticaretin azalması ile ülkeden kaynak çıkışı azalırken SBlerden yurt dışına ticaretin artması ülkeye kaynak girişini artırmaktadır.

1.10.4. İstihdam Sorununun Azalması

SBler, kuruldukları bölgelerde işsizlik sorununa tatmin edici seviyelerde çare olamasalar da sahip olduğu hacim kadar işsizliğin çözümüne katkıda

bulunabilmektedir. SBde ekonomik faaliyetin gelişmesi istihdam sorunun çözümüne önemli katkılar sağlayacaktır (Karaduman, Yıldız, 2002: 132).

SBlerin istihdam sorununun çözümüne olumlu katkı sağlayabilmesi için işgücünün yurt içinden sağlanması gerekir. Eğer komşu ülkelerde işçi ücretleri daha düşük ise, bu ülkelerden SBnin bulunduğu ülkeye iş göçü olabilir ve bu da rekabet nedeniyle işçi ücretlerinin düşmesine ve istihdamın dış ülke işçileri tarafından alınmasına neden olabilir. Bunu önlemek için uygulamada, yerli işgücünün kullanılması bir koşul olarak getirilebilir (İnan, 2007: 114). SBler birçok faydasının olması yanında istihdam oluşturma yönüyle de ülke ekonomisine katkısı yansınmaz.

Tablo 8: Serbest Bölgelerde İstihdam

BÖLGELER	İŞÇİ	BÜRO PERSONELİ	DİĞER	TOPLAM
Ege	17.622	1.061	374	19.057
Bursa	5.232	2.632	259	8.123
Mersin	5.439	784	314	6.537
Antalya	2.830	496	0	3.328
İstanbul Endüstri ve Ticaret	2.175	666	88	2.929
Kocaeli	2.498	177	245	2.920
Tübitak-Mam Tek	2.479	166	39	2.684
Avrupa	1.712	441	0	2.153
Kayseri	1.491	81	10	1.582
İzmir	1.121	317	55	1.493
İst. Trakya	948	396	41	1.385
İst. Atatürk Havalimanı	51	839	2	692
Adana –Yumurtalık	191	95	0	285
Samsun	252	29	0	281
Gaziantep	158	67	0	225
Trabzon	73	7	8	88
Denizli	27	13	0	40
Mardin	15	4	0	19
Rize	0	0	0	0
TOPLAM	44.314	8.273	1.435	54.022

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomibakanligi@gov.tr ,2012

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2011 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyette olan 21 SBde toplamda yaklaşık olarak 54 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu SBler arasında Ege serbest bölgesi çalıştırdığı 17.622 kişi ile en üst sırada yer almaktadır. Mardin Serbest bölgesi ise en az işçi istihdam eden serbest bölgedir.

Türkiye’de SB sayısı toplamda 21 iken dünya’da 450’nin üzerinde serbest bölge uygulaması vardır ve ticaret hacimleri 750 milyar Amerikan Dolarına, istihdam ettirdiği kişi sayısı 8 milyona ulaşmıştır (Yavaş, 2011).

1.10.5. Ülkeye Gelişmiş Teknoloji Girişini Kolaylaştırmak

Teknoloji, bir sanayi dalıyla ilgili üretim yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan bilgi olarak tanımlanabilir. Teknoloji, üretimle ilgili bilginin gerçek hayatta kullanılmasını ifade eden tekniklerin bütünüdür. Ayrıca insanın bilgisini çeşitli araç ve gereçlerin oluşumunda devreye sokması ve insanın maddi çevresini değiştirmek ve denetlemek amacı da teknoloji tanımında yer almaktadır. Teknoloji bilgi birikiminin pratik hayatta yaygın biçimde uygulanması anlamı taşımaktadır. Teknolojik gelişme, üretim ile ilgili yöntemleri, kullanılan araç gereç ve aletleri kapsayan bilgidaki gelişmeyi ifade etmektedir (Düzenli, 2006: 111).

SBler ülkeye teknoloji girişi açısından önemli oranda fayda sağlamaktadır. Teknoloji girişinin olması aynı zamanda gereksiz iş gücünün de istihdam edilmesinin önünü tıkayacaktır. Bunun yanında teknolojinin SBye girişi ile birlikte kalifiye eleman yetişmesinin önü açılmış olacaktır.

1.10.6. Alt Yapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi

SBlerin oluşmasıyla birlikte Avrupa standartlarında altyapı hizmetleri sunularak serbest bölgelerde hizmet vermeye başlanır. SBler kuruldukları andan itibaren hem yerli hem de yabancı yatırımcıları bölgeye çekmek için gayret sarf etmektedirler. Bu

yatırımcıların en iyi şekilde hizmet vermelerini sağlamak içinde altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

1.10.7. Ülkeye Yabancı Sermaye Girişini Kolaylaştırmak

Dünyada dış ticareti ucuzlatmak ve ihracatı artırmak için en önemli araçlardan olan SBler, birçok ülkede yabancı sermayeyi çekmede ve dolayısıyla teknoloji transferi konusunda önemli bir araç olmuşlardır. Çünkü altyapısı, teşviklerden yararlanma olanakları, vergi muafiyeti gibi daha birçok teşvik unsuru SBleri yabancı sermaye açısından cazip hale getirmektedir (Çiçek, 2005: 22). SBler elinde bulundurduğu istisnai olanaklardan dolayı yatırım ve ticari faaliyetlerden yana avantajlı durumdadır. Bu avantajlı durum beraberinde yerli ve yabancı yatırımcıları bölgeye çekmeyi sağlamaktadır ki buda yabancı sermaye akışına sebep olmaktadır.

1.10.8. Yabancı Yatırımcıların Dikkatini Çekerek Bölgeye Yönlendirmek

SBler tam teşekküllü ticaret merkezleri olduğundan ticareti ve yatırımı artırma adına gayret sarf edilen yerlerdir. Gerek içinde barındırdığı muafiyetler gerekse ticareti kolaylaştırma adına yapılan faaliyet ve hizmetler yatırımcıların dikkatini çekmesi yönünde etkileri olmuştur. Bu durum sadece yerli yatırımcıların değil aynı zaman da yabancı yatırımcıların da nazarında önemli bir yer tutmuştur.

Son yıllarda Gelişmekte Olan Ülkelere (GOÜ) yapılan yabancı sermaye yatırımlarında kayda değer bir artış görülmektedir. 1980'li yılların ve 1990'lı yılların başlarında yaşanan küresel durgunluk döneminde bu tür yatırımlarda nispi bir azalma görülmesine rağmen, 1990 yılların ortalarından itibaren yabancı sermaye yatırımları yeniden hızlı bir artış sürecine girmiştir. Bu artış eğilimine rağmen, GOÜ'lere yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının (DYY: Foreign Direct Investment) büyük bir kısmı birkaç ülkede yoğunlaşmaktadır. GOÜ'lere yönelik DYY'ların yaklaşık olarak %65'i Asya (özellikle Uzak Doğu), %30'u Latin Amerika ve Karayipler'e ve %3'ü ise Afrika ülkelerine yapılmaktadır. Kıtalararası eşitsizliğin

dışında bu tür yatırımların büyük bir çoğunluğu Latin Amerika'da Brezilya, Arjantin, Şili ve Meksika, Uzak Doğu'da ise Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler arasında bölüşülmektedir. Örneğin, 1980'lerde bu ülkelere yapılan yatırımların yaklaşık %10'u yalnızca Meksika'ya yapılırken, 1995 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Uzak Doğuya yapılan yatırımların %58'sini kendine çekmeyi başarmıştır (ÖZTÜRK, 2004, 111). Bu paylaşımda en büyük payı Asya ülkeleri alırken en az pay ise Afrika ülkelerine aittir.

Yatırımların yönü yukarıda belirtildiği gibi iken yatırım yapan ülkelere ise; GOÜ'lere yapılan yatırımların büyük bir çoğunluğu (yaklaşık olarak %78'i) sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Avrupa Birliği ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Söz konusu yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir kısmı, yine bu ülkelerdeki Serbest Bölgelere (SB) gitmektedir. Gelişmiş Ülke (GÜ) kaynaklı Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) SB'lere gösterdiği ilginin yanı sıra, bu bölgelerden Meksika ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi bazı GOÜ'lerin gerek istihdam gerekse ihracata katkı bağlamında elde ettiği döviz kazançları oldukça önemli miktarları bulmaktadır. Dünya çapındaki SB'lerde istihdam edilen işçi sayısı üç milyonu aşarken, bölgelerden yapılan ihracatın toplam GOÜ ihracatı içindeki payı birkaç ülkede %25'lere yaklaşmaktadır. Ancak, GOÜ'lere yönelik yatırımların dağılımında olduğu gibi SB'lerdeki istihdam da, belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, Latin Amerika ve Karayipler (özellikle Meksika) dünya çapındaki toplam SB çalışanlarının %48'sini istihdam ederken, Asya (özellikle Çin Halk Cumhuriyeti) yaklaşık %42'sini istihdam etmektedir (Öztürk, 2004: 111).

Ancak bu faktörler ışığında yabancı sermayeyi ülkeye çekmek çok kolay olmayabilir. Yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için her şeyden önce yatırım yapacak sermayedarların ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarına çok önem verdiği rahatlıkla söylenebilir. Siyasi istikrarsızlık sermayedarın millileştirme ve kamulaştırma konusunda hassas olan noktasıdır. Burada oluşan belirsizlik karar alma sürecini etkiler. Ekonomik açıdan ise yüksek oranlı enflasyon ve faiz oranları, talebin kısılması gibi önlemlerin alınması, bunun yanında serbest piyasa ekonomisinin etkin işlememesinin olumsuz etkiler yaratması olasıdır. SBler siyasi anlamda tam bağımsız

değillerdir. Bu bölgeler hükümet, mahalli idareler, kurumlar ve kanunla kurulmuş olan özel ve tüzel kişilerce yönetilir. Ancak bölge içinde mevcut yasalar, gümrük mevzuatları, dış ticaret rejimi kısmen ya da tamamen geçersizdir (Orhan, 2003: 120).

SBler, bu amaçlar çerçevesinde ülke ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla kurulmuş ve devlet desteğini almış bölgelerdir. Tanınan ayrıcalıklar ve oluşturulan avantajlı durumlar neticesinde SBlerde ticaret yapma daha da kolaylaşmaktadır. Amaçların gerçekleşmesi için her türlü imkanın sağlandığı bu bölgelerde sağlanan avantajlarının maliyetlerine getirisine karşı göz yumulmuştur.

1.11. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

SBler kuruluş amaçlarını gerçekleştirdiği takdirde ülkeye ekonomik olarak olumlu etkileri olacağı gerçektir. Bu etkiler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde, durum muhafazası için kurulurken gelişmekte olan ülkelerde ihracatı artırıcı ve dış açıkları kapatıcı amaçlarla kurulmaktadır. SBlerin olumlu etkilerinin yanında bazı olumsuz etkileri de gözlenmektedir.

1.11.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

SBlerin ülke ekonomisine olan olumlu etkileri yadsınamaz. Bu olumlu etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Yazıcılar, 2007: 111):

- SBler, ticaretin yönünü ihracata dayalı olarak geliştirirler. Bundan dolayı ülkenin ticaret hacminde bir gelişme olduğu gözlenir. Buna bağlı olarak ticaret ihracatı artırmaya yönelik olduğundan dış ticaret açıkları da bu yolla kapatılmış olacak.
- SBler kuruldukları ülkelerde istihdam oranını olumlu yönde etkileyerek işsizlik oranının düşmesine sebep olacaktır.

- SBler sayesinde ülkeye daha yeni ve teknolojik olarak daha üst seviyede teknolojilerin girmesi sağlanmış olacak.
- Artış gösteren ihracat olanakları ve döviz girdisinde artışlar meydana gelir.
- Bütün bu imkanlardan en üst seviyede yararlanıp daha fazla verim almak için SBlerin kuruldukları bölgelerde de imkânların tatmin edici seviyede olması gerekmektedir. Bundan dolayı daha donanımlı alt yapı hizmetleri oluşturulmaktadır. Verimli bir serbest bölgenin oluşması ancak yeterli şartlar sağlanmasıyla mümkün. Bu ise; gerekli alt yapı imkânların meydana getirilmesiyle oluşacaktır.
- Üretim için alınan hammadde, yarı işlenmiş mamul mallar sayesinde ülke içi üretimin artmasına katkı sağlar.
- SBlerde düşük maliyet, yeni teknoloji imkanı bununla birlikte sağlanan birçok avantaj sayesinde ülkede yabancı yatırımcı sayısı artar ve buna bağlı olarak yabancı sermaye girişinde artış gözlenir.
- SBlerin yaratacağı istihdamın sonucu olarak dış göçünde önüne geçilmiş olunacaktır. Ülkedeki SBler sayesinde işsizlik sorununa kısmen de olsa çözüm getirilmiş olmaktadır.

1.11.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

SBlerin ülke ekonomisine olan olumlu etkilerinin yadsınamaz seviyelerde olduğu bir gerçektir. Ancak denetimi yapılmayan SBnin bazı olumsuz sonuçları olacağı da muhakkaktır. Bu olumsuz etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Ural, 2009: 23).

Hamada'ya göre; sermaye yoğun malın yerli üretiminin tarife ile korunurken gümrüksüz bölgedeki üreticilerin dünya fiyatlarıyla karşı karşıya kaldığı, standart iki faktör- iki mallı modelde yabancı sermayenin yokluğunda eğer koruma ithalat tarifeleri biçiminde ise, bir SB kurulmasının üretimi dolayısıyla refahı etkilemeyeceğini göstermiştir. Buna ek olarak, SBlerdeki yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan bir ülkenin tüketim olanaklarını mutlaka arttırmayacaktır. Sonraki dönemde ise Hamilton ve Svenson(1982) Hamada'nın

alışmalarını genişletmeye çalışmışlardır. Farklı bölge tipleri ve nihai mallar için değişik korumacılık türlerini ön plana aldıkları modellerinde, bir serbest bölge oluşumunun üretim yeri, tüketim ve refah açısından sonuçlarını analiz etmişlerdir. Ayrıca ev sahibi ülkeye ya da bölgeye giren yabancı sermayenin ülkenin refahını azaltabileceğini de göstermişlerdir. Sermayenin ev sahibi ülkeye değil de bölgeye girmesi, refahı daha da azaltabilmektedir (Yazıcılar, 2007: 12).

1.11.2.1 Kaynak İsrafının Olması

SBler ekonomik anlamda belirli amaçlar doğrultusunda kurulup bu amaca yönelik hizmet etmek için kurulmuş bölgelerdir. Söz konusu ülke ekonomisi menfaati olduğu için harcamalar konusunda daha cömertçe davranılmaktadır. Fakat tüm bu fedakarlıklar sonucunda istenilen sonuç elde edilemediği takdirde yapılan harcamalar ve katlanılan masraflar boşa gitmiş olacaktır.

SBlerin kuruluşu için yapılan harcamalar büyük boyutlara ulaştığı için, bölgenin uluslararası düzeyde etkinlik kazanmaması durumunda ülke önemli ölçüde kaynak israfına uğrayacaktır.

1.11.2.2. İthalat Baskısı Yaratma

SB kurulması ithalatı artırıcı bir etki doğurabilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yer alan SBler, üretim açısından ucuz olan dünya girdilerini kullanmayı tercih ederler. Genel olarak serbest bölgelere sağlanan vergi ve gümrük muafiyeti ileride ihraç edilmek amacıyla da olsa ithalatı çok cazip hale getirebilmektedir.

Her ne kadar serbest bölgeler ticaretin yönünü ithalattan ihracata döndürmek niyetiyle kurulmuş olsalar da bu durum her zaman böyle olmayabilir üretimi artırma adına üreticiler ucuz girdiyi ithal yolla elde edebilirler ki ithalatı artırma sonucunu doğurmuş olur.

1.11.2.3. Yurtiçi Sanayi ile Rekabet

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, üretimlerini gerçekleştirirken bir takım avantajlardan istifade ederler. Bölgenin sağladığı düşük maliyetli üretim imkanları vergi kolaylıkları, kar transferi gibi unsurlardan istifade etme mümkün olmaktadır. Üretim serbest bölgelerdeki yabancı firmalara dış pazarlarda önemli rakip haline gelebilirler.

SBlerde üretilen malların iç piyasada satılması yerli üreticiyi pazarda rekabet açısından zor duruma düşürebilir. Daha düzgün alt yapı hizmetlerinden yararlanan serbest bölge firmaları iç pazarda çalışan firmalara göre maliyet avantajı elde edebilirler (Ural, 2009: 19).

SBlerde üretim yapan yabancı firmalar, ülkenin üretim girdilerini kullanarak, yerli firmalar ile aynı ürünleri üretmeleri halinde yerli firmaların rekabet şansını olumsuz yönde etkileyebilmektedirler. Böyle bir durumda ülke, ihracatını artırmak isterken, SBler aracılığıyla elindeki dış pazarları da diğer şirketlere kaptırabilir.

1.11.2.4. İstihdam ve Çalışma Şartlarına Olan Etkisi

Diğer bir olumsuz etki ise, SBlerde kaçakçılık ve benzeri faaliyetler için uygun bir ortam oluşabileceği ihtimalidir. Bu nedenle bu bölgelerde, sıkı denetim sisteminin uygulanması zorunludur. Ülkemizde ise, SBlerde kurulu bulunan firmaların % 81'i üretim dışında kalan alım-satım, depo işletmeciliği, bankacılık vb. ile uğraşmaktadır. SBlerden çıkan malların % 61 i Türkiye'ye gönderilmektedir. Bu rakamlar ülkemizde bulunan SBlerin ihracat için yatırım ve üretimi artırma, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırma ve ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etme fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirmediklerini ortaya koymaktadır (Gümüş, 2007: 50).

1.11.2.5. Serbest Bölgelerin Sahip Olduğu Avantajları Kötüye Kullanma

SBler ülke ticaretinde kanunlarla destekli birçok avantajlı durumdan yararlanmaktadır. Fakat bu durum bazen istismar edilebilmektedir. SBlerle ilgili "örtülü kazanç dağıtımı" sorunu yaşanabilmektedir. Bazı şirketler, SBlerdeki vergi avantajı ve diğer avantajlardan yararlanmak isteyip bunun için de şirketin ortakları ya da ortaklarının bir kısmı, SBlerde şirket kurtararak bu durumdan yararlanmak isteyebilmektedir (Kızılot, 2007).

SBler, işsizliğin azaltılması, istihdamın artırılması, döviz girişinin sağlanması, dış açıkların kapanmasına yardımcı olabilmesi, ülkeye teknoloji girişine zemin hazırlaması, ülke içi rekabeti artırılması gibi pek çok olumlu etkilere sahiptir. Tüm bu olumlu etkilerin yanında kaynak israfının olması, sunduğu avantajlı durumlarda suiistimallerin ortaya çıkması, kaçakçılığın olmasına zemin hazırlaması gibi olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Bu tür olumsuzlukların meydana gelmemesi için denetimlerin had safhada olmasına dikkat edilmeli denetim için imkanlar seferber edilmesi verimin artmasına da yardımcı olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

SBlerin ülke ekonomisine çok büyük getirileri olacağı için SBlerin başarısı ülke ekonomisinin başarısı olacaktır. Ülke menfaati gereği oluşturulan avantajlı koşullar kayıptan çok kazanım olarak geri dönmektedir. Bölgeye çekilen yerli ve özellikle yabancı yatırımcılar sayesinde başta bölge olmak üzere ülke ekonomik olarak büyük faydalar elde etmektedir. Zaten SBlerin başarısı da bu yatırımcıları elde tutmaya ve mümkün mertebe uzun zaman yatırımların bu bölgelere akmasına zemin hazırlamasıyla ölçülmektedir.

SBler, giderek daha fazla şekilde dışa açılan, küreselleşen dünya ülkelerinin ekonomilerinde önemli yer tutmaktadır. Üretimi artırmak buna bağlı olarak hammadde ve nihai malların üretimi artırmak ve böylece istihdamı arttırmada önemli etkilere sahiptir. SBler, gelişmiş ülkelerde üretimi artırmak ve genel ekonomik

dengeyi korumak amaçlı kurulurken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdamı artırmak ve dış açıkları kapatmak amacıyla kurulmaktadır.

SBlerin ilk olarak patlama yaşaması 1970 yıllarda olmuş ve en fazla düşük ve orta gelirli Latin Amerika, Asya ve Karayipler’de kurulurken en az serbest bölge ise Afrika’da kurulmuştur.1970 yıllarda dünyada SB sayısı 130 iken 2002 yılında bu sayı 3000’i bulmuştur.

Türkiye’de ise SB kurma fikri Osmanlı zamanında ortaya atılmışsa da yaşanan olumsuzluklar neticesinde hayata geçirilememiştir. Ta ki 24 Ocak 1984 kararlarının hayata geçirilmesine kadar. 1980’den sonra Türkiye’nin ihracata yönelik ticarete kaymasıyla birlikte nihayet 1987 yılında ilk serbest bölgeler unvanını kazanan Mersin ve Antalya serbest bölgeleri kurulmuştur.

Serbest Bölgeler dışa açık ülke ekonomilerine birçok avantaj sunarken bazı olumsuzlukları da barındırmaktadır. İstihdam arttırıcı ,ülkeye döviz girişi sağlayıcı, ihracatı olumlu etkilerken ithalatı düşürücü, dış açıkları azaltıcı etkiye sahipken diğer yandan vergi kaybına sebep olması, kaçakçılığın ortamının oluşmasına zemin hazırlaması, yurtiçi sanayide rekabet oluşturmaması gibi olumsuzluklara da neden olmaktadır. Fakat serbest bölgelerin getirileri göz önünde bulundurulduğunda bu olumsuzluklar görmezden gelinmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARADENİZ TİCARETİ

Karadeniz sahip olduğu stratejik önemden dolayı Türkiye'nin önemli ticaret bölgelerinden biridir. Tarih boyunca birçok imparatorluğun ve ülkenin faydalandığı ticaret yollarına sahip olması Karadeniz'in ticari anlamda ne derece önemli olduğu konusunda bilgi vermektedir. Türkiye'nin Rusya Federasyonu, Romanya ,Gürcistan, Ukrayna ve Bulgaristan ile olan ticareti Karadeniz üzerinden sağlanmaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin Karadeniz'e sınırı olan ülkeler ile ticareti incelenecek ve Türkiye'nin bu ticaretlerde olan kazanımları irdelenecektir.

2.1. KARADENİZ'E GENEL BAKIŞ

Karadeniz, Türkiye'nin kuzeyinde ve Avrupa'nın güney doğu uzantısında bulunur. Türk Boğazları, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz üzerinden çok uzaklara, Atlantik Okyanusu'na kadar bağlanır. Azov Denizi dışarıda bırakıldığında 436.400 kilometre karelik bir alanı kapsayan Karadeniz, coğrafi konum itibariyle, Avrupa ve Asya'yı birleştiren Doğu-Batı ekseninde olduğu kadar, Rus steplerini sıcak denizlere bağlayarak Kuzey-Güney ekseninde de başat bir rol oynamaktadır. Karadeniz, 1992'de açılan Ren-Tuna kanalı ile Kuzey Denizi'ne, Volga-Don kanalı ile de Hazar Denizi'ne bağlanmıştır. Bu kanalların açılmasıyla Türk boğazlarının ve Karadeniz'in önemi daha da artmıştır. Rusya Federasyonu ve Türkiye dışında diğer ülkelerin başka denizlere kıyısı yoktur. Karadeniz'e sahildar ülkeler açık denizlere Türk Boğazları aracılığı ile ulaşabilmektedir (Karaman, 2009: 3).

Harita2: Karadeniz Haritası

Avrasya'nın en önemli iç denizi olan Karadeniz, Türkiye'nin kuzeyinde ve Avrupa'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Karadeniz'in, Boğazlarla Akdeniz'e, Kerç Boğazı'yla Azak Denizi'ne, Ren-Tuna Kanalı'yla Kuzey Denizi'ne, Main-Tuna Kanalı'yla Baltık Denizi'ne ve Volga-Don Kanalı'yla da Hazar Denizi'ne bağlantısı vardır. Ayrıca, İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz dolayısıyla Atlantik Okyanusu'na bağlanmaktadır (Koçer, 2007: 197).

Diğer bir tanımlama ile Karadeniz Bölgesi, bir deniz olarak Karadeniz 40° 55' K - 47° 15' K enlemleri ile 27°28' D - 041°46' D boylamları arasında, Azak Denizi ile birlikte 168,500 millik (436,400 km²) bir alanı kaplayan bir su alanıdır ve Türk Boğazları ile Ege ve Akdeniz'den ayrılır. Main-Tuna Kanalıyla Kuzey Denizi'ne, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri ile Baltık içlerine kadar uzanan Karadeniz, Don ve Volga Nehirleri'nin birleştirilmesi ile Hazar Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda Karadeniz Romanya, Bulgaristan, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan,

Kazakistan ve Türkmenistan için tek denize açılış kapısı iken, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri Beyaz Rusya, Moldova ve Polonya'nın Karadeniz'e ulaşımını sağlamakta, Ren-Main-Tuna Nehirleri'nin birleştirilmesi Hollanda, Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan'ın Karadeniz'e ulaşımına imkân vermektedir (Karaman, 2006: 2).

2.2. KARADENİZ'İN TARİHİ

Karadeniz, tarihin en eski zamanlardan bu yana, İran asıllı İskit-Sarmat ve Yunan Anadolu sakinlerinden başlayarak her zaman geniş Asya ve Akdeniz havzası ile Avrupa arasında bir irtibat sahası olmuştur. Bu süreçte Karadeniz boğazlara hakim olan devletlerin ilgisini çekmiş ve sahip olduğu geniş hinterlandı ile mühim bir ticaret sahası olmuştur. Bundan dolayı gerek Bizans gerek Osmanlı döneminde Karadeniz'in ticari geçmişi bazı benzerlikler sergiler. İtalyan şehir devletlerinin Karadeniz'deki faaliyetleri dönemi 19. yüzyılda Karadeniz'in Avrupa ticaretine açıldığı dönemi andırır. Boğazlara hâkim olan hemen hemen her devlet Karadeniz'in giriş ve çıkışını da kontrol ettiği için Bizans'ın bu deniz üzerinde bir hâkimiyet tesis etmesi kaçınılmaz görünmektedir. Karadeniz'in Bizans İmparatorluğu dönemindeki statüsüne bakıldığında, bu devletin güçlü olduğu zamanlarda Karadeniz üzerinde hâkim olduğunu görmekteyiz. Mesela XI. yüzyılda Bizans Karadeniz'i kontrol altında tutuyordu ve imparatorun unvanları bu bölgelerin fiilen Bizans hâkimiyeti altında olduğunu göstermekteydi (Yılmaz, 360-361).

Bulunduğu konum ve bu konumun stratejik önemi neticesinde tarih boyunca yeryüzünde yaşamış ülkelerin ilgisini çekmeyi başarmış ve bu durum Karadeniz'in sürekli olarak sahip değiştirmesine sebep olmuştur. Tarih boyunca İyonlular, Cenevizler, İtalyanlar, Moğollar gibi birçok devletin zaman zaman ev sahipliği yaptığı Karadeniz, sahipliğini yapan devletlere iktisadi anlamda her zaman cömertçe davranmıştır.

2.3. KARADENİZ’İN GÜVENLİĞİ

Sahip olduğu stratejik konum ve yüksek ticaret hacmi dolayısıyla Karadeniz artık Batılı ülkelerinde dikkatini çekmektedir. Günümüzde artan terör olayları ve ülke çıkarları Karadeniz de bazı önlemler almaya itmiştir. Özellikle Soğuk savaş sonrası Karadeniz’in öneminin artmasının bazı nedenleri ortaya çıkarmıştır. Bu nedenler (Koçer, 2007: 200);

- Karadeniz ülkelerinin yaklaşık son iki yüzyıldır Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği’nin egemenlik ve nüfuz alanında kalması nedeniyle, Rusya’nın, gelecek yıllarda ekonomik, askeri ve siyasal alanlarda tekrar toparlanmasıyla eski nüfuz alanına dönmek isteyebileceği konusundaki olasılıktır. Bu olasılık, bu coğrafyada yer alan ülkelerin, NATO ve AB üyeliğini, gelecekteki siyasal, askeri ve ekonomik güvenliklerinin en önemli güvencesi olarak görmelerine neden olmaktadır. Öte yandan, Karadeniz’in, AB’nin genişlemesiyle ortaya çıkacak sonuçlar açısından da büyük öneme sahip olduğu söylenebilir. AB’nin genişleme sürecinin ulaştığı nokta itibarıyla, artık Karadeniz’in Avrupalı kimliğine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Son olarak Romanya ve Bulgaristan’ın üyeliklerinin gerçekleşmesiyle, AB, artık bir Karadeniz gücü olmuştur (Koçer, 2007: 201).
- 11 Eylül 2001 tarihinde yapılan saldırılar tüm dünya da olduğu gibi Karadeniz’de de yeni bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Karaman, 2006: 1).
- Karadeniz Bölgesi ve Hazar Bölgesi’nin, jeopolitik önemleri yanında, zengin enerji kaynaklarına da sahip olmalarıdır. Dünyadaki petrol rezervlerinin % 65’ine, doğal gaz rezervlerinin % 40’ına sahip olan ve giderek istikrarsızlaşan Orta Doğu’ya alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışıdır. Bu arayış, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında yoğunlaşmıştır. Ayrıca buna bağlı olarak, Karadeniz, ABD’nin Orta Doğu’ya ve Orta Asya’ya ulaşımı açısından stratejik bir konumdadır. Nitekim daha önce “Doğu-Batı Enerji Koridoru”

olarak literatüre giren coğrafya, artık “Karadeniz Güvenlik Koridoru” olarak adlandırılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü Karadeniz’in gerek stratejik gerekse jeopolitik konumunun öneminden dolayı güvenliğinin sağlanması elzem hale gelmiştir. Dünya ticaretinin olası tehlikelere karşı koruduğu Karadeniz’de buna bağlı olarak koruyucu birçok teşkilat ve yapılanma kurulmuştur. Bunlar (Koçer, 2007: 200);

- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT)
- Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması(AKKA)
- Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi(KAİK)
- Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi(AAOK)
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası(AGSP)
- Barış İçin Ortaklık Girişimi(BİO)
- Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü GUUAM
- Bölgesel Silahların Kontrolü Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi (RACVIAC)
- Kitle İmha Silahlarının Yayılmasına Karşı Güvenlik İnisiyatifi (PSI)
- Karadeniz’de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiyatifi (GGAÖ)

2.4. KARADENİZ’İN ULAŞTIRMA, TAŞIMA VE EKONOMİK YÖNLERDEN ÖNEMİ

Karadeniz’in dış bağlantıları Türk boğazlarıyla (İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Marmara denizi) Akdeniz’e, Tuna nehri - Main kanal - Ren nehri vasıtasıyla Kuzey Denize, Don Nehri - Don Volga Kanalı - Volga Nehri vasıtasıyla Hazar Denize açılmaktadır. Bu yollar sayesinde çok geniş bir hinterlanda sahip olup bu özelliği ile kapalı bir havza görüntüsünden kurtulmaktadır. Karadeniz havzasından çıkış maksadıyla kullanılan söz konusu yollar deniz ve nehir ulaştırmasının diğer taşıma sistemlerine göre yüksek taşıma kapasitesi ve doğal

engellerin olmaması nedeniyle kara ve hava ulaştırmasından daha avantajlıdır. Bununla birlikte adı geçen nehirler ve aralarındaki bağlantıyı sağlayan kanallar derinlik, genişlik ve ulaşım hususiyetleri (gemiler havuzlara alınarak seviye yükseltilmekte yada alçaltılmaktadır) ile gemi kapasiteleri ve ulaşımın süratini tehdit etmektedir. Bu nedenle deniz ulaştırmasının kapasitesi önemli bir değere sahiptir. Taşıma kapasitesinin büyüklüğü ve kolaylığı ile ulaşılacak bölgelerin jeopolitik ve jeostratejik durumu, Karadeniz havzasından çıkışı temin eden su yolları arasında Türk boğazlarının önemini artırmaktadır (Koca, 2010: 59).

Ayrıca Türkiye'nin, Karadeniz'de 200 millik Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etmiş olması, anılan denizden beklentilerine önemli bir işarettir. Türkiye'nin Karadeniz'deki kara suları ise 12 deniz mili genişliğindedir. Karadeniz'deki Türkiye'ye ait önemli limanlar; Zonguldak, Samsun ve Trabzon kentlerindedir. Zonguldak ve Samsun limanları birer demiryolu hattıyla Anadolu'nun iç kesimlerine bağlanır (Koca, 2010: 73).

Karadeniz havzası ekonomik, ticari, siyasi özellikleri ile Balkanlar, Avrasya, Kafkasya gibi birbirinden farklı geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bu bölge sadece Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye dahil altı ülke göz önüne alındığında toplam (satın alma paritesine göre) 3.6 trilyon dolar GSMH ile 18.8 milyon km² yaşayan 300 milyon insanın oluşturduğu bir bölgedir. Bu coğrafyaya Balkanlar ve Ukrayna üzerinden Orta ve Doğu Avrupa'yı, Hazar ve Kafkasya üzerinden ise Orta Asya'yı dahil ettiğimizde Karadeniz'in ticari coğrafyası ve ulaştırma coğrafyası çok daha geniş bir alanı ve çok daha fazla sayıda ülkeyi kapsamaktadır. Türkiye'nin 1.700 km ye yakın olan Karadeniz kıyılarının uzunluğu tek başına birçok ülkenin kıyı uzunluğundan fazladır. Ancak ne bulunduğu coğrafyadan ne de kıyı uzunluğundan gelen büyük ticari potansiyel henüz Karadeniz limanlarımıza yük olarak yansımamıştır (Esmer ve Oral, 2011: 2).

Karadeniz'de kurulan serbest bölgelerin şehirlerinde 2004 yılında; Rize'de 418, Samsun'da 1481 ve Trabzon'da 1107 olmak üzere toplamda 3106 adet kullanan gemi olduğu görülmektedir. Bu sayı 2008 yılında ise % 30 oranında artarak 4049 adet

gemi girişi olmuştur. Dört yıllık süreçte 2004 yılında Karadeniz'i kullanan gemi sayısı toplamı 6269 iken 2008'de ise bu sayı %20 artarak 7500 civarında olmuştur. Karadeniz'i kullanan gemi sayısının bu denli artması Karadeniz ticaretinin artmasına önemli bir kanıttır.

2.5. KARADENİZ TİCARETİNİ GELİşTİRME ÇABALARI VE KEİ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. Hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan eski Sovyetler Birliği'nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise eski Sovyetler Birliği'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve Batı ülkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktadır. Sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yeni bir atılıma hazırlanan Türkiye yanı başındaki bu hammadde ve enerji kaynaklarına, eski Sovyetler Birliği ise gıda ve tüketim mallarına ihtiyaç duymaktadır. Bütün bu yeni koşullar Karadeniz Havzası'ndaki diğer ülkeler için de geçerlidir. Üstelik Sovyetler Birliği'nde bir çok Türk Cumhuriyetleri'nin bulunması, ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olabilmektedir. Değinilen tüm bu gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur. KEİ fikri böyle bir ortamda ortaya atılmıştır. KEİ, dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde, siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünüdür. Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda, konumunu ve zamanlamasını bulan KEİ fikri, öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimidir (www.tasam.com.tr. 2011).

Başlangıçta KEİ' nin amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişim "ekonomik işbirliği" çerçevesinde değerlendirilmesi

gereken bir girişim olarak nitelendirilmiştir. KEİ'nin ilk kurucu üyeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz'de kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır. KEİ ile ilgili ilk toplantı Türkiye'nin girişimi ile 19 Aralık 1990'da Ankara'da yapılmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'ın resmi delegelerinin yanı sıra, eski Sovyetler Birliği heyeti içinde; Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan Cumhuriyetleri'nin Dışişleri Bakan Yardımcıları yer almıştır. Toplantıda taraflar, Türkiye tarafından hazırlanan ve önerilen işbirliğinin temel prensiplerini kapsayan taslak üzerinde çalışmışlar, sonuç bildirgesinde "Karadeniz Ekonomik İşbirliği"nin kurulmasında anlaşmaya vardıklarını resmen açıklamışlardır (www.tasam.com.tr. 2011).

2004 yılında Sırbistan-Karadağ on ikinci üye olarak KEİ'ye katılmıştır. KEİ'ye üye ülkelerden Rusya, Romanya, Ukrayna, Türkiye, Bulgaristan ve Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyıları vardır. Diğer devletler ise Karadeniz'e yakın ülkelerdir. Ayrıca bu bölgedeki devletlerin halkları yıllardır birbirleriyle kültür etkileşiminde bulunmuş; bu nedenle yemek zevkleri, yaşam biçimleri, alış-veriş tarzları kısacası kültürel özellikleri birbirlerine benzemektedir. Ülkelerin coğrafi, ekonomik ve tarihsel özelliklerinden hareketle KEİ, kısa dönemde ülkeler arasındaki mevcut ticari ilişkileri geliştirerek ticareti artırmayı, uzun dönemde ise üyeler arasındaki ilişkileri daha da geliştirip bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlamıştır (Genç ve diğerleri 2011: 210).

Tablo 9: KEİ Üyesi Ülkelerin Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri

Ülke	GSYİH (milyar USD)	Nüfus (Milyon)	KBGSYİH USD	İthalat Hacmi %	İhracat Hacmi %	İşsizlik Oranı %
Arnavutluk	13,388	3,259	4108,395	4,248	9,7	13
Ermenistan	10,325	3,399	3037,467	5,333	9,626	18,5
Azerbaycan	77,236	9,309	8296,962	30,319	0,868	6,048
Bulgaristan	54,446	7,181	7581,5	5,701	3,22	12,379
Georgia	17,007	4,52	3762,535	4,261	8,837	14,019
Yunanistan	243,836	11,265	21645,47	-5,805	2,77	26,986
Moldova	7,889	3,556	2218,307	8,572	6,899	6,2
Romanya	186,97	21,306	8775,369	1,217	-0,253	7,029
Rusya	2213,567	141,439	15650,35	6,707	2,457	5,5
Türkiye	851,817	75,811	11236,06	11,33	3,142	9,385
Ukrayna	181,595	45,226	4015,285	2,725	4,922	8,244
IMF -Uluslararası Para Fonu, World Economic Outlook Database, April 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.						

IMF’de yer alan verilere dayalı olarak KEİ’ ye üye ülkeler için aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir: Öncelikle KEİ’ ye üye ülkeler arasında en fazla GSYİH ve KBDG’e sahip ülke Rusya olup nüfusu ile doğru orantılıdır. En düşük makroekonomik verilere sahip ülke konumunda ise, Moldova bulunmaktadır. Türkiye ise Rusya’dan sonra GSMH’ya ve en fazla KBDG’e sahip ülke durumundadır. Diğer yandan Türkiye ihracat ve ithalat hacminde Rusya’dan önde olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin Karadeniz sınırdaşı Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ile olan ticari ilişkilerde Karadeniz ticaretini diri tutma yolunda çalışmalar yapılmaktadır.

2.6. KARADENİZ’E SINIR OLAN ÜLKELERLE OLAN İLİŞKİLERİ

Türkiye’nin Karadeniz’e sınırı olan ülkelerle olan siyasi ilişkileri ticaret rakamlarında da etkili olmuştur. Karadeniz’e sınırdaş olan Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan ve Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında yoğun ticari ilişkiler yaşanmaktadır. Türkiye ile Karadeniz’e sınırı olan ülkelerle arasındaki ilişkilerin ne

denli büyük olduğunu anlamak için ihracat ve ithalat rakamlarına bakmak yeterli olacaktır.

Tablo 10: Ülkelere Göre İhracat (milyon \$)

Ülkeler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bulgaristan	380	622	894	1.179	1.568	2.060	2.152	1.386	1.497	1.623	1.685
Romanya	566	873	1.235	1.785	2.350	3.644	3.987	2.202	2.599	2.879	2.496
Ukrayna	313	445	576	821	1.121	1.481	2.188	1.005	1.260	1.730	1.829
Rusya	1.172	1.368	1.859	2.377	3.238	4.727	6.483	3.190	4.628	5.993	6.681
Gürcistan	103	155	200	272	408	646	998	763	769	1.092	1.253

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomibakanligi@gov.tr, 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Karadeniz’e sınır olan ülkelere göre ihracat rakamlarına bakıldığında en fazla ihracat yapılan ülkenin Rusya olduğu, en az ihracat yapılan ülkenin ise Gürcistan olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin Karadeniz’e sınırı olan ülkelerle olan ticaret hacmi her ne kadar süre gelen yıllar boyunca artmış olduğu gözlenirse de istenilen boyutta değildir. Yıllar boyunca ticaret hacminin artması hem Türkiye’nin ticaret hacminin hem de Karadeniz’e sınır olan ülkelerin ticaret hacimlerinin geliştiğinin göstergesidir.

Tablo 11: Ülkelere Göre İthalat (milyon\$)

Ülkeler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bulgaristan	508	689	959	1.190	1.663	1.952	1.840	1.117	1.703	2.475	2.754
Romanya	662	956	1.700	2.286	2.669	3.113	3.548	2.258	3.449	3.801	3.236
Ukrayna	991	1.332	2.509	2.651	3.059	4.519	6.106	3.157	3.833	4.812	4.394
Rusya	3.892	5.451	9.033	12.906	17.806	23.508	31.364	19.450	21.601	23.953	26.625
Gürcistan	138	269	300	290	345	290	525	285	291	314	180

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomibakanligi@gov.tr, 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

İthalat rakamlarına bakıldığında Türkiye’nin en fazla ithalatı Rusya ile en az ithalatı ise Gürcistan ile yaptığı görülmektedir. Serbest bölgelerin ülkeler bazındaki hem ihracatı hem de ithalat yönü incelendiğinde en fazla ihracatın ve ithalatın sahibi

Rusya olurken, en az ihracat ve ithalat ise Gürcistan ile olmaktadır. Rusya ihracat ve ithalatla en fazla hacme sahip olması ülkenin ekonomik durumu, nüfusu, satın alma gücü ve doğal kaynak zenginliği ile yakından ilgilidir.

2.6.1. Türkiye- Bulgaristan İlişkileri

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki köklü siyasi ve kültürel tarih, zamanla ekonomik gelişmelere yol açmıştır. Bu başlık altında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki siyasi, ekonomik ilişkiler incelenecek ve bu sayede Karadeniz’e sınır komşumuz olan Bulgaristan ile ilişkiler irdelenecektir.

2.6.1.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye ile Bulgaristan, köklü tarihi ilişkilere sahip iki ülkedir. Bulgaristan’ın demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişiyle ilişkiler her alanda kapsamlı bir gelişme kaydetmiş ve her düzeydeki temaslar artmıştır. İkili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi için gerekli hukuki çerçeve tamamlanmıştır. Türkiye, Bulgaristan’ın Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşmesini başından beri desteklemiştir. Bu meyanda Bulgaristan Mart 2004’te NATO’ya tam üye olarak kabul edilmiştir. Bulgaristan’ın ayrıca, 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren AB üyesi olması da memnuniyetle karşılanmıştır. Bugün Türkiye ile Bulgaristan; ilişkileri her alanda gelişen, bölgesel işbirliği süreçlerinde aktif rol oynayan ve benzer dış politika yönelimlerine sahip olan iki komşu ve müttefik ülkedir (www.dışişleribakanlığı.gov.tr, 2012).

2.6.1.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye 2010 yılında Bulgaristan’ın ilk altı ticaret ortağı arasında yer almıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasında 2009 yılında 1,8 milyar Euro olan ikili ticaret hacmi, küresel ekonomik krizin etkilerinin azaldığı 2010 yılında tedrici bir artış kaydedilerek, 2,4 milyar Euro seviyesine ulaşmıştır. 2011 yılının ilk altı ayında ikili

ticaret hacmi 2,1 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatında demir ve çelik, motorlu kara taşıtları, elektrikli-elektriksiz makine ve cihazlar, demir-çelikten eşyalar, plastik ve plastikten mamul eşyalar önde gelmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithalatında önem arz eden başlıca ürünler ise sırasıyla demir ve çelik, bakır ve bakırdan eşya, mineral yakıtlar ve mineral yağlardır. Bulgaristan'daki toplam Türk yatırımları bir milyar Dolar düzeyindedir. İki Türk sermayeli bankanın yanı sıra, Bulgaristan'da yaklaşık 1500 Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Müteahhitlik hizmetleri tutarı ise 1.2 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Bulgaristan'ın geneline yayılmış bulunan ve katma değer ile istihdam yaratma açısından Bulgaristan ekonomisi önemli katkılar sağlayan Türk yatırımları cam, bankacılık, otelcilik ve turizm, tekstil, kimya, oto elektrik aksamı, kağıt, alüminyum, bira, sunta üretimi, şeker, enterkoneksiyon sistemleri ve hazır giyim sahalarına yayılmıştır. Söz konusu yatırımlardan Tırgovişte kentinde Şişe cam A.Ş. tarafından kurulan 200.000 ton kapasiteli düz cam, cam eşya, işlenmiş cam ve ayna üretim tesisi, Bulgaristan'da en büyük sıfırdan yapılan yatırımlardan birisidir. Şirket yaklaşık 1500 kişiye istihdam sağlamaktadır. Ayrıca, Şumnu'da kurulan "Alcomet" şirketi alüminyum üretimi yapmakta olup, firmanın üretiminin büyük çoğunluğu ihracata yöneliktir. Şirkette 730'un üzerinde personel çalışmaktadır (www.dışişleri.bakanlığı.gov.tr, 2012).

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ihracat yıllar itibariyle artarak devam etmektedir. 2002-2012 yılları arasında Türkiye ile Bulgaristan ihracat rakamları incelendiğinde, 2002 yılında 380 milyon\$ olan ihracat rakamı 2012 yılında 1.685 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Türkiye ile Bulgaristan ithalat hacmi 2002 yılında 508 milyon\$ iken 2012 yılına gelindiğinde 2.754 milyon \$ rakamına ulaşmıştır. (Tablo:10-11) Türkiye ile Romanya arasındaki ticari ilişkiler ihracat ve ithalat rakamlarından anlaşılacağı üzere artarak devam etmektedir.

2.6.2. Türkiye –Romanya İlişkileri

Karadeniz’e sınırı olan ve Türkiye ile siyasi ve ticari anlamda yakın ilişkide olan diğer bir ülke Romanya’dır. Bu başlıkta Türkiye ile Romanya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin ülke ticari yapısına yansımaları incelenecektir. Karadeniz’in Türkiye ile Romanya arasındaki siyasi durum ve ticaret potansiyeline etkisi üzerine incelemelerde bulunulmuştur.

2.6.2.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye ile Romanya arasındaki ikili ilişkiler üst düzeyde var olan yakın diyalog ve dostluk ilişkileri çerçevesinde sürdürülmektedir. Karşılıklı ziyaretler düzenli biçimde gerçekleştirilmektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2008 Mart ayında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2007 Ekim ayında, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 2011 Eylül ayında Romanya’ya resmi ziyaretlerde bulunmuşlardır. Romanya Devlet Başkanı Basescu, 2008 Ağustos ayında cereyan eden Rusya-Gürcistan krizi çerçevesinde bölge ülkelerine gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Türkiye’yi de ziyaret etmiştir. Devlet Başkanı Basescu ayrıca, 12-13 Aralık 2011 tarihlerinde Türkiye’ye devlet ziyareti gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında, başta siyasi ve ticari-ekonomik alanlarda olmak üzere ikili ilişkileri her alanda geliştirilmesini ve ortak ilgi alanına giren bölgesel ve uluslararası konularda işbirliğinin artırılmasını hedefleyen Stratejik Ortaklık Belgesi imzalanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Baconschi 2011 yılı içinde biri Nisan ayında, diğeri 29-30 Aralık 2011 tarihlerinde Dördüncü Büyükelçiler Konferansı vesilesiyle olmak üzere Türkiye’yi iki kere ziyaret etmiştir (www.dissisleribakanligi.gov.tr, 2012).

2.6.2.2. Ekonomik İlişkiler

Ekonomi ve ticari ilişkileri Romanya ile işbirliğimizin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Türkiye Romanya’nın Balkanlar’daki en büyük ticaret ortağıdır. 2011 yılında ticaret hacmimiz 5 milyar Dolara yaklaşmıştır. Ekonomik ilişkilerimizin

daha da geliştirilmesi bakımından sahip olunan en büyük avantaj uzun süredir Romanya’da bulunan ve yerel çalışma şartlarına alışmış çok sayıda Türk işadamlarının varlığıdır. Türkiye üçüncü ülkeler üzerinden gelenlerle beraber halen 5,5 milyar Doların üzerinde yatırımıyla Romanya’da en büyük miktarda yatırıma sahip üçüncü ülkedir. Bazıları orta ve büyük çaplı işletmeler, birçoğu da KOBİ statüsünde olan 6.000’in üzerinde Türk firması toptan ve perakende ticaret, imalat ve hizmetler işkollarını kapsayan geniş bir yatırım aralığında aktif olarak faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında tarımsal ve gıda maddeleri üretimi de dahil olmak üzere önemli imalat ve inşaat yatırımları, basın yayın, eğitim, internet hizmetleri ve sağlık yatırımları yer almaktadır. Romanya’da ayrıca iki Türk bankası (85 şubeli CreditEurope ve 51 şubeli Garanti Bankası) bulunmaktadır. Romanya, gerek ihracatı gerek yatırımları için önemli fırsatlar barındırmaya devam etmektedir (www.dissisleri.bakanligi.gov.tr, 2012).

Türkiye’nin Romanya ile olan ticari ilişkileri incelendiğinde, 2002-2012 yılları arası Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2002 yılında Türkiye-Romanya ithalat hacmi 662 milyon\$ iken 2012 yılında ithalat hacmi 3.236 milyon\$ seviyelerine ulaşmıştır. Türkiye-Romanya ihracat rakamlarında bazen artan bazen azalan yönlü hareketler olduğu görülmektedir. 2002 yılında 566 milyon\$ olan ihracat rakamı 2012 yılında 2.496 milyon\$ seviyesine ulaşmıştır. (Tablo: 10-11) Gerek ihracat rakamlarından gerek ithalat rakamlarından anlaşılacağı üzere Türkiye ile Romanya arasında giderek artan yönlü bir ticaret hacmi olduğu görülmektedir.

2.6.3. Türkiye-Gürcistan İlişkileri

Sovyet Rusya’nın dağılmasından sonra bağımsızlığını 1991 yılında kazanan Gürcistan’ın Türkiye ile siyasi ve ekonomik ilişkileri olumlu şekilde gelişmiş ve bu olumlu süreç sonucunda iki ülke arasında vize uygulamaları kalkmıştır. Bu başlıkta Türkiye ile Gürcistan arasındaki siyasi ilişkiler ve bunla bağlantılı olarak ekonomik ilişkiler irdelenmiştir.

2.6.3.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından 16 Aralık 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış, 21 Mayıs 1992'de de iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasına dair protokol imzalanmıştır. İki ülkenin Ankara ve Tiflis'teki Büyükelçiliklerinin yanı sıra, Türkiye'nin Batum'da, Gürcistan'ın ise İstanbul ve Trabzon'da Başkonsoloslukları bulunmaktadır. İki ülke arasında düzenli olarak üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmektedir (www.dissisleri.bakanligi@gov.tr, 2012).

Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde siyasi nitelikli sorun bulunmamakta olup, ilişkiler eşitlik ve karşılıklı olarak içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde gelişmektedir. Örnek komşuluk ilişkilerinin bir göstergesi olarak iki ülke vatandaşları, turistik amaçlı seyahatlerinde karşılıklı olarak 90 güne kadar vize muafiyetinden istifade etmekte, Batum Havalimanı Türkiye ve Gürcistan tarafından ortak kullanılmakta, gümrük kapılarının “tek pencere” modelinde ortak işletilmesine ve yeni sınır kapılarının faaliyete geçmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Öte yandan, 31 Mayıs 2011 tarihinde imzalanan protokolün her iki tarafça onaylanarak yürürlüğe girmesinin ardından, iki ülke vatandaşları, birbirlerinin ülkelerine pasaporta ihtiyaç olmadan kimlik kartıyla seyahat edebileceklerdir. Türkiye-Gürcistan işbirliği yalnız ikili düzeyde değil, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve 2012 yılında tamamlanması öngörülen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi bölgesel işbirliği projeleriyle de başarıyla sürdürülmektedir (www.dissisleribakanligi@gov.tr, 2012).

Abhazya ve Güney Osetya'nın 1990'lı yıllarda Gürcistan'dan bağımsızlıklarını kazanmak üzere başlattıkları ayrılıkçı hareketler karşısında Türkiye, Gürcistan'ın

toprak bütünlüğünün korunmasına ve bu ihtilaflara Gürcistan'ın uluslararası tanınmış sınırları içerisinde barışçıl çözüm bulunmasına yönelik bir politika izlemektedir. Acara bölgesinin özerk bir statüye sahip olması 1921 tarihli Moskova ve Kars Anlaşmaları'yla kararlaştırılmıştır. Türkiye ve Gürcistan arasındaki coğrafi yakınlığın bir sonucu, halklar arasındaki yakınlıktır. Ahıska Türkleri ise iki ülke arasındaki bir diğer kültürel köprüyü oluşturmaktadır. Türkiye, SSCB döneminde 1944 yılında Gürcistan'daki ata topraklarından Orta Asya'ya sürülen Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşlerinin sağlanmasına önem vermekte, bu amaçla Gürcistan tarafından yürütülen çalışmaları desteklemektedir.

2.6.3.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de siyasal ilişkilere paralel olarak olumlu bir seyir izlemektedir. Serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasının da etkisiyle, Türkiye, 2007 yılından itibaren Gürcistan'ın en büyük ticari ortağı konumuna yükselmiştir. Bu bağlamda, 2010 yılında ikili ticaret hacmimiz 1,104 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş, bu rakamla, Gürcistan'ın toplam dış ticaretinde Türkiye'nin payı %16'ya ulaşmıştır. Ayrıca, Gürcistan'da Türk müteahhitler tarafından üstlenilen projelerin toplam değeri de 1 milyar Doları aşmıştır. Son dönemde, özellikle, hidroelektrik santralleri inşasında Türk şirketlerinin önemli bir yer aldıkları görülmektedir. Öte yandan, 1997-2010 yılları arasında Türkiye'den Gürcistan'a yapılan yatırımların toplamı da 682 milyon Doları bulmuştur (www.dissisleribakanligi.gov.tr).

Türkiye ile Gürcistan arasındaki 2002-2012 ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde; 2002 yılında 103 milyon\$ olan ihracat geçen on yılda katlanarak 1.253 milyon\$ ihracat hacmine ulaşmıştır. 2002 yılında 138 milyon\$ olan ithalat rakamı ise 2012 yılında 180 milyon\$ seviyesine ulaşmıştır. Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaretin yönü ihracat açısından sürekli olarak artış şeklinde olurken, ithalat yönüyle aynı istikrar söz konusu olmamaktadır (Tablo: 10-11).

2.6.4. Türkiye-Ukrayna İlişkileri

Türkiye'nin Karadeniz'e sınır komşusu olan diğer bir ülke Ukrayna ile siyasi ve ekonomik ilişkiler 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla başlamıştır. Bu başlıkta Türkiye Ukrayna siyasi ve ekonomik ilişkileri incelenmiş ve ülke ekonomisine yansımaları üzerine incelemeler yapılmıştır.

2.6.4.1. Siyasi İlişkiler

24 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'yı Türkiye 16 Aralık 1991'de resmen tanımıştır. Stratejik konumu ve ekonomik olarak istikbal vadeden Ukrayna Doğu Avrupa'nın önemli ülkelerinden biri olmuştur. Bunun yanında Karadeniz'de sınırdaş olması ve enerji hatları üzerinde kurulmuş olması ayrıca önem arz etmektedir ki Avrupa'da ki doğalgaz ihtiyacının % 40'ını karşılayan Rusya Federasyonu'nun enerjisini Ukrayna üzerinden geçirmesi Rusya'nın önemini bir kat daha artırmaktadır (www.dışışleribakanlığı@gov.tr).

2.6.4.2. Türkiye-Ukrayna Ticari İlişkileri

2009 yılında küresel ekonomik krizden en çok etkilenen ülkeler arasında yer alan Ukrayna ile Türkiye'nin toplam ticaret hacminde yaklaşık % 50 oranında düşüş yaşanmış ve 2008 yılında 8,2 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2009 yılında 4,1 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Türkiye'nin Ukrayna'dan ithalatında, önde gelen ve hızlı artış gösteren kalemi oluşturan sanayi girdisi niteliği taşıyan hammaddeler, ikili ticaretin Ukrayna lehine seyretmesinde başlıca nedeni teşkil etmektedir. Zira Türkiye'nin Ukrayna'dan ithalatında en büyük payı (% 70) demir, çelik ve diğer katma değeri düşük madenler oluşturmaktadır. Diğer taraftan

Türkiye'nin Ukrayna'ya ihracatında hafif sanayi ve gıda sanayi ürünleri, elektrik makineleri ve teçhizatları ile ev teçhizatları ön sıraları almaktadır.

Türkiye için Ukrayna, Karadeniz bölgesinin etkin gücü ve Kırım Tatarlarının yaşadığı ülke olması bağlamında önem taşımaktadır. Ukrayna'nın stratejik konumu, onu Türkiye ile ilişkileri bakımından önemli pozisyona getirirken, Türkiye'yi bölgesel istikrar bakımından güçlü bir aktör olarak gören Ukrayna da, dış politikasının güney ekseninde Türkiye'yle ilişkileri geliştirmeyi önemli hedeflerden biri olarak görmektedir. Karadeniz'in iki kıyıdaş ülkesi olarak Türkiye ve Ukrayna arasındaki ilişkilerin genel seyrine bakıldığında en temel unsur, ilişkilerin 'iyi' ve fakat mevcut potansiyel bağlamında 'yetersiz' olduğu durumudur (Özdal ve Demydova, 2011).

2.6.5. Türkiye-Rusya İlişkileri

Gerek Karadeniz ticaretinde, gerek ülke geneli ticaret rakamları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ile Rusya arasında dikkate değer oranda ticari ilişkileri olduğu görülmektedir. Rusya'nın sahip olduğu zengin yer üstü ve yer altı kaynaklarının yanında büyük ölçüde dünya ihtiyacını karşılayan doğalgaz ve yakıt madenlerinin olması ticaret rakamlarının artan yönlü seyir izlemesine sebep olmuştur. Ülkelerin yaşadığı olumsuz ekonomik durumlar zaman zaman ticari rakamları aşağı çekse de iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler normal şekilde devam etmiştir.

2.6.5.1. Siyasi İlişkiler

Rusya Federasyonu birçok doğal kaynağa sahip dünyanın en zengin devletlerinden birisidir ve dünya ekonomisinde özellikle enerji kaynaklarında önemli bir yere sahiptir. Bu zenginliğe rağmen, Rus halkı, bunun tersine dünyanın gelir dağılımı en adaletsiz ve fakir halklarından biridir. Rusya devlet yapısını kurup

güçlenmeye başladığı yaklaşık 1550'li yıllardan bu yana hammadde bakımından oldukça zengin bir coğrafyada yer almış, havyar, ağaç, kömür, elmas, altın, petrol, gaz gibi yer altı ve yerüstü hammadde kaynakları ile benzersiz maddi zenginliğe sahip olmuştur. Günümüzde Rusya Federasyonu dünya coğrafyasında neredeyse her türlü doğal kaynağa sahip dünyanın en zengin devletlerinden birisidir ve dünya ekonomisinde özellikle enerji kaynaklarında önemli bir yere sahiptir. Dünya petrolünün %13'ü, doğal gazın %32'si, kömürün ise %9'u Rusya'da çıkarılmaktadır (Arslan, 2009).

Rusya müthiş yüzölçümüne, el değmemiş yer altı kaynaklarına ve yerüstü zenginliklerine sahip olması nedeniyle ciddi bir rekabet alanı sunmaktadır. Rusya, bölgede kendisinin yönettiği yeni bir “Enerji Çarlığı” oluşturmak isterken, Karadeniz ülkeleri ve aynı zamanda batılı güçler, bu parsayı tek başına Rusya'ya bırakmak istememektedir. Rusya hâlihazırda Avrupa'nın en büyük gaz tedarikçisi durumundadır. Geçtiğimiz yıllarda Rusya ile Ukrayna arasında patlak veren gaz krizi AB ülkelerini alternatif gaz yolları aramaya itmiştir. Çünkü Rusya'dan Avrupa'ya giden gazın yüzde 80'i Ukrayna üzerinden geçmekte ve Ukrayna-Rusya arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden vanalar sık sık kapanmakta ve doğalgaz akışı kesintiye uğramaktadır. Bu sıkıntı son birkaç yıldır aşılmış gibi görünse de, halen bir sorun olarak ortada durmaktadır. Özellikle “renkli” devrim sırasında belirginleşen ikiye bölünmüşlüğü, Ukrayna'nın bundan sonraki süreçte de en büyük sorunu olarak kalmaya devam edecek gibi görünmektedir. Çünkü bu bölünmüşlük sadece siyasi bir mahiyet taşımamakta, kendisini hayatın diğer alanlarında da hissettirmektedir (Arısüt, 2011).

2.6.5.2. Ekonomik Ticari İlişkiler

Temelleri 1980'li yıllarda atılan Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ilişkiler 1990'lı yıllar boyunca önemli bir gelişim süreci geçirmektedir. Nitekim, iki ülke arasında 1992 yılında yaklaşık 1.5 milyar dolar seviyesinde olan ticaret hacmi 2002 yılında ilk defa 5 milyar doların üzerine çıkmıştır. Özellikle 1993-1997 döneminde Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı hızlı bir artış kaydetmiş ve Türkiye aleyhine olan

ticaret dengesinde önemli bir iyileşme sağlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye açısından bu olumlu gelişme Ağustos 1998 Rusya mali krizi ile tersine çevrilmiştir. Mali krizin yaşandığı 1998 yılından itibaren Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı bir gerileme sürecine girerken, Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı artarak sürmüştür. İthalatın arttığı bir dönemde, ihracatta meydana gelen önemli gerileme sonrasında 1998 sonrası dönemde ikili ticarete Türkiye aleyhine önemli bir açık meydana gelmiştir.

Ancak, 2000 yılından itibaren Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında tekrar bir artış eğilimi gözlenmektedir. Özellikle 2001 yılında Türk Lirası'nın devalüasyonu ihracatçı Türk firmaları lehine bir rekabet ortamı yaratırken, Rusya'dan ithalatta önemli bir gerileme yaşanmıştır. Fakat genel itibariyle Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan ithalatı enerji ürünleri ve hammadde ağırlıklı olması nedeniyle meydana gelen krizlerden nispi olarak daha az etkilenmektedir. Bir başka ifade ile Rusya Federasyonu'ndan ithalatımızın genel hatlarını fiyat esnekliği düşük ürünler oluşturmaktadır (Şen, 2003: 7).

Grafik 1: Türkiye-Rusya Federasyonu İhracatı

Türkiye- Rusya Federasyonu ihracat değerleri ve ürünleri bakımından değerlendirildiğinde; en büyük payı % 31 ile işlenmemiş malların aldığı ikinci sırada % 26 makine ve ulaştırma araçları sırasıyla % 14 çeşitli mamul eşyalar ve canlı hayvan ihracatı, % 13 SITC’da sınıflandırılmayan mallar olduğu görülmektedir. İhracatta en az payı ise katı ve sıvı yağlar alırken, bunu izleyen %0.04 ile içki ve tütün mamulleridir ([www.tuik@gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) , 2013).

Grafik 2: Türkiye –Rusya Federasyonu İthalatı

Kaynak:[www.tuik@gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), 2013

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ithalat rakamları incelendiğinde, ithalat, canlı hayvan ve gıda maddeleri,içki ve tütün,yenilmeyen hammaddeler,mineral yakıtlar,yağlar ve alkali ürünler, katı ,sıvı ve hayvansal yağlar, makine ve ulaştırma malları ve diğer ürünlerde yapılmaktadır. İthalata konu olan

mallarda en fazla payı % 71 ile mineral yakıtlar almaktadır. İkinci olarak, mineral yakıtları %12 ile işlenmiş mallar izlemektedir. Yenilmeyen mallar % 5 canlı hayvan ve gıda ürünleri %4 paya sahiptir. En az payı ise % 0.01 ile SITC eşyaları ve içki tütün ürünleri almaktadır.

Tablo 12:Yılar İtibariyle Türkiye –Rusya Federasyonu Dış Ticareti

Yıllar	İhracat(x)	İthalat(M)
2002	1.172.038.590	3.891.721.401
2003	1.367.590.908	5.451.315.438
2004	1.859. 186.551	9.033. 138.484
2005	2.377.019.944	12.905.619.879
2006	3.237.61132	17.806.238.758
2007	4.726.853.152	23.508.494.288
2008	6.483.003.596	31.364.476.862
2009	3.189.007.392	19.450.085.570
2010	4.628.152.963	21.600.641.439
2011	5.992.633.393	23.952.914.321
2012	6.680.824.578	26.625.286.066

Kaynak: www.ekonomibakanligi.gov.tr, 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Genel itibariyle, Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki dış ticarete Türkiye'nin aleyhine bir açığın oluşmasında etkili olan temel etkenler şunlardır (Şen, 2003: 7) ;

- Türk-Rus ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişiminde Rusya Federasyonu'ndan alınan doğal gazın yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleriyle ödenmesi şartını getiren 1984 tarihli Doğal Gaz Anlaşması önemli bir rol oynamış ve böylece çok sayıda Türk malı Rusya pazarına girme imkanına kavuşmuş ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasındaki süreçte Rus tarafının bu şartı yerine getirmemesi nedeniyle mal ve hizmetle geri ödeme imkanı ortadan kalmıştır. Daha sonraki yıllarda

imzalanan Mavi Akım ve Batı Doğal Gaz Hattının genişletilmesine ilişkin sözleşmelerde ise bu şart konulmamıştır.

- Ağustos 1998 krizinden sonra Rusya’da meydana gelen devalüasyon sonrasında ithalat pahalı hale gelmiş ve buna bağlı olarak Rus halkının satın alma gücü düşmesi nedeniyle ithalat oranında düşmüştür. Son yıllarda özellikle uluslararası petrol fiyatlarının yüksek seyri sonucu Rus ekonomisindeki toparlanmaya ve halkının gelirindeki düzelmeye karşılık yüksek gümrük duvarlarına dayalı ithal ikame politikası varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, 1998 krizi sonrasında, Rusya’da yaşanan devalüasyon ve uygulanan ithal ikame politikası ile ülke içinde üretim ve ihracat cazip hale gelmiştir. Bu durum sanayi üretiminde büyük artışları beraberinde getirmiştir.

- Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünler, ihraç fiyat esnekliği yüksek olan ürünler olması sebebiyle ihracat miktarı ve değeri arasında önemli farklar oluşabilmektedir.

- Rusya’da artan firma sayısı rekabeti zorlaştırmış ve Türkiye’de ihracatın gerilemesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatında ticaret finansmanı yetersiz kalırken Avrupa Birliği ülkeleri bu pazara girişte önemli finansman kaynaklarına sahiptir. Ayrıca, Rusya'nın bazı BDT ülkelerine ithalatta KDV ve bazı diğer vergileri uygulamaması Türk ihracatçıları olumsuz etkilemektedir.

- Özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında bavul ticareti yoluyla Rusya Federasyonu'na kalitesiz Türk mallarının girmesi ile Türk mallarına ilişkin olarak oluşan olumsuz imaj, uzun vadede Türk mallarının Rusya pazarındaki rekabet şansını azaltmıştır. Fakat son yıllarda Rusya pazarına özellikle büyük ölçekli prestijli Türk müteşebbislerin girişi ile bu olumsuz imajın etkisi giderek azalmaya başlamıştır.

- Son yıllarda uluslararası enerji fiyatlarındaki artış, bu ürün grubunun Rusya Federasyonu'ndan ithalatımız içerisinde önemli bir yer işgal etmesi nedeniyle Rusya Federasyonu'ndan ithalatımızın artmasına, dolayısı ile dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine daha fazla açılmasına neden olmuştur.

Petrol ve doğal gazın uluslararası fiyatlarının yüksek seyretmesinin bir sonucu olarak bu ürünlerin önemli bir ihracatçısı olan Rusya'da alım gücü artmaktadır. Bununla birlikte, Rusya Federasyonu'ndan ithalatımızdaki artış özellikle dünya enerji fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Öte yandan, bu yıldan itibaren Mavi Akım sözleşmesi çerçevesinde Rusya'dan ilave doğal gaz alımının başlaması ile birlikte bu açığın önümüzdeki yıllarda hızla artacağı açıktır. Nitekim, 2005 yılında Türkiye'nin Rusya'dan sadece doğal gaz ithalatı karşılığında ödeyeceği bedelin 3 milyar dolar seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte, Rusya Federasyonu'nun DTÖ üyelik sürecinin hızlandırılmasına paralel olarak, Türk ihracatçılarına yönelik kota ve gümrük tarifelerinde olumlu gelişmeler yaşanması beklenmektedir. Ayrıca son yıllarda Rus halkının harcanabilir gelirindeki artışa paralel olarak kaliteli ithal mallara olan talepte artmaktadır. Bu durum özellikle kaliteli mal ve hizmetler sunan Türk firmaları için de fırsatlar yaratmaktadır.

Rusya, Türkiye'nin 1. Türkiye ise Rusya'nın 5. ticari ortağıdır. 2009 yılı rakamlarına göre, Rusya ithalatımızda 1. sırada, ihracatımızda 8. sırada; 2010 yılının ilk çeyreğinde ise ithalatımızda yine 1. sırada, ihracatımızda ise 6. sırada yer almaktadır. 2009 yılında yaşanan global krize rağmen, Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 3,2 Milyar Dolar, Rusya'dan ithalatı 19,7 Milyar Dolar tutarında olup, dış ticaret hacmi 23 Milyar Doları civarında gerçekleşmiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde ise Rusya'ya ihracatımız 907 Milyon Dolar, Rusya'dan ithalatımız ise 5,1 Milyar Dolar tutarında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, iki ülke arasında “çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık” ilişkisi çerçevesinde yapılan son düzenlemelerle, önümüzdeki ticaret hacminin önemli ölçüde artması beklenmektedir. Ayrıca iki ülke arasında bavul ticareti ve turizm konusunda da önemli bir potansiyel mevcuttur (www.gumrukve ticaretbakanligi@gov.tr).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARADENİZ TİCARETİ VE SERBEST BÖLGELERİN İLİŞKİSİ

Serbest bölgeler, Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi rağbet görmüştür. Toplamda 21 tane serbest bölgesi olan Türkiye’nin üç tane serbest bölgesi Karadeniz Bölgesi’nde bulunmaktadır. Bu serbest bölgeler Karadeniz’in Trabzon, Rize ve Samsun illerinde kurulmuştur. 1992 yılında Trabzon’da kurulan serbest bölge ile macerası başlayan Karadeniz 1998 yılında Rize ve Samsun serbest bölgeleri ile yoluna devam etmiştir.

3.1. KARADENİZ’DE SOSYO-EKONOMİK DURUM

Karadeniz Bölgesi, Türkiye’nin ortalama geliri en düşük olan bölgelerinden birisidir. En son veriler ışığında bölge gelir ortalamasının, Türkiye gelir ortalamasının ancak 2/3 ü kadar olduğunu göstermektedir. Bu düşük gelir ve sınırlı istihdam olanakları nedeniyle bölgeden önemli oranlarda gelişmiş bölgelere doğru göç olmaktadır. Bölge 1960’tan beri doğal nüfus artışının önemli bir bölümünü göç olarak verirken, nüfus oranında 1990’dan sonra mutlak olarak da düşüşler yaşanmıştır. Düşük gelir düzeyi dışında, Bölgenin gelir kaynakları açısından da önemli sorunları bulunmaktadır. Bölge illeri tek ürün tarımına çok bağımlıdır. Bölgesel bazda yapılan tarımlarda tek yönlü tarım ya da tek tip tarım ürünleri yetiştiriciliği yapılmaktadır. (Rize’de çay, Giresun’da fındık gibi). Bu ürünlerde gözlenen kamuya bağımlılık ve kamu kuruluşlarının işlevlerinde beklenen azalma, çiftçi gelirlerinde önemli artışlar hedeflendiğinde, alternatif gelir kaynaklarını geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Kamunun bölgede ağırlıklı olduğu ikinci kesim hizmetler sektörüdür. Hizmet sektörünün 1997 yılı istihdamı 300 bin civarında tahmin edilmektedir. Bunun yarıya yakını kamu istihdamıdır. Türkiye’de beklenen şekilde kamu kesiminin boyutu küçültülürse, Doğu Karadeniz Proje (DOKAP) Bölgesi ciddi şekilde olumsuz etkilenecektir. Bölgenin kendi içinde büyük gelir farklılıkları vardır. Tarım sektöründe kişi başına düşen gelir, Türkiye ortalamasının

yarısından daha azdır. Bölge içinde kıyı kesimleri ile iç kesimler arasında da önemli gelir farklılıkları vardır.(T.C. DPT, 2000) Karadeniz Bölgesi sosyo-ekonomik yönden incelendiğinde, bölgede tarım faaliyetlerinin olduğu ancak, bu faaliyetlerin çok da gelecek vadeden, kişileri geçim noktasında tatmin eden uğraşlar olmadığı gözlenmektedir. Tarımda çeşitliliğin olmaması mevcut tarım ürünlerinin ise yeteli derecede gelir sağlamaması nedeniyle bölgesel yoksulluğun önüne geçilememektedir.

3.2. KARADENİZ'DE SERBEST BÖLGELER

Ülkemizde temel olarak ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla 1987 yılından bu yana 21 serbest bölge kurulmuştur. Serbest bölgeler genel olarak ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon Rize ve Samsun'da olmak üzere üç tane Serbest Bölge bulunmaktadır.

Faaliyete başladıkları yıldan itibaren toplam ticaret hacimleri, Rize Serbest Bölgesi'nin ise 47 milyon dolar civarındadır Rize Serbest Bölgesi'nin 3 milyon dolar civarında olmuştur.

Rize Serbest Bölgesinde ise 2006 yılında 8.000 hacimdeki ticaret 2007 yılında % 45 artarak 11.561 seviyesinde olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ise durum biraz değişmiş ve Rize Serbest Bölgesi ticaret hacmi % 42 oranında düşüş yaşayarak 7.000 ticaret hacmini görmüştür.2006 ile 2010 yılları arasında Rize Serbest Bölgesinde ticaretin çokta umulduğu gibi gitmediği görülmektedir. Beş yıllık veriler ışığında 8.000 seviyelerinde olan ticaret 2010 yılında %54'lük bir düşüş yaşayarak 3.701'lik hacme gerilemiştir. Genel olarak Türkiye'deki serbest bölgelerin ticaret hacimlerine bakıldığında Rize Serbest Bölgesinin en alt sıralarda olduğu görülecektir.

Serbest bölgelerin kuruldukları bölgelerde, üretim artışında önemli değişiklikler yarattığı buna bağlı olarak istihdam oranını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir.

3.2.1. Trabzon ve Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon ili sahip olduğu önemli konum ve Karadeniz iç denizinin kapısı olma özelliği sayesinde tarih boyunca kurulan ülkelerin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Asya ile Avrupa ülkeleri arasında geçiş yolu olarak görev yapması Trabzon ilinin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bunun yanında Trabzon Serbest Bölgesi Trabzon ili için ayrıca bir önem arz etmektedir. Trabzon'un sahip olduğu ticaret hacmini, kurulan serbest bölge ile daha da arttırmak istenmiş ve hem Trabzon ili açısından hem de ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar doğurması amaçlanmıştır.

3.2.1.1. Trabzon'un Genel Durumu

Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Trabzon Kafkasların ve İran transit yolunun başlangıcında yer alır. Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkelerin limanlarıyla bağlantısı bulunmaktadır. Doğu Karadeniz'in merkezi konumundaki Trabzon, tarihin her döneminde bölge hakimiyeti için mutlaka hakim olunması gereken 3000 yıllık bir kenttir. Orta Asya ve Orta Doğu'nun denize açılan kapısı olması nedeniyle çeşitli uygarlıklara merkez olmuştur. Trabzon İmparatorluk başkenti olduğu dönemin ardından Osmanlı devrinde de çok önemli devlet adamları çıkarmış ve daha o günlerde marka şehir olmanın sinyallerini vermiştir. Denize kıyısı olması, doğu-batı geçiş yolları üzerinde bulunması, Çin'den başlayarak Orta Asya'yı boylu boyunca geçip İran üzerinden Karadeniz, oradan da Avrupa'ya ulaşan ipek yolunun en önemli basamaklarından birini oluşturması, bazı dönemlerde serbest şehir statüsünü de alarak tarih boyunca hep önemli bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır.

Ancak Soğuk Savaş dönemi boyunca Trabzon'un uluslararası bir liman olarak önemi azalmış ve buna bağlı olarak bölge ekonomisinde gerilemeler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam eden bu gerileme, 1998'de Sarp Sınır

Kapısının açılmasıyla son bulmuş ve Kafkasya, Rusya Federasyonu ve Orta Asya ile şekillenen ilişkiler Trabzon ve çevresinin önemini tekrar ön plana çıkarmıştır.

Günümüzde mavi ile yeşilin buluştuğu yer olarak anılan Trabzon, "Uluslararası Ticaret Merkezi" olmayı hedef seçmiştir ve tarihsel misyonunu daha ileri noktalara taşımak gayesindedir. Trabzon bugün Liman, Organize Sanayi Bölgesi, Serbest Bölge, Uluslararası Havaalanı, Teknik Üniversite ve Dünya Ticaret Merkezi gibi dış ticareti için gerekli altyapı yatırımlarına ve bunların yanında muhteşem doğal güzellikleri, sosyal ve kültürel yapısıyla büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, Trabzon merkezli Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkiye'yi Kafkasya, Rusya Federasyonu ve Orta Asya'ya bağlayacak bir ticaret üssü olmaması için hiçbir neden yoktur. Geçmişte dokuz yabancı elçilik bulunduran ve sanatsal etkinlikleriyle ülkenin kültürel anlamda en zengin illeri arasında yer alan Trabzon'un bahsi geçen özellikleri kullanılarak, örnekleri Hong Kong ve Dubai'de görüldüğü üzere Asya'ya yönelik bir serbest ticaret merkezi haline getirilmesi arzulanmaktadır. Bunun yanında Trabzon'un, enerji aktarım hatları ve yapımı planlanan petrol boru hatlarına yakınlığı da stratejik önemini pekiştirmekte ve serbest ticaret merkezi haline getirilmesi için basamak teşkil etmektedir (www.transbas@com.tr , 2012)

3.2.1.2. Trabzon Ticaretinin Genel Durumu

Tarihi İpek yolu üzerinde bulunan Trabzon yüzyıllar boyunca doğuda İran'a kuzeyde Rusya ve Kafkasya'ya açılan bir ticaret kapısı olmuştur. Çin'den başlayarak Orta Asya'ya birden fazla güzergaha ayrılan İpek Yolunun önemli güzergahlarından biri olarak Trabzon yolu kullanılmış doğunun zenginlikleri Trabzon Limanı yoluyla batıya geçmiştir. Trabzon, dünyanın büyük denizlerle bağlantısı bulunan ve en büyük iç deniz olan Karadeniz kıyısında kurulmuş olup başta İran Rusya ve Türk Cumhuriyetleri transit yolunun başlangıcında stratejik bir noktada yer almaktadır. Trabzon ili ticaret yapısı ile Türk ekonomisi ve özellikle Karadeniz bölgesi içerisinde önemli bir potansiyel teşkil etmektedir. 1988 yılında Sarp Sınır Kapısı'nın

açılmasıyla birlikte Trabzon Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan gelen alışveriş amaçlı turizmin temel merkezi olmuştur. Bu dönemde Karadeniz Bölgesi'nde BDT üyesi ülkelerin sınırlarına yakın ve karayolu ile kolay ulaşılır olması nedeniyle Rize ve özellikle Trabzon illerine kitlesel bir akım başlamıştır. Nüfus yapısı ve ekonomik gelişmenin yanı sıra hava ve deniz ulaşımındaki avantajları Trabzon'un bölge içerisinde bir alışveriş merkezi olmasını sağlamaktadır (Genç, 2007, 135). Sahip olduğu stratejik konum dolayısıyla Trabzon şehri tarih boyunca dikkatleri üzerinde toplamıştır. Doğu ile batı arasında limanları sayesinde köprü görevini üstlenmiştir. 1988 yılında açılan sınır kapısı ile birlikte artık turizm alanında hizmet vermeye başlamıştır.

Bugün yaklaşık 350 milyon nüfusu barındıran bir coğrafyadan oluşan BDT ve Türki Cumhuriyetler, bölgeye olan yakınlıkları dolayısıyla Trabzon için büyük ticari fırsatlar sunmaktadır ve Trabzon konumu itibariyle Asya ülkelerine açılan bir kapı görevi üstlenmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda Trabzon'un, Türkiye'nin bu bölgelerle olan ticaretinin arttırılmasında oynayacağı kilit rol belirginleşmektedir. Bu coğrafyanın önemi, yeraltı ve yerüstü kaynakları itibariyle son derece zengin ülkelerden oluşmasının yanında, bu toplumlarla tarih, din, dil ve kültür birliğinin bulunmasıdır. Trabzon, tarihte İpek Yolu ticareti döneminde olduğu gibi bugün de Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya arasındaki ticaret yolları üzerinde önemli bir geçiş noktasıdır. Böylece hem Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde Asya ile ticarete hem de Gümrük Birliği içerisinde Avrupa ile Asya arasında köprü görevini yerine getirmektedir. Trabzon, binlerce yıllık geçmişi eşsiz doğal güzellikleri çağın gelişmelerinin önüne koyduğu olanaklar ve bu olanakları değerlendirmeye çalışan insan gücüyle önemli bir çekim merkezidir. Trabzon, gelişen yeni durumlar karşısında gerek ülkemiz gerekse bölgemiz açısından fevkalade önem arz etmektedir. Doğu Avrupa, Orta Asya Ortadoğu üçgeninin odak noktasında ve geçiş yolları üzerinde bulunan Trabzon, stratejik konumunun verdiği misyonunu değerlendirmesi sağlanabilirse, ülke ekonomisi içinde de önemli roller üstlenebilecektir (www.transbaş@com.tr, 2012)

3.2.1.2.1. İç Ticaret

Trabzon’da iç piyasanın canlandığı aylar genellikle destekleme alımlarına konu olan çay, tütün ve fındık gibi ürünlerin satışa sunulduğu dönem olan yaz ve sonbahar aylarıdır. Ürünlerin satışa sunulduğu dönemlerde ise piyasa canlılık kazanmaktadır. Trabzon, bir üretim merkezi olmaktan daha çok bir tüketim merkezi konumundadır. İlde yeterli ekim alanı ve gelişkin bir sanayi alanı olmadığından pek çok tarım ve sanayi ürünü diğer illerden sağlanmaktadır. Özellikle temel gıda maddelerinin bir çoğu ile dayanıklı sanayi mamullerinin hemen hemen tamamı diğer üretim merkezlerinden temin edilmektedir (www.transbaş@com.tr , 2012).

3.2.1.2.2. Dış Ticaret

Dış ticaret, ticaretin yönünün ve büyüklüğünün ihracat ve ithalat ile belirlendiği ticaret çeşididir. İthalat ve ihracat gelir ve giderlerinin toplamı da dış ticaret olarak tanımlanmaktadır. Trabzon doğu ile batı arasında köprü şehir olarak görüldüğünde ve aynı zamanda sahip olduğu ticaret potansiyeli ile dış ticarete olumlu katkılar sağlayacağı gerçektir.

Trabzon ilinden yapılan ihracatın gelişimi incelendiğinde ihracatın sürekli olarak arttığı dikkat çekmektedir. Nitekim 2000’de 130 milyon \$ olan ihracat 2000-2004 döneminde %346 oranında artarak 2004’te 578 milyon\$ ‘a yükselmiştir.

Tablo 13: Trabzon İli Sektörel Bazda İhracat İstatistikleri (1000\$)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım ve Hayvancılık	241.291	397.136	698.208	511.072	620.364	599.351	590.512	723.515	752.219	720.576
Balıkçılık	83	230	96.425	44	170	71	141	176	160	172
Madencilik	335	199	105	570	1.998	2.240	2.891	3.815	4.170	6.395
İmalat Sny	88.122	162.473	267.470	216.950	270.107	309.286	222.266	283.777	331.869	372.195
Tpt ve ParakendeTic	-	55	-	72	78	32	17	47	109	251
Sosyal Hzmt					1	12	0.8	0.2	-	-
Toplam	329.833	560.095	965.881	728.710	892.721	910.994	815.832	1.011.332	1.088.528	1.099.590

Kaynak:www.tuik.gov.tr , 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Trabzon ili sektörel olarak ihracat istatistikleri incelendiğinde, Trabzon ili ihracatında 2003-2012 yılları arasında bazen artış bazen düşüş yaşasa da son yıllarda artan oranlı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Bu artışta en fazla pay sahibi olan sektör ise tarım ve hayvancılık sektörüdür. 2003-2012 yılları arasında tarım ve hayvancılık sektörü % 298 oranında artış kaydetmiştir. Trabzon ilinin sektörel bazdaki ihracatında toplamda %333 oranında artış gözlenmektedir.

Tablo14: Trabzon İli İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (1000\$)

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İtalya	51.675	110.227	315.293	169.477	140.019	125.660	99.060	83.729	122.875	141.979
Rusya Fed	60.530	95.053	101.778	147.492	238.321	293.443	313.070	387.244	313.659	278.399
Almanya	62.697	73.775	118.771	91.157	102.486	95.034	86.766	88.128	131.100	120.431
Fransa	43.023	65.417	82.552	64.056	91.192	64.645	65.752	112.259	128.313	107.442
Belçika	8.018	18.346	32.116	17.088	19.843	24.233	12.200	24.792	22.746	23.869
İspanya	8.243	14.555	16.695	12.672	8.640	8.652	5.920	13.273	6.277	9.740
Hollanda	5.013	10.932	15.625	10.257	16.152	13.805	10.538	18.068	25.867	20.260
Brezilya	2.908	9.672	14.112	9.446	6.149	4.835	6.796	6.158	10.192	12.574
Avusturya	6.173	13.304	22.568	15.171	18.608	15.953	15.376	15.803	18.041	29.396
Yunanistan	4.724	6.444	6.644	5.917	7.787	4.324	3.501	1.123	1.320	5.837
ABD	9.617	5.893	6.909	7.479	7.918	8.430	4.625	10.669	14.362	14.290
İsveç	2.752	5.676	8.349	7.235	4.966	7.983	9.492	9.457	10.728	9.488
TrabzonSB	2.613	4.429	5.517	5.466	16.346	22.704	6.061	7.336	44	
Norveç	1.885	3.791	9.008	3.654	12.078	10.987	3.033	4.035	6.268	5.966
TOPLAM	329.833	560.095	965.881	728.710	892.721	910.994	815.832	1.011.332	1.088.528	1.099.590

Kaynak: www.ekonomibakanligi.gov.tr, 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Trabzon ilinin ihracatının ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, toplam olarak ticaret hacminin artarak ilerlediği görülmektedir. 2003-2012 yılları arasında toplam ticaret hacmi %333 oranında arttığı görülmektedir. 2003 yılında Trabzon ilinin en fazla ticaret hacmine sahip ülke Almanya olurken, 2004 yılında birinciliği İtalya almıştır. 2005 ve 2006 da ticaret hacminde önderliği sürdüren İtalya, 2007 den itibaren birinciliği Rusya'ya devretmiştir. Rusya'nın 2007 -2012 yılları arasında Trabzon'un en büyük ticaret hacmine sahip ülkesi olmuştur. Trabzon SB ise; 2003-

2008 yılları arasında önemli ticaret hacmine sahipken, 2008 yılından sonra ticaret hacmi azalan yönlü bir seyir izlemektedir.

Tablo 15: Trabzon ili Karadeniz’e Sınır Ülkelerle Olan Ticareti (1000\$)

Ülkeler	İhracat				İthalat			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Rusya Fed	313.070	387.244	313.659	278.413	38.312	38.807	35.152	82.392
Gürcistan	23.589	21.903	22.796	30.753	2.980	4.507	3.974	889
Bulgaristan	850	3.987	3.816	1.910	0	3	531	0.04
Romanya	760	1.857	1.770	1.066	287	45	846	66
Ukrayna	9.358	5.822	8.058	10.583	4.407	2.583	1.015	460
Trabzon SB	6.702	7.867	2.186	265	222	286	22	3.116
Toplam	354.333	428.682	352.289	322.993	46.210	46.233	41.542	86.925
SB Payı	% 1.8	% 1.8	% 0.6	%0.08	% 0.4	% 0.6	% 0.05	% 3.5

Kaynak: www.tuik.gov.tr ,2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Trabzon ilinin Karadeniz’e sınırı olan ülkelerle olan ticaretinde en büyük payı Rusya Federasyonu’na aittir. Gerek ihracat gerek ithalat yönüyle Rusya Federasyonu diğer ülkelerden daha büyük oranda ticaret hacmine sahiptir. Yıllar itibariyle genel olarak ticaret hacimleri artsa da bu oranın değişmediği görülmektedir. Trabzon ilinin daha fazla ihracat geliri elde ettiği görülmektedirken, ithalatta aynı başarıyı gösterememiştir.

Trabzon ilinin Karadeniz’e sınırı olan ülkelerle olan ithalatında, ilk sırayı Rusya Federasyonu almaktadır. Trabzon ilinin Rusya Federasyonu ile 2009 yılında 38 milyon \$ iken 2012 yılına gelindiğinde % 200 artarak 82 milyon\$ ulaşmıştır.Trabzon’un en az ithalat yaptığı ülkenin ise Bulgaristan olduğu görülmektedir. Trabzon SBnin ise yıllar itibariyle giderek daha fazla ithalattan pay aldığı görülmektedir.

3.2.1.3. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon Serbest Bölgesi 1992 kurulmuş olup 12.500 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 38.000 m²'lik bir alana sahiptir. Trabzon Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi 874 milyon dolar civarındadır. Trabzon Serbest Bölgesi 2006 yılı itibariyle ticaret hacmi 14.000 iken 2007 yılında % 285 oranında artarak 39.000 olmuştur. 2008 yılında ticaret hacmi %173 oranında artış göstermiştir. 2009 yılında ise ticaret hacminin artık azalış yönünde seyir izlediği görülmekte ve % 37'lik bir düşüş yaşanmaktadır. 2010 yılında, 2009 yılının ticaret hacmine göre %13 artmıştır. Beş yıllık sürede bazen artarak bazen azalarak devam eden bir süreç yaşanmıştır. Fakat başlangıç olarak alınan 2006 yılı ile 2010 yılı arasında ticaret hacminin % 356 oranında arttığı gözlenmektedir. Trabzon Serbest Bölgesinin 2006 yılı ile 2010 yılları arasında ticaret hacimlerinde oluşan % 356'lık büyüme hem şehrin hem de bölgenin büyümesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Büyümenin yanında Serbest bölgelerin sunduğu birçok nimetten faydalanma imkanı da sunmaktadır.

Trabzon Serbest Bölgesi ilk ticarete başladığı günden bugüne kadar toplam 689.782.124 \$ ticaret hacmine ulaşılmıştır. Fonksiyonları bakımından serbest liman niteliğinde olan Trabzon Serbest Bölgesi ise, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile Avrupa Ülkeleri arasında, transit mal taşımacılığında bir üs olarak faaliyet gösterme özelliğine sahiptir. 1990 yılında S.S.C.B.'nin dağılması sonucu uğradığı değişim ile Doğu Bloku ülkeleri gerçekleştirilen ticaret arttırılmaya çalışılmıştır. İşlem hacmi bakımından 1995 yılına kadar artış görülen Trabzon Serbest Bölgesi'nde, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde görülen krizden sonra ticaret hacminde azalış gerçekleşmiştir. Bölge, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) üye ülkelere coğrafi olarak yakın olarak yer almaktadır. İran transit yolları ile tarihi ipek yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu konum nedeniyle de bölge ticareti başta Rusya Azerbaycan ve Gürcistan olmak üzere eski SSCB ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleriyle yapılmaktadır. Bölgede halihazırda 8'i yerli 9'u da yabancı olmak üzere toplam 17 firma ticari faaliyette bulunmaktadır (Kök, 1998, 36).

3.2.1.3.1. Trabzon Serbest Bölgesinin Faaliyetleri

Yüksek Planlama Kurulunun 17 Temmuz 1990 tarihli 90/T-47 no'lu Kararı ile faaliyet konular Bakanlar Kurulunun 8 Mayıs 1990 tarih ve 90/450 sayılı Kararı ile hususları belirlenmiş olan Trabzon Serbest Bölgesinde depolama, paketleme, ambalajlama, montaj-demontaj, alım-satım, bankacılık-sigortacılık ve Devlet Planlama Teşkilatınca uygun görülecek faaliyetlerin yapılmasına ve Trabzon Serbest Bölgesini kurup işletecek 1.5 milyar T.L. nominal sermayeli şirkete Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün iştirak taahhüdünün kuruluş kaynaklarından karşılanması kaydıyla % 34 oranında iştirakine, 17 Temmuz 1990 tarihinde karar verilmiştir (Kök, 1998, 61).

Trabzon Serbest Bölgesi faaliyetleri arasında hemen hemen tüm serbest bölgelerde görülen ve serbest bölge olma gereğinden kaynaklanan depolama, satış, imalat, teslimatlar vb. birçok faaliyette bulunmaktadır.

3.2.1.3.1.1. Trabzon Limanı

Trabzon limanı, esas kuzeye doğru çizilen uzunlukları 1 mil olan iki hayali çizgi arasındaki deniz bölgesi üzerine kurulmuştur. Bu çizgilerin ilki, batıdaki Hacıbeşir nehrinden başlar, ikincisi ise doğudaki Hopis burnundan başlar. Bu çizgileri birleştiren üçüncü bir hat ise liman bölgesini belirtmektedir. Liman iki ayrı bölüme ayrılmaktadır. Tesisler yedi rıhtımdan ibarettir ve bu limanların senelik toplam 2,000 gemilik kapasitesi vardır. Ayrıca konteynır terminali ve serbest bölge mevcuttur. Kargo işlemleri günde iki vardiya ile 17 saat hizmet verir ve kılavuzluk hizmetleri tüm sene boyunca günde 24 saat verilir. Günümüzde liman trafiğinin büyük bölümü Avrupa ve Ortadoğu arasında giden genel kargo, konteynır nakli ve kuru hacim mallardan ibarettir. Genişleme ve gelişme açısından hem hizmet verilen piyasalar hem de nakil edilen kargo bazında fırsatlar vardır. Sürekli olarak üç vardiya

bazında çalışıldığı zaman liman senede toplam 3.8 milyon ton kapasitede çalışabilir (www.transbaş@com.tr, 2012).

Trabzon serbest bölgesinin altyapısı uluslar arası standartlardadır. Ticaret merkezi serbest bölgenin içindeki binasında hizmet vermektedir. 1.500 m²'lik ofis alanı, tüm çağdaş ticaret donanımı ile hizmet vermektedir. Bu olanakların kapsamında otopark, telefon, teleks, internet ve faks hizmetlerinden yararlanmak mümkündür. Ticaret merkezi aynı zamanda liman ofisleri, serbest bölge gümrük ve polis birliklerinden yararlanabilir. Bunlardan dolayı serbest bölge ve limanlar içinde ticaret yapmak için ideal konumdadır, ve iletişim ve yönetim için tüm altyapıyı içermektedir. 50m²'den itibaren çok sayıda birimi alma kapasitesine sahiptir (www.transbaş@com.tr, 2012).

Tüm faaliyette bulunacak yatırımcılara arazi ve kapalı alanların kiralanması, bölge içerisindeki yükleme boşaltma, nakliye ve buna benzer hizmetlerin verilmesi, bölge tanıtımı ve yeni yatırımcıların bölgeye kazandırılması, elektrik, su, atık su, telekomünikasyon hizmetlerinin sağlanması, yeşil saha ve park yerlerinin tesisi, genel temizliğin sağlanması, altyapı sorunlarının giderilmesi, geliştirilmesi ve hizmete hazır tutulması gibi hizmetler sunulmamaktadır (www.tranbaş@com.tr, 2012).

Trabzon Serbest Bölge'si BDT ve KEİ' ne üye ülkelere coğrafik olarak yakın bulunmaktadır. Bu durum haliyle ticaret hacim rakamlarının yüksek seviyelerde seyir izlemesini beraberinde getirmektedir. Bölgede 8'i yerli 9'u yabancı olmak üzere 17 firma bulunmaktadır.

Trabzon Serbest Bölgesinde yurtdışından bölgeye 7 milyon \$, bölgeden yurtdışına 8 milyon \$ olmak üzere toplamda 15 milyon \$ ticaret hacmi bulunmaktadır. Serbest bölgelerin ülkeye sağladıkları avantajlar göz önüne getirildiğinde artan ticaret hacimleri ve bu hacmin ülkeye kazandırdıkları, serbest bölgelerde istihdam olan kişi sayısı ki Trabzon Serbest Bölgesinde 88 kişidir , ticarete albeni kazandırmak amacıyla serbest bölgeye yapılan altyapı hizmetleri ve

kaliteyi artırma çabaları ve en önemlisi tüm bu ticari neticesinde ülkeye döviz girişi sağlanması serbest bölgelerin yadsınamaz gerçeklerindendir.

3.2.1.3.1.2. Ticaret Hacmi

Türkiye ile bölge arasındaki ticari ilişkiler ihracat ve ithalat üzerine sürdürülmektedir. Trabzon Serbest Bölgesi ile üçüncü ülkeler arasındaki ticaret ise uluslararası teamüllere göre düzenlenmiştir. Bölgenin kuruluşundan 1995 yılı sonuna kadar artış eğilimi gösteren ticaret hacmi özellikle 1995 ve 1996 yıllarında önemli seviyelere ulaşmıştır.(100 milyon\$'ın üzerinde) 1995-2000 dönemi içerisinde sürekli olarak düşüş gösteren ticaret hacmi 2001 ve 2002 yıllarında tekrar artış göstermiş olmasına rağmen izleyen yıllarda yine azalış kaydetmiştir (www.transbaş@com.tr, 2012).

Tablo16: Trabzon Serbest Bölgesi'nin Ticaret Hacmi (2005)

Yıllar	Türkiye'den Blg'ye \$	Blg'den Türkiye'ye\$	Yurtdışından Blg'ye\$	Blg'den Yurtdışına\$	Toplam Tcrt Hcm \$	Toplam Tcrt Hcm%
1992	0	611.381	3.636.921	630.094	4.878.396	-
1993	462.027	876.569	6.315.279	5.962.107	13.616.072	179.1
1994	4.034.034	2.810.598	16.895.273	20.371.729	44.111.634	224.0
1995	9.155.641	4.235.403	61.161.692	74.211.136	148.763.872	237.2
1996	8.642.799	11.042.171	46.385.241	53.247.860	119.318.071	-19.8
1997	4.038.000	1.310.000	26.049.000	33.609.000	65.006.000	-45.5
1998	2.309.000	1.407.000	26.648.000	27.117.000	57.481.000	-11.6
1999	554.000	1.567.000	11.334.000	13.207.000	26.662.000	-53.6
2000	519.000	1.744.000	6.459.000	7.192.000	15.914.000	-40.3
2001	904.778	1.560.181	16.026.163	18.223.987	36.715.109	130.7
2002	1.567.145	1.347.730	20.016.118	25.678.575	48.609.568	32.4
2003	3.263.820	112.630	16.543.617	27.036.013	46.956.079	-3.4
2004	4.865.120	193.739	2.259.443	7.997.612	15.315.913	-67.4
1992-2004	40.315.364	28.818.492	259.729747	314.484.113	643.347.714	

Kaynak: Genç, 2007, 144

1992 -2004 yılları arası toplam ticaret hacmi rakamları 1992 yılında 5 milyon iken 2004 yılında 15 milyon seviyelerine ulaşmıştır.Toplamda 12 yıllık süre zarfında

bu ticaret hacmi 643 milyon rakamına ulaşmıştır. Bu durumda Trabzon serbest bölgesinin önemli bir ticaret hacminin olduğu anlaşılmaktadır.

1995 yılında 148 milyon \$ zirve seviyesinde olan ticaret hacmi, 1999 yılında 1993 yılı seviyelerine gerileyerek 26 milyon \$ olmuştur. 2000 yılında ise 1999 yılına oranla %42 gerileyerek 15 milyon \$ seviyelerine inmiştir. Çevre ülkelerdeki ekonomik kriz iyi gitmekte olan Trabzon Serbest Bölgeler projesini olumsuz etkilemiştir (Ural, 2009: 35).

3.2.1.2.3. Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı

2003 yılında toplan 47 milyon \$'lık ticaret hacminin %7'si Türkiye'den Trabzon serbest bölgesine, %0,2 si bölgeden Türkiye'ye, %35 si yurtdışından bölgeye ve %57 si bölgeden yurtdışına gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında ise toplam 15 milyon \$'lık ticaret hacminin %32'si Türkiye'den bölgeye gerçekleşirken, %1'i bölgeden Türkiye'ye, %14'ü yurtdışından bölgeye ve %52'si bölgeden yurt dışına gerçekleşmiştir.

Tablo17: Trabzon Serbest Bölgesi Ticaret Hacminin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2005)

	Yurtdışından Blg'ye (\$)	Yurtdışından Blg'ye (%)	Blg'den Yurtdışına\$	Blg'den Yurtdışına%	Top.Tcrt Hcm(\$)	Top.Tcrt Hcm(%)
OECD ve AB Ülkeleri	842.535	11.8	6.245.086	76.2	7.087.621	46.3
AB Ülkeleri	842.535	11.8	5.779.481	70.6	6.622.016	43.2
Diğer OECD Ülkeleri	0	0.0	465.605	5.7	465.605	3.0
Diğer Avp Ülkeleri	0	0.0	719.992	8.8	719.992	4.7
Türk Cum	110.364	1.5	0	0.0	110.364	0.7
Eski SSCB	252.866	3.5	992.473	12.1	1.245.339	8.1
İslam Ülkeleri	0	0.0	37.981	0.5	37.981	0.2
Diğer Ülkeler	1.053.679	14.8	2.080	0.0	1.055.759	6.9
Türkiye	4.865.120	68.3	193.739	2.4	5.058.859	33.0
TOPLAM	7.124.563	100.0	8.191.350	100.0	15.315.913	100.0

Kaynak: Genç, 2007: 146

Trabzon serbest bölgesinin yurtdışından bölgeye toplamda 7 milyon \$ ticaret geliri bulunmaktadır. Bu oranın aslan payının %68 ile Türkiye’de olduğu görülmektedir. Bölgeden yurtdışına toplamda gerçekleşen ticaret değeri 8.191.350 olan gelir ise en yüksek oran %76 ile OECD ve AB ülkelerinden olmaktadır. Genel durum itibariyle tüm ticaret hacmi göz önüne alındığında toplam ticaret hacminin 15 milyon \$ olduğu görülmektedir. En büyük ticaret hacminin OECD ve AB ülkelerine olduğu ikinci sırada ise, AB ülkeleri gelmektedir.

Tablo 18: Trabzon Serbest Bölgesi Ticaret Hacimleri (1000\$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
2002	1.418	579
2003	3.192	70
2004	4.429	0
2005	5.517	0
2006	5.479	55
2007	16.392	0
2008	22.987	257
2009	6.702	222
2010	7.867	286
2011	2.186	22
2012	265	3.116

Kaynak: www.ekonomibakanligi.gov.tr, 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Trabzon Serbest Bölgesi 2002-2012 yılları arasındaki ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde, 2002 yılından itibaren gözle görülür şekilde artan ihracat rakamları 2005 yılında zirveye ulaşmıştır. Fakat 2005 yılından sonra bu yükseliş yerini azalan yönde seyir izleyen rakamlara bıraktığı gözlenmektedir ki en düşük rakam 2012 yılında kendini göstermektedir. İthalat ise, daha dalgalı bir seyir izlemektedir ki 2004, 2005 ve 2007 yıllarında hiç ithalatın olmadığı görülmektedir. 2012 yılında ise en düşük ihracat rakamının tersine en yüksek ithalat rakamına ulaşmıştır.

3.2.2. Samsun Serbest Bölgesi

Samsun gerek Karadeniz'deki stratejik konumu gerekse bölgedeki sosyo-ekonomik yapısı ile Türkiye'nin önemli kentlerinden birisidir. Yaklaşık 10 bin km² yüz ölçümüne sahip şehirde 1 milyonun üzerinde nüfus bulunmaktadır. Samsun, bölgedeki diğer illerle karşılaştırıldığında kara, hava, deniz yolu ve demir yollarına sahip olması nedeni ile ulaştırma alt yapısı yönünden avantajlı olduğu söylenebilir. Kara yolu açısından bakıldığında Karadeniz Bölgesi'ni İç ve Batı Anadolu'ya bağlamasından dolayı Samsun önemli bir ulaşım merkezidir. Bölgenin en önemli hava yolu altyapısı olan uluslararası Samsun Çarşamba Havaalanı iç hatlar terminali yıllık 1.5 milyon dış hatlar terminali 500 bin yolcu kapasitesine sahiptir. 2010 yılında hava limanında 9 bin uçağa ve 950 bin yolcuya hizmet verilmiştir. Gelişmiş ulaştırma alt yapısının da etkisiyle Samsun önemli bir ticaret kentidir. Samsun'da 2010 yılında 196 firma dünyanın 124 ülkesine 275 milyon dolar ihracat gerçekleştirirken yine 2009 yılında 216 firma 612 milyon dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde 500 GRT'den büyük gemilerin yanaşabileceği toplam liman sayısı 39'dur. Doğu Karadeniz'de yer alan Samsun, Alport (Trabzon), Riport (Rize), Park Denizcilik (Rize) limanları birbirlerinden ayrı hinterlantlara hizmet vermektedir. Batı Karadeniz'de ise Zonguldak ve Erdemir (Ereğli) limanları önemli limanlardır. Bir bütün olarak Karadeniz bölgesi limanlarında konteynır trafiğinin çok düşük olmasına rağmen bölge limanlarında 2010 yılında toplam 22,6 milyon ton genel kargo ve dökme yük trafiği gerçekleştirmiştir (Esmer ve Oral, 2011: 2).

Tablo 19: Konteynır Elleçlemesi Yapan Karadeniz Limanları

Liman Adı	Ülke	2006	2007	2008	2009	2010
Odesa	Ukrayna	395,600	523,881	572,140	255,555	351,600
Ilichevsk	Ukrayna	334,196	455,496	680.314	256,825	301,500
Poti	Gürcistan	115,000	184,792	209,614	172,800	209,797
Varna	Bulgaristan	100,000	99,713	155,526	112,611	118,702
Novorossiysk	Rusya	226,570	342,183	381,000	234,800	471,400
Burgaz	Bulgaristan	33,000	50,000	26,000	45,000	50,000
Köstence	Romanya	1,138,168	1,411,000	1,380,918	594,299	556,694
Toplam		2,342,534	3,067,065	3,405,512	1,671,890	2,059,693

Kaynak: Esmer ve Oral, 2011: 8

Samsun Serbest Bölgesi 1996'dan beri faaliyet göstermektedir. Samsun Serbest Bölgesi, 2008 yılında 400.000 bin \$ ticaret hacmi elde ederken 2009 'da bu rakam 37.000 2010 yılında 93.000 2011 yılında ise 120.000 bin \$ olmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 27.11.1995 tarih ve 95/7523 sayılı kararı ile yer ve sınırları belirlenen Samsun Serbest Bölgesi'ni yine karar uyarınca SASBAŞ Bayındır Samsun Serbest Bölgesi A.Ş.kurup işletmekle yetkili kılınmıştır. Bu çerçevede DTM Serbest Bölge Genel Müdürlüğü ile SASBAŞ arasında 06.03.1996 tarihinde sözleşme imzalanarak faaliyet ruhsatı alınmıştır. 1.756 m²'lik rıhtım uzunluğu 588.250 m²'lik alanı 12m²'lik maksimum derinliği ile Karadeniz en büyük Türkiye'nin ise 5. büyük limanı olan Samsun Limanı Türkiye Ekonomisinin kuzeye açılan kapısı olarak önem arz etmektedir. Bunu değerlendirmek için 25 Eylül 1995'te SASBAŞ-Bayındır Samsun Serbest Bölge kurucu ve işleticisi A.Ş. kurulmuştur. Bölgede makine tamir-montaj, kimyevi madde, gıda işleme tekstil, ambalajlama faaliyetleri yapılmakta olup Rusya'ya ve Ukrayna'ya düzenli Ro-Ro seferleri yapılmaktadır. BDT(Bağımsız Devletler Topluluğu)ülkeleri İran ve Orta Asya Ülkelerine transit taşımacılık yapılmaktadır ([www.sasbas@](http://www.sasbas.com.tr) com.tr, 2012).

İşletme Sözleşmesine göre Sasbaş, bölgenin alt ve üst yapı tesislerini inşa edecek, bunun yanında sözleşmenin imzalandığı ilk yıldan itibaren ve kullanıcılara verilmek üzere 100'er m²'lik en az 10 işyeri ve 5.000 m²'lik en az bir depo ve bilahare kullanıcı taleplerinin gerisinde kalmamak şartıyla yeterli miktarda işyeri, depo ve

açık alan inşa ederek kullanıcıların hizmetine sunacağını taahhüt etmiştir. Sasbaş taahhüdü kapsamında ve Samsun Serbest Bölgesi Yerleşim Projesi doğrultusunda aşağıdaki inşaatları yapmıştır;

Serbest Bölge kamu birimleri idari binası ile Sasbaş idari binası 1998 yılı Aralık ayında tamamlanarak 1999 yılı Ocak ayında hizmete geçirilmiştir. 5.000 m²'lik kapalı depo, 28 adet toplam 850 m²'lik büro ve banka binası kontrol ve güvenlik binası, trafo binası, kantar tesisi ile ısı merkezi binası tamamlanarak hizmete sokulmuştur. 1.125 m²'lik 10 adet işyeri binasına ait kaba inşaatı tamamlanmış olup, yapılaşma devam etmektedir. SASBAŞ, İhracatçı firmalara dünya pazarında rekabet güçlerini arttırmak, Türk sanayine ileri teknoloji ve ucuz hammadde girişini hızlandırmak üzere kurulmuştur. Ayrıca yatırımlar yönünden fakir Samsun ilinde özel sektör tarafından gerçekleştirilen en büyük yatırımlardan birisidir(www.sasbas@com.tr, 2012).

3.2.2.1. Sasbaş Faaliyetleri

Yüksek Planlama Kurulu tarafından Samsun Serbest Bölgesinde faaliyet konuları aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

3.2.2.1.1. Ticaret ve Hizmet Faaliyetleri

- Ambalajlama, depolama, tasnifleme, tamir, montaj ve benzeri işlemler dahil olmak üzere ticari faaliyetleri kolaylaştırıcı işlemler.
- Bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik dahil olmak üzere uygun görülecek diğer hizmet faaliyetleri olarak belirlenmiştir.

3.2.2.1.2. Üretim Faaliyetleri

İmalat sanayi sektöründe yer alan faaliyetler ile tekstil mamulleri, hammaddeleri, konfeksiyon üretimi ve özellikle elektronik, optik, tıbbi elektronik,

elektrikli ölçü aletleri, hesap makineleri, bilgisayar ve benzeri ekipmanların üretimi ve konfeksiyon aksesuarları ile yurtiçi tüketiminin yanı sıra ihracata da katkısı olmak kaydıyla her türlü tarımsal ve sanayi üretim faaliyetlerini sürdürmektedir (www.sasbaş@com.tr. 2012).

Samsun Serbest Bölge İşletici Faaliyet Alanları:

- Açık Alan Kiralama
- İşyeri Kiralama
- Kapalı Alan Depo Kiralama
- Depo Kiralama
- Açık Stoklama
- Ofis Kirası
- Yükleme & Boşaltma Hizmetleri
- Ardiye Hizmetleri

3.2.2.2. Samsun Serbest Bölgesinin Genel Durumu

Türkiye'deki 18 serbest bölgede, geçen yıl bir önceki yıla göre, toplam ticaret hacmi % 5 artış gösterdi. 2009 ile 2010 yıllarında serbest bölgelerde gerçekleşen ticaret hacmi ve değişim oranları şöyle oldu. Serbest bölgeler arasında, 2010 yılı ticaret hacminde en fazla artışı % 150 ile Samsun Serbest Bölgesi kaydetti. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerinden edinilen bilgiye göre, 2009'da serbest bölgelerde toplam 17 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen ticaret hacmi, geçen yıl % 5 artışla 18 milyar dolara yükseldi. Serbest bölgeler arasında geçen yıl en yüksek artış bir önceki yıla göre % 150 ile Samsun Serbest Bölgesinde gerçekleşti. Samsun Serbest Bölgesi'nde, 2009'da 37 milyon 290 bin dolar olan ticaret hacmi, geçen yıl 93 milyon 21 bin dolara yükseldi. Samsun Serbest Bölgesi'ni sırasıyla % 88 artışla Denizli, % 41 artışla Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi ve % 27 artışla Adana-Yumurtalık Serbest Bölgeleri izledi. Denizli Serbest bölgesinde 2009'da 33 milyon 79 bin dolar tutarında ticaret yapılırken bu rakam geçen yıl 62 milyon 48 bin dolara yükseldi. Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi'nde 2009'da 164 milyon 828 bin dolar olan

ticaret hacmi geçen yıl 231 milyon 643 bin dolara, Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesinde 2009'da 172 milyon 937 bin dolar olan ticaret hacmi de 2010'da 219 milyon 516 bin dolara yükseldi (www.sasbas.com.tr. 2012).

2009 ile 2010 yıllarında serbest bölgelerde gerçekleşen ticaret hacmi ve değişim oranları şöyle olmuştur:

Tablo 20: Serbest Bölgelerde Gerçekleşen Ticaret Hacimleri(1000 \$)

Bölgeler	2009(Bin \$)	2010(Bin \$)	%Değişim
İst. Deri	3.867.187	4.270.831	10,44
Ege	2.658.772	2.502.919	-5,86
İst. Atatürk Hvl	2.954.765	2.718.109	-8,01
Mersin	1.918.637	2.227.309	16,09
İst.Trakya	1.190.035	1.480.979	24,45
Avrupa	1.180.940	1.288.563	5,69
Bursa	1.279.473	1.352.280	9,11
Antalya	605.927	716.721	18,29
Kocaeli	810.654	387.919	-52,15
Kayseri	442.397	525.028	18,68
Menemen Deri	280.040	307.913	9,95
Samsun	37.290	93.021	149,45
Adana-Yumurtalık	172.937	219.516	26,93
Gaziantep	110.740	128.338	15,89
Tübitak-Mam Tek.	164.828	231.643	40,54
Trabzon	42.675	48.495	13,64
Denizli	33.079	62.048	87,58
Rize	6.507	3.701	-43,12
Mardin	–	–	–
Toplam	17.756.882	18.572.206	4,59

Kaynak: www.sasbas.com, 2012

SASBAŞ verilerine göre oluşturulan tabloya göre, Türkiye'deki serbest bölgeler içinde en fazla ticaret hacmine sahip olan serbest bölge Samsun Serbest Bölgesi olmuştur.%150 büyüyerek 93 milyon \$ kazanım elde etmiştir. Sahip olduğu

bu ticaret hacminin hem bölge ekonomisine hem de ülke ekonomisine büyük oranda getirileri olması yadsınamaz.

Samsun Serbest Bölgesi ülkemizin Karadeniz çevresindeki ülkelerle ticareti artırmak, bu havzadaki ticaret hacminden daha çok pay almak amacıyla kurulmuştur. Karadeniz Bölgesinin en büyük, Türkiye'nin 5. büyük limanı olan Samsun Limanı Türkiye ekonomisinin kuzeye açılan kapısıdır. Türkiye'deki konumu itibarıyla Samsun Limanı Tokat, Çorum, Ankara, ve Amasya gibi ihracat potansiyeli olan illere en yakın liman olduğu bilinmektedir (Ural, 2009: 40).

Tablo 21: Samsun İli Karadeniz'e Sınır Olan Ülkelerle Ticareti (1000\$)

Ülkeler	İhracat				İthalat			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Rusya Federasyon	5.844	12.581.	13.040	20.908	210.873	236.245	351.214	422.529
Gürcistan	6.448.	7.016.	9.496	13.787	6.934	4.200	1.527	1.423
Bulgaristan	1.097.	1.413.	2.311	1.343	11.214	15.962	30.787	10.972
Ukrayna	749	2.726	4.056	2.790	12.681	10.193	48.156	35.589
Romanya	5.719	2.684	2.779	3.491	9.601	27.866	10.951	5.816
Samsun SB	2.334.	4.301.	4.537	4.150	3.935	5.147	7.599	8.330
Toplam	22.193	30.724	36.222	46.471	255.241	299.615	450.236	484.662
SB Payı	% 10.5	% 14	% 12.5	% 8.9	% 1.5	% 1.7	% 1.6	% 1.7

Kaynak: www.tuik.gov.tr. 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Samsun ilinin Karadeniz'e sınırı olan ülkelerle olan ticaretine bakıldığında, Rusya Federasyonu ile ticaretin diğer ülkelere oranla daha büyük hacimde olduğu görülmektedir. En az ticaretin sırayla Ukrayna ile Romanya yapıldığı gözlenmektedir. Bunun yanında Samsun Serbest Bölgesinin ihracat ve ithalat rakamlarının her geçen artması Samsun Serbest Bölgesi'nin ticari anlamda önemli bir yerinin olduğunun göstergesidir.

Tablo 22: Ticaret Hacminin Mal Hareketlerine Göre Dağılımı

YILLAR	Bölgeden Yurtdışına	Bölgeden Türkiye'ye	Türkiye'den Bölgeye Giriş	Yurtdışından Bölgeye Giriş	Toplam
1998	63,947	821,866	970,140	102,018	1,957,971
1999	664,048	1,034,599	543,975	2,141,608	4,384,230
2000	8,578,731	2,625,484	5,170,434	470,208	16,844,857
2001	5,889,968	1,193,567	3,800,027	1,445,229	12,328,791
2002	495,997	6,046,841	286,114	5,078,145	11,907,097
2003	975,491	8,343,329	992,079	6,933,327	17,244,226
2004	819,856	51,336,475	19,638,797	13,826,249	85,621,377
2005	735,235	29,857,300	23,769,184	4,283,361	58,645,080
2006	534, 087	28,171,401	21,856,233	4,031,843	54,593,564
2007	365,673	33,850,453	23,314,190	5,065,927	62,596,243

Kaynak: Samsun Ticaret ve Sanayi Odası İktisadi Raporu, 2007

1998 yılında Samsun Serbest Bölgesinde, bölgeden yurtdışına mal hareketi 64.000'iken 2007'ye gelindiğinde bu sayı 370.000'e yükselmiştir. Bunun yanında bölgeden Türkiye'ye mal hareketi 800.000 iken 2007'de 34 milyon olmuştur. Türkiye'den serbest bölgeye mal girişi 1998 yılında 970.140 seviyesinden 2007 yılında 23,314,190 seviyesine yükselmiştir. Yurtdışın bölgeye mal girişi 1998 yılında 102.018'dan 2007 yılı itibariyle bu rakam 5 milyona çıktığı gözlenmektedir.

Tablo 23: Samsun Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi (Milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
2002	669.185	73.887
2003	1.135.232	852.589
2004	10.438.833	39.011.834
2005	20.455.875	25.574.810
2006	20.496.017	25.177.321
2007	34.597.478	43.176.932
2008	164.192.212	186.604.170
2009	2.334.673	3.935.241
2010	4.301.582	5.147.104
2011	4.537.161	7.599.129
2012	4.150.394	8.330.334

Kaynak: www.ekonomibakanligi@gov.tr 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Samsun Serbest Bölgesi ticaret hacmi incelendiğinde 2009 yılına kadar artan oranda izleyen ihracat rakamı, 2009 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir. Daha sonra ihracat rakamları yükselişe geçse de azalan yönde seyir izlediği gerçeği değişmemiştir. İthalat rakamlarında ise 2008 yılında zirve yaparken, bu yıldan sonra ithalat rakamları da büyük oranda düşüş yaşamıştır.

Tablo 24: Samsun Serbest Bölgesi İstihdam Hacmi

Bölge	İşçi	Büro Pers	Diğer	Toplam
Samsun SB	252	29	0	281

Kaynak: www. ekonomibakanligi@gov.tr 2012 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Samsun Serbest Bölgesinin ticaret hacminin kazandırdıklarının yanında bölgede çalışan kişi sayısının istihdamı artırdığı ve serbest bölge sayesinde kısmen de olsa ekonomiye katkısı olduğu görülmektedir. Samsun serbest bölgesi için bakıldığında çalışan işçi sayısı 252, bunun yanında bürolarda çalışan personel çalışanıyla birlikte toplamda 281 kişiye iş imkanı sağlanmış olmaktadır.

Samsun Serbest Bölgesi Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre en 2010 yılında en fazla ticaret hacmine sahip olan serbest bölgesi olmuştur.

3.2.3. Rize Serbest Bölgesi

Rize Serbest Bölgesinin Yer ve Sınırlarının Belirlenmesi ve Kurulup İşletilmesine Dair Karar'ın yürürlüğe konması hakkındaki 23 Mayıs 1997 tarihli 97/9530 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 26 Haziran 1997 tarih ve 23033 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kök, 1998: 72).

Çaykur-çay işletmeleri genel müdürlüğünün Rize limanında kurumlarına ait arazi üzerinde bir serbest bölge kurulması teklifi üzerine Serbest Bölgeler Genel

Müdürlüğü uzmanları tarafından yapılan incelemeler sonucunda 20.000 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 85.000m²'lik alanının konum itibariyle serbest bölge kurulması için elverişli olduğu alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmiş olduğu ayrıca bölgede görevli kamu kurumlarının ihtiyaç duyacağı idari binaların hazır durumda olduğu belirlenmiştir. Bunun üzerine söz konusu arazi Çaykur Genel Müdürlüğü tarafından RİSBAŞ Rize Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ye 49 yıllığına kiralanmıştır. Bölge tespiti ve kurucu işleticisi firma tayini ile ilgili 97/9530 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 28.06.1997 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Ural, 2009, 40).

Rize Serbest Bölgesi 1997 yılında kurulmuş olmasına rağmen çok önemli atılımlar yapamamıştır. Serbest bölgelerin kuruluş amacına bakıldığında, ekonomiye katkısı olması, yapılan teşvikler çerçevesinde azami şekilde bu avantajlardan yararlanarak üretimi artırmak ve kurulduğu bölgeyi kalkındırmaya yönelik icraatlarda bulunmaktır. Fakat bu durumun Rize Serbest Bölgesi için geçerli olduğu söylenemez. Örneğin Rize Serbest Bölgesi istihdam verileri ele alındığı zaman, bölgeye herhangi bir katkısı olduğu görülmemektedir.

Rize Serbest Bölgesi ticaret hacmi yönüyle değerlendirildiğinde ise; tüm serbest bölgeler içerisinde en alt sıralarda yer almaktadır. Rize Serbest Bölgesinin ticaret hacmi müstahkil olarak ele alındığında tatmin edici bir ticaret hacmi olmadığı görülmektedir.

Tablo 25: Rize Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi(1000 \$)

Bölge	2008	% 2008/2009	2009	% 2010/2009	2010	% 2011/2010	2011
Rize SB	6.784	-4,08	6.507	-43,12	3.701	23,35	4.565

Kaynak:www.ekonomibakanligi@gov.tr. 2012 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Rize Serbest Bölgesi 2008 yılı itibariyle 6 bin \$ ticaret hacmine sahipken % -4 düşüşle 2009 yılında 7 bin \$ civarında ticaret hacmine gerilemiştir. 2010 yılında ise

bu düşüş daha çok vahamet kazanmış ve % -43 düşüş kaydederek yaklaşık 7 bin \$ ticaret hacmine sahip olabilmıştır. 2011 yılında %23 oranında iyileşme görülerek ticaret hacmini 5 bin \$ seviyelerine taşımıştır. Tüm bu veriler ışığında Rize Serbest Bölgesi'nin gerek bölge gerekse ülke ekonomisine çok büyük etkileri ve kazanımları olduğu söylenememektedir.

Tablo 26: Rize'nin Karadeniz'e Sınır Olan Ülkelerle Ticaret Hacimleri(1000\$)

Ülkeler	İhracat				İthalat			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Rusya Fed.	3.402	1.183	5.475	9.504	140	207	2.453	1.341
Gürcistan	38.476	42.785	56.631	50.740	1.147	1.391	515	750
Bulgaristan	12.372	26.710	37.907	23.539	0	0	0	0
Ukrayna	2.183	226	186	541	0	4	286	1.366
Romanya	48	24	0	63	0	0	0	0.6
RİZE SB:	3.407	1.364	2.432	1.676	0	0	0	0
Toplam	59.819	72.293	102.634	86.064 (ocak- mart)	1.288	1.603	3.254	3.459 (ocak- mart)
SB Payı	% 5.69	% 1.88	% 2.37	% 1.94	% 0	% 0	% 0	% 0

Kaynak: www.ekonomibakanligi.gov.tr. 2013 verilerinden tarafımızca düzenlenmiştir.

Rize ili Karadeniz'e sınırı olan ülkelerle olan ticaretinde Samsun ve Trabzon ilinin ticaretinin bilinenin aksine ticaretin yönünün daha fazla Gürcistan'a doğru olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise Bulgaristan olması bir anlamda ezber bozmuştur. Rize Serbest Bölge'si ise ihracat yönüyle kimi zaman artan kimi zaman azalan ticaret yönü görülmektedir. İthalatta ise, kayıt altında bir rakam bulunmamaktadır.

Türkiye'de bulunan 21 serbest bölgenin 3 tanesi Karadeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır. Trabzon, Samsun ve Rize'de kurulan kurulan serbest bölgeler hem illerinin ticari anlamda gelişmesi bazında hem de ülke ekonomisine katkısı açısından önem arz etmekte. Tüm serbest bölgelerde olduğu gibi Karadeniz'de kurulan serbest bölgelerde de amaçlar değişmemiş ve bu amaçlara yönelik faaliyetlerde

bulunulmuştur. Fakat kimi serbest bölgeler bu amaca nail olurken, bazı serbest bölgelerde bu amaçlar sözden öteye gidememiştir. Karadeniz’de kurulan serbest bölgelerde Samsun Serbest Bölgesi bu hizmeti en iyi şekilde icra etmiş olup, Trabzon Serbest Bölgesi de bu konuda önemli adımlar atarak çok iyi yol kat etmiştir. Ne yazık ki aynı şeyler Rize Serbest Bölgesi içi söylenememektedir. Tüm araştırmalar ve incelemeler neticesinde elde ettiğimiz rakamlar bize Rize Serbest Bölgesi’nin gerek ticaret hacimleri gerek istihdam rakamları yönünden ikna edici sonuçlar sunmamıştır. Bunun yanında Samsun Serbest Bölgesi hem Karadeniz bölgesi açısından hem de Türkiye serbest bölgeleri açısından büyük atılımlar yapmış kurulma amacını gerçekleştirme yolunda önemli gelişmeler göstermiştir. Trabzon Serbest Bölgesi ise Trabzon ilinin Karadeniz’de sahip olduğu stratejik konum sayesinde kısmen de olsa serbest bölge olmanın sorumluluklarını yerine getirmiştir fakat Trabzon için yeterli görülmemektedir.

SONUÇ

Dünya düzeninin giderek küreselleşmesiyle birlikte, ticareti daha cazip hale getirmek ve ticarete albeni kazandırmak, bununla birlikte dünya ticaret pastasından daha fazla pay almak amacıyla bazı girişimlerde bulunmaktadır. Serbest bölgelerin doğuş sebebi böyle nedenlere bağlamak mümkündür.

Serbest bölgeler, ülkenin coğrafik ve siyasi olarak sınırları içinde olmasına rağmen sağlanan bazı muafiyetler neticesinde ülke sınırları dışındadır ki bu muafiyetler serbest bölgelerde ticarete ve yatırıma özendirmek için yapılan uygulamalar şeklinde olmaktadır. Bu uygulamalar kendini büyük çoğunlukla vergi indirimi veya üretimi teşvik şeklinde olmaktadır.

Serbest bölgeler, sadece üretimi artırma yönünde olumlu etkilere sahip olmakla birlikte ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bunlar; ihracatı artırma, ülkenin ticaret hacmini genişletme, istihdamı artırma, ülkeye döviz girişi sağlama, ülkeye teknoloji girişine kolaylık sağlama, SBlerin oluşmasının AB standartlarında alt yapı hizmetlerinin oluşturulması gibi birçok etkileri bulunmaktadır.

Serbest bölgeler ülke ekonomisine birçok önemli kazanımları olmasının yanında bazı olumsuz etkileri de mevcuttur. Bunlar; kaçakçılığın olması, kaynakların hesapsızca kullanılması sonucu oluşan kaynak israfı, serbest bölgelerin sahip oldukları ayrıcalıklı durum neticesinde yurt içindeki üretici ile arasında haksız rekabet ortamının meydana gelmesi ve ithalatın bu bölgelerde daha cazip olmasıyla ithalat rakamlarının ihracat rakamlarından daha yüksek seviyelerde seyretmesine sebep olmaktadır.

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine faydasının olabilmesi ve azami derecede serbest bölgelerden menfaat elde edilebilmesi için uygun koşulların sağlanması gerekmektedir. En başta serbest bölgenin kurulacağı ülkenin politik ve ekonomik istikrarın sağlanmış olması, dış pazarlara yakınlığının olması, diğer serbest bölgelere

yakınlığının olması, serbest bölgelerin sosyal çevreye uygunluğunun bulunması, serbest bölgenin kurulduğu ülkede girdilerin ucuz olması, bankacılık ve taşımacılık hizmetlerinin uygunluğunun bulunması ve yatırım ortamının uygunluğunun olması gibi koşulların sağlanması gerekmektedir.

Serbest bölgeler Türkiye açısından incelendiğinde; Türkiye’de halihazırda 21 adet serbest bölge bulunmaktadır. 2012 yılında Türkiye’deki serbest bölgeler bir önceki yıla oranla % 2 oranında büyüyerek ticaret hacmini 23.053.135 bin \$ olarak gerçekleştirmiştir.

Türkiye genelinde 21 adet olan serbest bölgelerin Samsun, Trabzon ve Rize’de olmak üzere üç tanesi Karadeniz bölgesinde bulunmaktadır. Samsun ve Trabzon serbest bölgeler açısından önemli adımlar atıp kayda değer ticaret hacimleri gerçekleştirirken Rize serbest bölgesi için aynı durumdan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. 2012 yılı verilerine bakıldığında Samsun serbest bölgesi 70.139 bin \$, Trabzon serbest bölgesi 70.079 bin \$, Rize serbest bölgesi 4.012 bin \$ ticaret hacmi gerçekleştirmiştir. 2011 T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre ticaret hacmi açısından Karadeniz’de en faal serbest bölge Samsun serbest bölgesidir. Bu durumun istihdam seviyelerine yansıdığı da gözlenmektedir. Samsun serbest bölgesinin istihdam seviyesi 281, Trabzon serbest bölgesi 88 istihdam seviyesinde iken Rize serbest bölgesi 19 kişiyi istihdam etmektedir.

Karadeniz Bölgesi’nde 1992 yılında kurulan ilk serbest bölge Trabzon serbest bölgesi olup 17 firma ile varlığını sürdürmektedir. Trabzon serbest bölgesinin faaliyetleri TRANSBAŞ A.Ş. tarafından sürdürülmektedir.

İkinci olarak 1996 yılında kurulan Samsun serbest bölgesi faaliyetleri ise SASBAŞ A.Ş.firması tarafından sürdürülmekte olup Türkiye’deki serbest bölgeler içerisinde ticaret hacmi açısından en büyük atılımı yapmış olan serbest bölgedir.

Karadeniz’de son olarak 1997 yılında kurulan ve en atıl durumda olan Rize serbest bölgesidir. Türkiye’deki serbest bölgelerde Mardin serbest bölgesinden sonra en az ticaret hacmine sahip serbest bölge olmuştur.

Karadeniz ticareti, Karadeniz’e sınırdış Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Ukrayna ve Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında yapılmaktadır. Bu ticarete aslan payı Rusya’ya ayrılmaktadır. Gelişmişlik ve ekonomik düzey bakımından diğer ülkelere büyük fark atan Rusya Federasyonu’nda devletçilik olgusunun etkili olması ticaretin boyutunu belirlemektedir. Rusya’nın doğalgazda önemli oranda söz sahibi olması nedeniyle ticaret şekli daha çok gaz ithalatı üzerine kurulmaktadır. Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacının %80’ini Rusya’dan tedarik etmesi, ticaretin daha çok ithalat yönünde gelişmesine sebep olmaktadır. İthalat giderlerinin ihracat gelirlerini aşması da bütçenin açık vermesini beraberinde getirmektedir.

Serbest bölgeler, yerli ve yabancı yatırımcılar için cazibe merkezleri olduğundan Karadeniz Bölgesi’nde kurulan serbest bölgeler bu amaca hizmet etmek amacıyla kurulmuşlardır. Samsun Limanını Türkiye’nin beşinci büyük limanı olması nedeniyle ticaret potansiyeli oldukça yüksektir. Samsun Serbest Bölgesi, serbest bölgeler arasında en fazla ticaret hacmine sahip olması Karadeniz ticaretini diri tutmasını sağlamaktadır.

Trabzon serbest bölgesi açısından durum değerlendirilmesi yapıldığında, her ne kadar Samsun serbest bölgesi kadar olmasa da Trabzon serbest bölgesi de Karadeniz ticaretinde önemli etkiye sahip olmaktadır. Kuruluş açısından Karadeniz’de 1992 yılında kurulan ilk serbest bölge olan Trabzon Serbest Bölgesi kendisinde dört yıl sonra kurulan Samsun Serbest Bölgesi’nden her anlamda geri kalmıştır.

Rize serbest bölgesi, 1997 yılında kurulmuş ancak geçen bunca zamana rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir. Türkiye’de kurulan 21 serbest bölge içerisinde veriler açısından en alt sıralarda yer almaktadır. Ne ihracat ve ithalat rakamlarıyla ne de istihdam rakamlarıyla Rize Serbest Bölgesi kayda değer bir sonuca ulaşamamıştır.

Trabzon, Samsun ve Rize Serbest Bölgeleri Asya ile Avrupa'yı bağlayan çok önemli bir iç deniz olan Karadeniz'e sınır illerdir. Bulundukları bu konumların birçok avantajları barındırdığı gerçektir. Ancak Karadeniz'e sınırı olan diğer ülkeler (Rusya, Gürcistan, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna) Karadeniz ticaretini etkileyen önemli faktörlerdendir. Nitekim araştırmalar neticesinde görüldüğü üzere diğer ülkelerde oluşan ekonomik olumsuzluk Türkiye ile olan ticareti de olumsuz etkilemektedir. Sovyet Rusya'nın dağılması süreci ticareti olumsuz etkilerken Sovyet Rusya'dan ayrılan ülkelerin ticarete olumlu katkı yapamayacağı göz önündedir. Bununla birlikte 1998 yılında ortaya çıkan Rusya-Asya krizi Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Her ne kadar başlarda bölgesel bir kriz olarak algılansa da zamanla bölgeyle sınırlı kalmamış diğer ülkeleri de etkilemiştir. Bunun yanında Rusya'da meydana gelen devaülasyon neticesinde Türkiye- Rusya ekonomik ilişkileri bir kez daha sekteye uğramıştır.

Özetle Karadeniz ticaretinin bir türlü istenen seviyeye gelememesinin altında, Karadeniz'e sınır ülkelerin ekonomik siyasi ve yönetsel olarak yaşanan olumsuzluklar yatmaktadır. Yaşanan bu olumsuzlukların Türkiye'ye yansması ise Türkiye'nin Karadeniz ticaretinde istediği verimi alamamasıyla sonuçlanmaktadır.

Karadeniz ticaretine olumlu etkileri beklenerek kurulan Karadeniz serbest bölgelerinden en fazla gelecek vadeden Samsun Serbest Bölgesi olmuştur. Bunun yanında Trabzon Serbest Bölgesi kısmen de olsa zaman zaman ticari atılımlar yapmış olsa da yeterli seviyede olmamıştır.

Karadeniz serbest bölgeleri içerisinde olmasının yanında Türkiye'deki serbest bölgeler içerisinde de çok fazla kazanımı olmayan Rize Serbest Bölgesi ise Ticaret hacmi ve diğer verileri en düşük seviyelerde olan serbest bölgedir.

Karadeniz'de ve Türkiye genelindeki serbest bölgelerden, azami derece verim almak isteniyorsa sahip oldukları avantajlı durumdan taviz verilmeden hizmete devam etmeliler, ancak devlet serbest bölgeleri kendi kaderlerine terk etmemeli avantajlar kadar denetimler de had safhada olmalıdır.

KAYNAKÇA

Yararlanılan Makale ve Tezler

ARSLAN İbrahim, **YAPRAKLI** Sevdâ, "Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri:Gaziantep Bölgesinin Etkilerine İlişkin Bir Saha Araştırması", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (<http://sbe.gantep.edu.tr>), 6(12:91-102 (2007) Gaziantep

ARISÜT, Hakan, 'Karadeniz Coğrafyası Neden Önemlidir?',21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2011.

ATİK Hakan, (1998) "Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler", **Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik Araştırma Raporları**, Ocak GA-98-01-01, s. 1-22, Ankara

ÇELENK Beril, Avrupa Birliğine Geçiş Sürecinin Serbest Bölgeler Üzerine Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2007, İstanbul

ÇİÇEK Serdar, Serbest Bölgelerde Vergilendirme:5084 Sayılı Kanun Öncesi ve Sonrası Durum Analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2005, Isparta

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKAP), <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dokap/c2.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2011

DEMİREL, Gürhan, Türkiye Serbest Bölge ve AB Uygulamaları, **Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, AB Masası**, 2009

DÜZENLİ Celal, Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, Isparta

EBİRİ Reşat, Serbest Bölgelerin Ekonomiye Etkileri ve Türkiye Uygulamasının Mali Yönden İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, İstanbul

ERDOĞAN Engin, Meliha Ener, **Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölge Teori, Uygulama ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'nin Gelişimi**, Nobel Dağıtım, 2005, Ankara,

ERDOĞAN Engin, **Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1985, Eskişehir

ESMER Soner, Ersel Zafer Oral, Samsun Limanının Deniz Ticaretindeki Pazar Payını Artırma Koşullarının İncelenmesi, **Samsun Sempozyumu**, 2011

GENÇ, Murat S. Artan, M. Berber, KEİ'de Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyici: Çekim Modeli Yaklaşımı, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi** 2011

GENÇ Ömür, "Trabzon İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması", **Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.**, Ankara, 05.03.2007, Erişim Tarihi: 31.05.2011

GÜMÜŞ Erhan, Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi, **İ.B.B.F Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, 2007

GÜNDOĞDU Müge Muammer, Uluslararası Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Uygulamalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009, Adana

İNAN Derya, Türkiye’de Serbest Bölgelerde İhracata Yönelik Üretimin Rekabet Avantajları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2007, İstanbul

KARADUMAN Naci, Zafer **YILDIZ** , Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:7, 2002

KARAMAN Oğuz, **Karadeniz’de Güvenlik Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, Kocaeli

KARAMAN Tülin, Karadeniz Güvenliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009, İstanbul

KEİ (TASAM),www.tasam.com.tr. Yayın Tarihi: 21.06.2011: Erişim Tarihi: 18.05.2012

KIZILOT Şükrü, “Serbest Bölgelerde Örtülü Kazanç”, **Hürriyet Gazetesi**, 1Ağustos 2007 yayınlı makale , Erişim Tarihi:12.06.2012.

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, "Serbest Bölgelerin Olası Makroekonomik Etkileri ve Bazı Düşündürdükleri, " **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:6, 1997

KOCA Fatih, Kırım’ın Ekonomik Özelliği ve KEİ’nin Önemi, **Yayınlanmamış Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2010

KOCAMAN Çiğdem Berna, Serbest Bölgelerin Makro Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, 2007 Ankara

KOÇER Gökhan, “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı, 2007

KÖK Süleyman Tolga, AB ve Serbest Bölge Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü İçin Uzmanlık Tezi, 1998, Erişim Tarihi: 16.02.2012.

MUZHDABAYEVA Fatima, Dünya ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesi’nin İzmir Ekonomisine Etkisi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, İzmir

ORHAN Ayhan, “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: Kosbaşı Örneği”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, Kocaeli

ÖZDAL Hasibe, Viktoria Demydova, Türkiye-Ukrayna İlişkileri “Yüksek Potansiyel Düşük Voltaj”, **Uluslararası Araştırma Kurumu, Avrasya Araştırma Merkezi**, Aralık 2011, Erişim Tarihi: 09.04.2012

ÖZDEMİR Ahmet Faruk, Serbest Bölge Rejiminde Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2007, Ankara

ÖZTÜRK Lütfü, M. Kemal **DEĞER**, Sevgi **DEĞER**, “Kentsel Ekonomik Büyümede Serbest Bölgeler: Politik veya Ekonomik Tercih mi?”, **Atatürk Üniversitesi İ.B.B.F. Dergisi**, Cilt23, Sayı:1, 2009, Erzurum

ÖZTÜRK Lütfü, Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamaları Teoriler Işığında Bir Bakış, **Akdeniz İ.B.B.F.Dergisi**, (7), 2004, Antalya

PAKSOY Saadettin, Mehmet **GÜLLÜ**, “Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt10, 2011 Erişim (www.esosder.com)

SAKARYA Hasan, Serbest Bölgelerdeki AB İle Yeni Uygulamalar ve Denetim, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret(İ.Ö.) Programı**, 2009, Bursa

Serbest Bölgeler, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, (www.doka.org.tr), Erişim Tarihi:05.08.2012

ŞEN Cihangir Gürkan, Türk-Rus Ekonomik İlişkileri : Mevcut Durum , Sorunlar ve Perspektifler, Dış İlişkiler Kurulu, (www.stradigma.com.), Ağustos 2003, Erişim Tarihi:18.03.2012

ŞENGÜL Cemail, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Birliğin Türkiye Üzerinde Beklenen Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009.

TIRAŞ Hayrettin, Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri ,2008

TOROSLU M. Vefa, **Serbest Bölgeler**, Beta Yayıncılık, 2000, İstanbul

TÜRKGENCİ, Gizem,'Türkiye Serbest Bölgelerinin Kalkınmaya Etkisi' **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Erişim Tarihi: 15.04.2011

URAL Özge, AB ve Türkiye’de Serbest Bölgelerin Vergilendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009, İstanbul

UZAY Nısfet, Hayrettin **TIRAŞ**, Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 26, 2009

YAŞAR Burak Serkan, Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye Serbest Bölgelerinin Durumu ve Bu Bölgelerin Avrupa Birliği Serbest Bölgeler Sistemine Uyumu Gümrük Uzmanlığı Tezi, Kasım 2001,

YAVAŞ Soner, Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Rejimine Kısa Bir Bakış, <http://www.serbestbolgelerebakis.com.tr>, Erişim Tarihi: 21.05.2011

YAZICILAR Selin, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2009, Bursa

YILMAZ Özgür, 'Karadeniz'in Uluslararası Ticaret Açılması ve Trabzon', [www.karadeniz](http://www.karadenizticareti.com.tr) ticareti.com.tr. Erişim tarihi: 23.04.2011

Yararlanılan İnternet Adresleri

www.transbas@com.tr

www.sasbas@com.tr.

www.ekonomibakanligi@gov.tr

www.tuik@gov.tr.

www.dissisleribakanligi@gov.tr.

www.dtm@gov.tr.